V MĚŠŤANSKÉ SVĚTNICI STARODÁVNÉ.

KULTURNÍ STUDIE O PATNÁCTÉM A ŠESTNÁCTÉM STOLETÍ.

Sepsal

DR. ZIKMUND WINTER
professor cís. král. akademického gymnasia v Praze

a s náčrtky od

HANUŠE SCHWAIGERA.

V PRAZE.

V IMPRESSÍ A NÁKLADEM ALOISA WIESNERA.

V MĚŠŤANSKÉ SVĚTNICI STARODÁVNÉ.

KULTURNÍ STUDIE

O PATNÁCTÉM A ŠESTNÁCTÉM STOLETÍ.

Sepsal

DR. ZIKMUND WINTER
professor cis. král. akademického gymnasia v Praze

a s náčrtky od

HANUŠE SCHWAIGERA.

V PRAZE.

V IMPRESSÍ A NÁKLADEM ALOISA WIESNERA.

Kollegovi a příteli

GUSTAVU HEŠOVI

pro památku prvního roku

naší společné služby školské

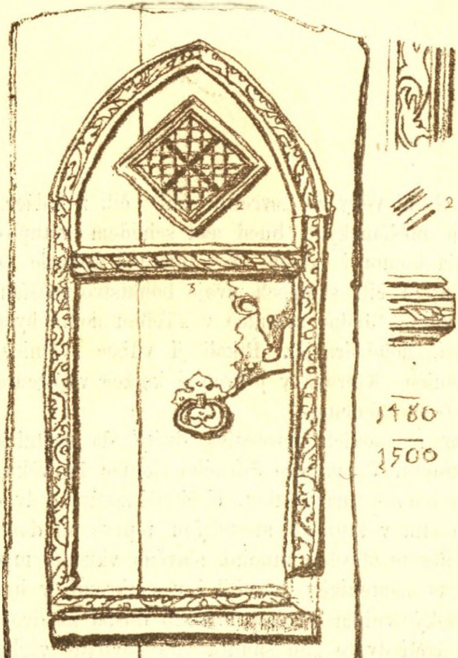
věnuje

Spisovatel.

Před čtyřmi a třemi věky ze „svrchní síně“ čili z paláce, jenž býval v domech měšťanských hned nad schodem, vstupovalo se do komnat a komor i sklepů. V komorách spávalo se a v komorách klenutých čili sklepech svoje bohatstvo měšťan míval v truhlách zavřené. Jedna světnice v každém domě byla nade všecky největší, nejobšírnější. Říkali jí vůbec světnice, světlnice, veliká světnice. Kterouž v přítomné knížce vypíšeme kus po kuse. Ode *dveří* začneme.

Na miniaturách nejstarších pozoruješ dvéře do světnice prosté a o křídle jednom. V rukopise Štítného (konec 14. věku) jsou dvéře malovány barvou tmavožlutou. Určitější zprávy o dveřích trousí se tu a tam v knihách městských teprve od doby krále Vladislava. Tenkráte stavěno mnoho, stavěno vkusně, malebně a z venčí vkus kameníkův působil i v soukromí, v byt všecek. Ačkoli pražský truhlář Prokop r. 1525 dostal za dvoje dvéře do světnice a třetí dvéře „do špuntu“ do kuchyně všeho všudy jen 20 grošů českých, za kterýž peníz jistě nebyly dvéře nic nadherny, to přec už v té době jsou zmínky, že dvéře byly vyřezávanou prací řemeslně ozdobovány, futra ozdobována že byla sloupky zvenčí i vně. R. 1561 i krejčí Jan Vlk v Praze měl v domě svém „veřeje u světnice štukverkem obkládané“. Touže

dobou pořizoval truhlář Michal Kreycar v Praze „dvýře pěkně řezané“ za dvě kopy grošů. On též dvéře „vysazoval“ dřevy barev rozličných a pokládal je „kunsty řezanými divně.“

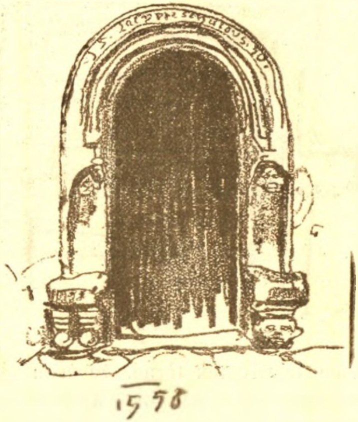

Obr. 1.

Za futro kamenné ke dveřím pěkně tesané dány roku 1594 Vlachovi Cometovi ve Hradci Jindřichově dvě kopy míšeňské. „Dvéře s ksimsy“ smluveny byly s Vlachem rovně tak draho.

Na obrazci prvním viděti dvéře rázu pozdní gotiky; obrazem druhým spodobeny dvéře ze zámku Jindřichova Hradce s „ksimsy“, jak je zedník vytesal v půlce století šestnáctého. Zámky při dveřích shledali jsme v zprávách archivních též řemeslnými; nejednou dí se, že byly i „malovány“ a někdy pozlaceny. Ale po našem nynějším smyslu všecko

na dveřích elegantně spůsobeno nebylo. Někde bývala pod zámkem pěkně rejsovaným anebo dílem bitým ozdobeným sprostá ohromná závora, které bychom dnes na slušných dveřích v pokoji nestrpěli. (Obraz 3.) Jinde za oněch dob nebylo jináče. Na Hollarových obrazech v Albertině (ve Vídni) nejednou postřehl jsem při dveřích podobné ohromné závory i v síních královských. Dvéře v komorách bývaly řetězem i „závorou překládány". Čtěme v knize soudní (č. 1046 arch. praž.), že rychtář nalezl r. 1512 komoru Škodovu zamčenu a „závorú dvéře přeložené a ručníkem zavázané."

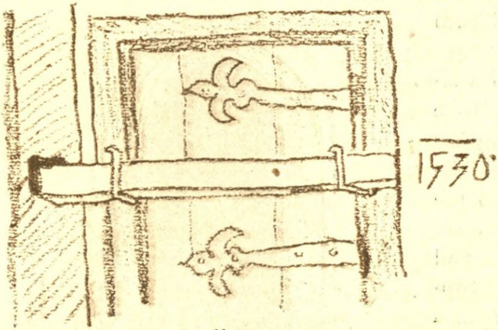

Obr. 2.

Ohledavše dvéře vstupujeme do **světnice** staročeského měšťana. Přirovnáš-li ji k selským jizbám, které Rvačovský (v Masopustě) zove „učazenými", poněvadž druhdy se v nich topilo na ohništi, toť byla světnice měšťanská vždycky čistější; proti nízké a temné jizbě sedlské vždy byla vysoka a světla.

Podle našich dnešních pravidel ovšem není dosti světlá ani dosti vysoká. Světlá už proto ne, že v úzkých domech starobylých nemívali nikdy dostatek světla ani slunce, i protož v knihách pražského šestipanského úřadu starodávného na každém skoro listě čteš žalobu, že druh druhu světlo stavením odejímá,

že mu okna zastiňuje. A byl-li dům skoupením a spojením dvou, tří sousedních domů rozšířen, aneb byl-li zárodkem již obšírný, tu zase bránili se měšťané světla sami tím, že okna mívali malá a nad leckterýms přilepili sobě přístřešky na krakorce; hořejšího pak podnebí oknům zase clonou byla střecha do ulic, ovšem dosti ouzkých, číhající.

Obr. 3.

Jeť poněkud s pravdou — ale jen poněkud — co se dí v Časopise Mus. 1864, 33. „že v 16. věku příbytky vůbec bývaly tak těsné, že nám, kteří jsme zvykli na světlé, šíré prostory, těžko téměř uvěřiti. kterak v nich zůstávati mohli; zvláštnosť ta vysvětluje se tím, že komor, pokojů a komnat užívali leda ke spaní a ukládání svých věcí, ostatně však celý den trávívali na mazhauze.“

Tak zle ovšem nebývalo. Bylytě v domech pražských i venkovských pokoje milé, útulné, přívětivé. Jakkoli mnohý býval prázden napolo, za to jiný zase pln byl věcmi všelikterakými. Aniž bývalo co do rázu a povahy všecko všudy stejno a slohu jednoho. Tohož chraniž bůh! Tu byly benátské sklenice zelené, tu české sklo, tu truhla a jarmara koutní díla pražského, tam normberského, jedna slohem gotickým prostějším, jiná půl gotická, půl renaissanční, jako bývalo za Vladislava krále. A co barev! Jakési stejnosti celkového tónu dbávali asi jen páni

ve svých bytech, jakož jsme nalezli v inventáři arciknížete Ferdinanda (Quellen d. kais. Haussamml. II.), že jeden pokoj byl červeným suknem obvěšen všecek a postel právě tak byla červená, aneb že vdova arciknížecí ve svém pokoji všecko mívala černo.

U měšťanů nebývalo barvy jednostejné. Tu byly nové věci nedávno pořízené podle starodávných, po dědech zděděných a podstatných i pro věky dělaných, a barvami hrál každý kus jinou.

Rozumí se, že nebude lze jedinou kresbou vylíčiti obyt řemeslníkův, knězův, kupcův. Není pomoci jinačí, nežli aby laskavý čtenář sobě nelenoval, až ho později pobídneme, s námi vstupovati do několika bytů. Tu zatím mluvíme jen o všeobecném dojmu. Též nelze nedotknouti slovem, že mívali staří naši zcela jinačí mínění o symmetrii. I protož okna, nářadí a nic v pokoji nebývalo s úzkostlivou pravidelností postavováno. Byl to malebný nelad, při němž šlo jen o pohodlí obyvatelovo. Účel rozhodl, kam co postaviti, a bylo-li co zbytečno, hup s tím do komory: všaktě inventáře uvozují nejednou drahocenná nádobí, složená v sklepech. Na konec zmíniti se jest, že náleží k obecnému dojmu, aby staročeská světnice měla při zdi lavice. To padne ti do oka, kdykoli uzříš nějakou miniaturu starých dob. Takž je na obrázcích z r. 1516 v rukopise o životech svatých na poušti, chovaném v univers. knihovně, několikráte patrno, a kommisse vyslaná r. 1540 na zámek Chudobu, popisuje „světnice klenutá že je spuštěná, ani lavic, ani skel v ní není.“ (Kvat. 46. Zem. dsky.) Ba ještě v Kouřimském graduale (r. 1608) jest v pokoji Panny Marie při zdi po celé délce lavice vyřezávaná. Z toho snad patrno, že lavice byly podstatnou druhdy částí světnic měšťanských i panských. A teď k drobnostem!

Nuže ohledejme nejprve *stěny* měšťanských pokojů. Nejprostější zeď byla obílena. Na obrázcích z r. 1516 vidíš zdi holé do šediva zbarvené. Dolejšek stěny k zemi býval přikryt prkny

anebo natřen barvou nějakou. V 17. věku oblibovali sobě jasnou barvu modrou. Prkna na stěnách v 16. století bývala někdy pokládáná dosti vysoko, takže holé zdi jen malý kus byl vidín. Konec prkenné stěny byl římsou olemován. Někdy všecka zeď položena byla dřevem, a v knihách šestipanských (arch. pražsk.) nejednou čteš o světnici „dřevěnné“.

Panstvo české znalo umělé „táflování světnic“ již z doby Karla čtvrtého, a v deskách čteš, že začátkem 16. věku i v malé tvrzičce zemana měl světnici táflovanou, dřevem prokládanou. Takž u příkladu v kvaternu č. 45. mluví se (fol. B. 20.) o táflovaných světničkách v Belčicích na tvrzi při r. 1536. Adam z Hradce smluvil r. 1582 s truhlářem, že mu vytáfluje pokoj za 24 tolary, jídlo a pití mistrovi i tovaryšům. (Tischer Monog. Hradce. Rukopis.)

U nás uměli také dosti záhy obvěšovati zdi „čalúny, koltrynami a koberci“. Klassická země čalounů byla ovšem flanderská, kdež je tkávali za celé 14. století. Barevnými nitěmi vetkávali do nich mistrné obrázky z písma, z mythologie antické i z dějin nových, a z Flander je prodávali do vší vzdělané Evropy, nejprv ovšem králům a pánům, a po nich kupovali bohatí měšťané. V manských právech, vytlačených r. 1538, čteme starodávnější zajisté kapitolu (27), v níž svršky ženiny se připomínají, tyto za podstatné a přední: „Spínadla, čepce, lavice neb stolice, v kterých truhly jsou, koberce, čalúny visuté i kortryny visuté a krance i ozdoby všecky.“

V měšťanském bytě pražském „čalún“ nejstarší nalezl jsem r. 1453. (Man. Novoměst. č. 89.) Marta, dcera Buškonis, nautae de Podskalo, zdědila po otci peřiny, duchny, polštáře a mimo jiné domovité svršky i — „tapetum alias czalun“. Když tedy měl až do r. 1453 i počestný podskalák pražský Bušek „čalún“ v pokoji, tož věc bezpochybná, že u bohatých pražských měšťanů byl tím spíše.

Roku 1513 zanechává po sobě starý farář mělnický, Jan z Vratu (Desky, kvat. trh. 3.) koberců a čalounů více; „nejlepší“ z nich poroučí kaplanu svému Vácslavovi.

Od nejstarších dob v pramenech historických podle jména čalounů vyskytují se koltry a koberce jakožto jména souznačná. Někdy je ovšem nad pochybu koberec dotčený určen k tomu, by pokryl stůl aneb lavici a koltryna zase slouží lidem za přikryvku v posteli. Ale přečasto je čaloun, koltra a koberec jednostejná věc, kterou věšeli na stěny. V snáři Vácslava Hájka z Libočan stojí psáno, koberec že jest kortena na zdi a koberce neb čaluny že bývají po stěnách roztaženy.

V starých letopisech čteme, že r. 1516 na den božího těla poslové císařští pozváni byli od Pražanů k obědu na rathouz staroměstský, kdež radní světnice „ozdobena byla koltrynami tkanými po všech stranách“.

Koltry a koltryny vyskytují se už v nejstarších knihách kšaftovních nás dochovaných,* jenže z přídavku „malovaná“, „hedbávná“, „vyšitá“ neuhodneš, nač koltra byla. A tak čteš od husitské doby za celé století 15. i do půlky šestnáctého. Martin Kotlář z flašnýřské ulice, jenž pamatoval husitskou vojnu, ten míval v svršku svém domovitém „dvě koltře jednu zelenú dobrú, druhú zlú“. (Misc. 26 při desk. zem.) Kupec Kunc († 1479) měl v pokoji čtvero koberců. Bohatý pekař Mathias z Poříče, jehož byly tři mlýny, umíraje r. 1478 zanechal v světnici také „koltřičku pruhatou ve dvě půle“, což zpráva opět málo světlá.

Ale tolik přec jisto, že až do půlky věku šestnáctého všech těch věcí v domech pražských vyskytuje se číslem nevalným — po dvou, po třech kusech.

Ani paní Johanna Berčinka z Dubé — tedy panská paní — nezanechala r. 1521 v pražském domě po sobě mezi mnohými

* V nejstarší knize Písecké mluví se „o koltře postavcové“ r. 1467; v pražských knihách již ve 14. století.

věcmi více nežli dva koberce. (Arch pr. č. 534.) Ale přibývá jich časem. R. 1540 Majdalena Bezdružická dcerám svým odkazuje čtyři veliké koberce, čtyři menší, koltry a truhlice, v nichž jsou „šavle turecké a čalúny“.

Purkmistr Medař, jenž přečkal polovici dotčeného věku, měl „nahoře pod krovem čalúny dva a dva koberce chlupaté“. Tyto ozdoby zajisté snesly ženské do světnice, kdykoli bylo hosti ctíti. Čalúny dány na zeď, koberce na lavici, aby sobě páni sedíce pohověli.

Od r. 1560, z něhož máme první obšírnou knihu inventární v archivě pražském pozorujeme čím jdeme blíž do věku Rudolfova, že všech ozdob na stěnu měšťanského pokoje přibývá a knihy už také nejsou tak skoupy na slovo. Čteš už dosti jasně o „kobercích na zeď, o koltrách na plátně tlačených a přibitých na stěně“ (r. 1570); tu již světle se dovídáš, že některý koberec byl „na stůl“; jednou zove kniha (č. 1172 arch. praž.) koberec jakýs též „matrací posešlou“.

Kožešník Macperger měl v pokoji koltry karmazinem vyšívané. Jiřík Kulíšek, primas novoměstský († 1577) míval „dva koberce okolo stěny v světnici veliké“. Sladovník Goliáš, bytem u pávů v železné ulici, měl až do své smrti (1578) ve světnici „koltryny dvě, na jedné obraz namalovaný Adama a Evy, na druhé Zuzany, obraz Patiencie, obraz Majdaleny“.

Mikuláš Lobkovic, hejtman starého Města Pražského míval až do r. 1588 byt v domě u Váčků na rynku. Tu našlo se „z mahauzu do světnice jdouc čalounů devět a v síni dolejší čalounů 12“. Ale neměl tenkráte jen urozený pán, v měšťanském domě obývající, množství čalounů k stěnám sám: touž dobou shledalť jsem u Hanuše Falka, kupce, malovaných koltryn dvacatero a mimo ně ještě „draka malovaného na dlouhém plátně“ (č. 1173 fol. 93 arch. praž.). V domě „u Slunců“ v celetné ulici měli osm koltryn — v rámě. Ta zpráva zase rozpaky

plodí. Člověk neví, nejsou-li tyhle koltryny obrazy po našem smyslu.

V jiném inventáři archivu pražského, jenž zavírá v sobě poslední léta 16. století a přebíhá do věku následujícího, čteš přečasto o „kobercích při stěně“. Někdy naskytne se ti i koberec turecký se žlutými květy, jiný se zlatými květy, jindy zas „koberec tlačený vůkol světnice“ a čalouny s figurami. Šmukýř Eliáš Behm prodával do r. 1595 „koberce se zlatem a koberce s ptákem po kopě“. U pana Sixta Theodosiusa z Ottersdorfu v domě u Jaroslavů proti Jesuitům nalezli jsme „z mazhauzu po schodích nahoru v pokoji figur neb koltryn na plátně sedm“ — což budou asi obrazy — ale o pokoji samém vypravuje kniha (č. 1174 fol. 62), že byl malovaný. Toť tedy r. 1599 první zpráva o „malovaném pokoji“. V jiném pokoji u téhož Sixta shledal jsem „koberce turecké a čalouny na stěnu“.

V osadě sv. Ondřeje u Freylichů obýval Jeroným Reyger, císařský advokát až do konce století, a ten dobrý pán měl u sebe tolik peněz v pytlících a „jistot i základů“, že nelze neklásti jeho byt za velikou zastavárnu. A v té zastavárně našli páni z radnice po smrti advokátově „čalouny, zrcadla v zástavě“ a jeden „čaloun pěkným krumplováním vykládaný, jiný s figurou Josue“. U kollegy tohoto advokáta Potůčka, „řečníka“, shledali jsme r. 1599 „dva kusy špilíru na stěnu“. Tu se tedy naskytuje nové jméno k starým věcem. Kateřina Milerbergerova měla „pět koberců plátěných malovaných okolo stěny přibitých a v komoře na stěně koberec cum virtutibus“ (r. 1606).

Těmito doklady — jiných ještě zanecháno v mošně — snad s dostatek dokázáno, že v 15. a 16. věku čím dále to více obvěšovali sobě měšťané pokoje látkami malovanými, tlačenými, prošívanými a vůbec barevnými. Toť bylo ovšem tehdáž zvykem obzvláště tak zobecnělým u velikých pánů, že ku příkladu za císařem Rudolfem, jel-li kam, vozívali za ním jeho „císařské

čalouny". aby vystrojili jimi pokoje, v nichž byl hospodou. Tak čteme v Plzeňských pamětech Šimona Plachého (str. 215): „Také jeden legat z knížectvi moskevského k J. M. císařské sem do Plzně přijel; do hospody k Anně Jeronisové slavně jest přiveden, kdež mu pokoje čalouny císařskými a jinak všelijak ozdobeny byly."

Co do látky není pochybnosti, že mnohý čaloun v přítomné práci dotčený byl nejen tkanivo než i kůže. Kožené tapety zlatem tlačené v Evropě nejprve robili Maurové španělští, od nichž dostaly se na východ o závod jsouce kupovány s koberci „tureckými" a čalouny flanderskými.

Podobou svou lišívaly se tyto nástěnné ozdoby asi nejvíce tím, že na čalounech, z ruky křesťanské pocházejících, bývaly figury z písma, z historie a renaissance přispěla látkami mythologickými; na odpor tomu bývaly na prácech mohamedanských zobrazeny jen arabesky, ornamenty květinové a přímočárný nebo jiný všelijaký kus z geometrie fantastické.

Že ty a takové věci i u nás bývaly v světnicích, postřehl čtoucí zajisté z dokladů svrchupsaných, kde byla řeč o čalúnech tlačených i kobercích tureckých a koltrynách s figurami, tedy o všech spůsobech ozdob nástěnných.

Také postřehne, kdo studuje na inventářích městských, velmi snadno, že nejprve vyskytují se čalouny a jiní jich bratři v truhlách, v komorách — a teprve za věku Rudolfova vyčítají se vždy při světnici. To jest: druhdy je věšívali na zeď jen o slavnosti domácí a po ní svinovali a ukládali je zase v truhly, kdežto v pozdější době, kdy vkus i nádhernosť zobecněly, nechával měšťan ozdob těch na stěně za celý rok

Že také suknem obvěšovali Čechové stěny obytů svých, to nalezli jsme v bytě Pavla Žipanského z Dražice, císař. rychtáře v domě Sylvestrovském, kde pán zesnul r. 1573. Tu mluví se

v popise zcela jasně o „zeleném sukně na stěně“. (Čís. 1172, fol. 122.)

V létech předbělohorských bývalo v měšťanských bytech už tolik nádhery, že všecky dotčené zdoby pospolu na stěnách bývaly. Rada v appelacích, pan doktor Jan z Lobru, do r. 1612 měl v světnici táflování i „tapeceraje kožené v pěti kusech“, a soukenice Borková, kteráž skonala život r. 1613 měla „okolo světnice čalouny koženné malované a nad čalouny černé sukno a na firhaňku francle hedbávné černé.“

Papírové tapety na místě starodávných kožených a místo gobelinů tkaných a vyšívaných vznikly dle Roschera (I. 466) ve Francii teprve r. 1760. Zeď v pokoji omalovanou nalezli jsme v Praze, jakož svrchu psáno, nejprve r. 1599 při smrti pana Sixta Ottersdorfského. Zajisté byla světnice jeho malována kdo ví kolik let před smrtí páně. Od té doby není sic v knihách zmínky o světnicích malovaných, ale ne, že by jich snad nebývalo, než proto, že kommisse popisující všímala sobě věcí a ne stěn. Není pochyby, že zdi malovány bývaly čím dále do 17. věku, tím více: měltě Matěj Poličanský, farář, r. 1613 i na venkovské faře světnici malovanou, jakož čteme v knize jeho, „Pokuty“ zvané. Ba i na domě měl nějakých dvanácte planet.

Urození páni kteraké mívali pokoje malované, o tom na příklad vizme v zámku Kratochvíli v oboře Netolické. Panu Petrovi Rožmberskému namaloval tu malíř „poetische und andere antiquitetische Historien“ r. 1589, a to allegorie Spravedlnosti, Pravdy, Tarquinia, Scaevolu, Curtia, Romula a Rema s vlčicí a mnoho jiného. (Mitth. d. Centr. Com 1887, 218.) Sál všecek tak malovaný, stál 800 tolarů a Březan vypravuje, že to byli pěkní obrazové „až se lesklo“.

Zdi v měšťanských pokojích nebývaly asi hrubě příznivy obšírným malbám, ani koltrynám a čalounům příliš velikým. Jednak tudy, že sám pokoj nebýval příliš obšírný a pak hlavně

proto, že světnice bývaly samý výklenek; kde jaký kout, stála tu ohromná jarmara, kde „prampouch“, tu v něm útulná skrýš, a kde k tomu příhodnosť, tu nalepili arkýř čili menší pokojíček neb výstupek do ulice, jímž protržen také hodný kus stěny. Arkýře, spůsob prý z východu přenesený, zajisté u nás brzy se i při měšťanských domech stavívaly. Domy s věží, v níž byl zajisté arkýř, připomínají se už za Václava IV. R. 1383 měl při domě věž puškař novoměstský. (Tomek Praha. II. 377.) V soudních knihách hned s počátku 16. věku tu a tam mihne se zprávička, že otevřen nebo zavřen byl ve světnici „halkýř“. Arkýř sám v sobě byl samé okno, a to proto, aby zvědavé paní na všecky strany pohodlně viděly, co v ulicích se děje. Do dvou ulic pohlížeti „bez halkýře“ nebylo možná, leč by v rohové světnici otevřela se okna, a oken staří naši jakživi rádi neotvírali, přes to, že jim to kde který „Regiment zdraví“ kázával.

Okna měšťanských bytů bývala vůbec malá. Veliká okna mívali jen v radnicích, zámcích, v chrámech. Co do podoby bývala u měšťanů okna na jedno zavřití, na dvoje a někdy nad oběma půlema visela ještě třetí, obdloužná časť, kterou pro vzduch vyzdvihovali a pak spouštěli. I protož čteme ku příkladu v Nymburské soudní knize z r. 1562, že kdosi, „když dvě hodině na noc bylo, okno spustil a šel spat.“

Sklo v okně připomíná se nejprve r. 1262 — fenestrae vitreae — a to ve chrámě Svatovítském. (Fontes r. boh. 298.) Naproti tomu v měšťanských oknech bývala ještě počátkem století patnáctého skla vedle mázder a blan; před tím skel nebývalo. V radnici novoměstské pořizuje okna sklenná Nicolaus vitreator počátkem 15. věku. (Tomek, Základy.) Janek Mostský prodává roku 1426 dům Jakubu Stříbrskému s tím „vším, což jest hřebíkem přibito, s lavicemi, okenicemi, s stklami, s mázdrami.“ (Arch. pražsk. č. 992.)

Takž dlouho ještě zůstávala skla v měšťanských oknech drahým přepychem a věcí tak cennou, že ji lidé i v kšaftech odkazují aneb kšaftem na sklo činí odkazy. Tak čteme v knihách městských (při deskách chovaných) ku př. ještě při roce 1524, že kněz Prokop porouči k Božímu tělu „na skla“ 10 kop míšeňských grošů a při tom dí, že má u kohosi tři truhly, „v jedné cínové nádobí, v druhé knihy, peníze a v třetí skla,“ o nichž praví, aby se prodala „na milosrdné skutky“. Ba až do konce století přiházi se, když ouřad přijímá do školy rektora nebo na faru faráře, že mu v inventáři odevzdaných věcí vždycky zvláště vytýká skla. Tak zapsali sobě osadní sv. Mikuláše v Praze ještě při roku 1590, že od nich bakalář přijal skla, a rok před tím naříkali těžce Rakovničané svého nezbedného bakaláře Píčku, že jim ve škole rozbil skla. (Arch. rakovn. a Manual osadních v arch. pražsk.)

Kladena tedy skla v oknech až do konce století 16. za věc cennou. Tím tedy spíše jde na rozum cena okenného skla. když r. 1556 žalují Staroměstští u komorního soudu na jakéhos Adama Tyma, že z domu prodaného a ještě neodvedeného odnésti dal „což se mu vidělo — i skla“. (Registr. arcikníž., str. 50.)

Neschybíme se tedy s pravdou, díme-li, že až do bělohorských časů a snad ještě později v městských ulicích odlehlých leckterýs domek byl, jehož okence mázdrou, blánou nebo papírem mastným byla zalepena.

A zdá se, že jinde — obzvláště v krajinách severních — bývalo ještě hůře. Prý ani dánský král Kristian III. neměl r. 1554 ve svém zámku celých oken skleněných, alébrž jen kusy. Ostatek byla blána. Ba ještě prý za panování královny Alžběty, v jejíž době žil Shakespeare, divili se Francouzové, že angličtí kupci ve svých domech mají skla nejen v dolejších patrech než i v hořejším ponebí. Lund vypravuje, že v severních krajinách dlouho dávali sobě při slavnostech, svatbách a jiných případnostech

malovaná sklená okna dárkem na památku. Což to veliké byly visitky!

Než vraťme se zase k oknům českých měšťanů! Skla tabulového v oknech nenajdeš za starých dob, alébrž vždy čteš jen o kolečkách sklenných, olovem slépaných. I v „Biči židovském" rýmuje Carchesius

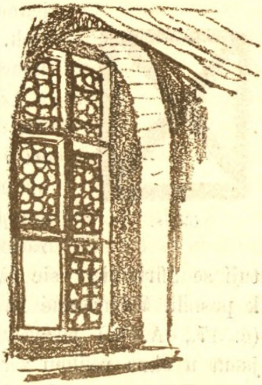
„Židé okna otevřete,
Když hřímá hned pilně hleďte,
Jde-li k vám Mesiáš všecek,
By nevyrazil koleček."

A sklenáři tehdejší mají na skladě nejčastěji jen kolečka do oken a kotouče olověné, ač přiti nelze, že jsem u sklenáře Fridricha Ryksa nalezl i „rudého skla kus nemalý, skel prohlédacích 166, jiné barvy skel širokých nedodělaných, rejsovaných 52, skel velkých hotových, malých, rejsovaných v olově, vokrouhlých a hranatých třicet," a k tomu ovšem i „olova tři kotouče" (arch. pr. č. 1173 fol. 384).

Marta Kakuska (asi r. 1570) měla v několika „truhlách skelná kolečka a taženého volova v kusech sekaného hromadu." Tu tedy o „velkých" sklech není zmínky. U Jana Šmida, dvorského sklenáře, r. 1610 bylo olova 10 centnéřů po šesti kopách grošů míš.; koleček prostých čtrnácte truhel, v každé truhle bylo 42 kop koleček, což „pošacoval" Jiřík Starolaubský, starší sklenář, tak, že by přišlo dáti za kopu koleček 7 grošů. Šmid prodával také „skla prohledací" a to sto za rýnský zlatý. Měl jich 400, když umíral. Prodával také „koutky", totiž skla, která v okně do kouta „vletována" byla; měla tudy jinou podobu než kolečka.

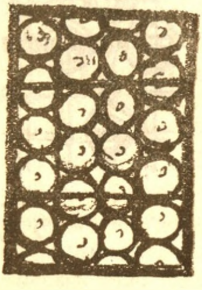
Koleček se vešla do okna veliká moc. Z oučtů panských v archivě Jindřichohradeckém víme, že v druhé půlce 16. století žid vsazoval do hradních oken kolečka a od jednoho kolečka vsazení chtíval po dvou denarech; tak vsadil r. 1564 do „deseti futer do starého fraucimoru (damských pokojů) 6128 koleček,

to jest do pěti velkých oken; od kolečka vsazení dva denary, učiní 29 kop, 10 grošů, 6 denarů.“ Do oken vsazovali také skla čtyrhranná. Obrazy 4., 5. a 6. vysvětlují svrchu psaná slova. Jsou na nich skla s pupky obyčejná a jich profil. obraz 7., 8. a 9. značí mázdry a spůsob, kterak se natahovaly, obr. 10. jest mříž v okně. Že na těch kolečkách, kotoučích a sklech hranatých bývaly rozličného spůsobu malby, to vidíme v památkách a zbytcích jejich v Českém Museu chovaných. Tu jest kotouč s erbem, tu zase pelikán bílý o modrých křídlech a žlutých nohou, tu vidíš z r. 1604 Samsona v turbanu, v krátké kajdě o žlutých rukávech;

Obr. 4.

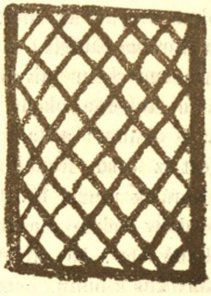
tu zase jsou kotouče z bytů řemeslnických anebo z cechovních

Obr. 5.

Obr. 6.

Obr. 7.

hospod; na jednom pekařovy housky podlouhlé jsou vymalovány, na jiných jména cechmistrů a znaky poctivého pořádku tohoto

a tohoto. Když se kolečko z okna vydrobilo, zacpal se otvor hadrem. Aspoň tak si pomáhali učitelé v odraných školách městských. Truhlář v Hradci Jindřichově bral od jednoho rámu okenního r. 1594 po 50 groších. Za tu záplatu robil rámy kulaté k „lusthausu“.

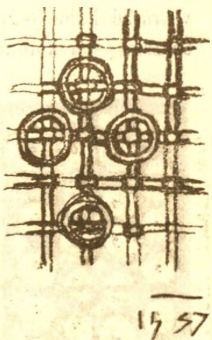

Obr. 8.

Záslon k oknu nebývalo za dlouhý čas. Na francouzských obrázcích vidíme sic, že už ve 12. století je mají (Viollet le Duc), ale naproti tomu zase dovídáme se, že jinde, ku př. v Kodani, královna Žofie první čtyři záslony měla teprve r. 1631. U nás vyskytují se „firhaňky“ sic už v první půli 16. věku, ale jsou vždy k posteli. V ohromné knize z r. 1572, chované v univ. knihovně (č. 17., A. 3.) pozoroval jsem u okna velikou zelenou záslonu na železném prutě a kroužcích. Tou záslonou bylo lze zakrýti celé okno svrchu až dolů. Též u Korálka Ludvíka v domě hřebenovském mívali „zelené koberce okolo stěny a k oknům“ a ta zpráva jest z časů Rudolfových. (Korálek umřel 1599.) Od té doby leckde v pražském domě čteš, že mívali zelený kus k oknu, jenž visel též jen od půli okna, navlečen jsa na prutě železném. R. 1609 nalezl jsem první záslonu v našem nynějším smysle: „koberec k oknu z nití tkaný“, než ani tu nelze pověděti, kryl-li celé

Obr. 9.

Obr. 10.

okno či jen půlku. K firhaňkům mívali „francle, střapce a žaloudky, aniž jsou pořád všecko zeleny: nalezl jsem také firhaňky barvy červené a papouškové. Naproti tomu tuze zhusta čteš v popisních knihách už od r. 1560, že mívali naši předkové „mřížky k oknům drátové". Zikmund Freylich (jenž umřel roku 1582) míval „třinácte mřížek zelených drátových k oknům"; řečník Potůček († 1599) měl mřížku železnou „do" okna a to úsloví, že mříže byla do okna, opakuje se věru ob list v knize, z čehož lze pomysliti, že tu mříže k oknům přistavovali a zase odkládali.

Od půlky věku šestnáctého mluví se nejednou o železných okenicích. R. 1578 měl sladovník Vavřinec Goliáš v železné ulici „vokenici plechovou". Ale zdá se, že ty okenice byly jen komorám přízemním. Aby okno nezajalo celé tloušti zdiva, vyhloubil zedník a kameník zeď tak, že v jedné půli bylo okno, v druhé přistrojil dvě proti sobě zděná sedátka, jak to vidíme v nejstarším exempláři práv Brikcího na listě titulním; anebo zanechal kousku zdi do světnice. Na tu zídku stavěly naše prabáby květiny. Korálek svrchu psaný míval „sedm žbánů na kvítí" a to patrno pěkných; prostých hrnců páni z ouřadu nepopisovali. Kde který „ročmíd" v Praze a hrnčíř všickni mívali „žbány na kvítí" k trhu; kde který sklenář (koncem století 16.) všickni prodávali skelné „džbány na kvítí". Sklenář Teyfl r. 1617 prodával jeden po 36 krejcarech. Na onu zídku stavívali naši předkové též klece s ptáčky živými buď zpěvavými, švitornými, buď s ptáky peřím drahými. A kterak měli ty ptáčky rádi! Čtu na litoměřické knize soudní již při roce 1515, že k Janovi Viklickému přišel Kunata a učinil mu „pych, vzalť pěnkavu s klecí a když přišel Jan domů, děti pláčí a žena praví, že Kunata bezděk vzal pěnkavu". Štreyt, měšťan „u stříbrné růže" v Praze, měl do r. 1594 klícku na křepelku. Také mívali papoušky v klecích „struněných" už od r. 1575. Že klece drátěné túž podobu jako teď, to zřejme vidíš

v „Oboře Paprockého", kde v kapitole 59. jsou dvě zobrazeny, jedna kulatá, obvýšná „papouščí", druhá čtyrrohá o husté střeše; obě mají uprostřed temena kroužky na zavěšení.

Stran světla božího nebývali naši předkové nemírni. Ani to první pravidlo, kteréž o světle mívali za starodávna, nežádalo po té stránce mnoho. Čtemeť dotčené pravidlo v žatecké soudní knize (č. 92, fol. 14.) při roku 1519 v žalobě, že počal Vodička na zdi mezní dílo dělati některé ke škodě Václava Praskalovic, „kterýmžto dílem zastínil mi okno světnice, kdežto okno dává světlosť stolu jednomu". Toť tedy pravidlo zajisté skromné. A přes to nestačíš v knihách soudních čítati, kterak sobě měšťané i to málo světla zastiňovali. Tu soudí se jeden (r. 1444) v Praze, že jesti to „přístřeší na trámcích nad oknem pro zatmění světla do oken," jinému zas překáží (r. 1452) „nad oknem jistebním (jizba), jež má míti světlo do zahrady, žlábek na vodu deštivou a šár"; jestliže vyzdvihl protější soused dům jen o drobet výše, už ho hnali na soud, že zastavuje „to boží světlo svobodné", žalovali, že už ani do hořejšího ponebí nejde světlo, čemuž ovšem nelze podivovati se: bylytě střechy často tuze daleko vystrkovány na krokvích, takže každý soused už stínil sobě hodně sám, tudyž boží dopuštění, chtělli mu temnot přidati člověk jiný.

Teď slovo o *stropech.* Na nejstarších povědomých stropech bytů nejen měšťanských pozorujeme trámoví. Tomu na svědectví česká miniatura v „Životě Otců svatých na poušti" pocházející z r. 1516 Ba trámoví v stropě viděti ještě r. 1534 v tituláři Brikcího a jinde. Trámy bývaly konsolami pěkně řezanými spodpírány a druhdy i malovány. Ale v 16. století nebyly všecky všudy stropy v světnicích jen trámové. Už záhy zmínky se dějí, že strop byl „dinchován", v pevných domech pražských kupců bývaly stropy proti ohni klenuty a štukaterskou prací, pásy a jinými příkrasami ozdobovány. Často se ti též namane zpráva,

že ten onen obyt měšťanský byl i v stropě „táflován“. O jednom pokoji v železné ulici čteme při r. 1606, že byl „s nákladným táflováním“. Kterak sličně dřevěné stropy vypadaly, to lze dosavad viděti na radnici pražské v síni při kapli. Téhož spůsobu stropy nalezeny jsou tři nedávno, když bourali dům na rohu Jindřišské ulice pod věží. Dva z nich jsou malovány hrubě. Třetí strop jest ze šesti trámů na nichž leží prkénka v řadách, právě tak, jako nalezl jsem při mazhauze v Berouně u černého orla. Prkna jsou omalovaná s podivuhodnou a hojnou fantasií buď motivy rostlinnými, buď groteskními. U prostřed figura nesoucí sloup a s některými allegorickými znaky. Ani neschází ptáci, lev s dvěma ohony.

Všecko na tom stropě jest slíčně spleteno a svědčí o výborném vkusu našich předků. Pan Adam z Hradce zaplatil r. 1582 truhláři Jindřichohradeckému 425 tolarů za šestero stropů. Sloupky strop držící zove pán naivně „dorynkou“.* S dvorním malířem Raimundem Paulem smluvil se týž pán o malbu čtyř stropů za 130 tolarů. (Monog. rukop. Tischer.) Stropy obkládali plasticky sádrou v Italii a Francii už od polovice 16. věku. Ani Rafael sobě nekladl k necti takový strop štukový mistrně barvami pokládati. U nás začali takové stropy dělati za Rudolfa císaře; cech štukatérů tvrzení svého došel ba teprve r. 1657 (arch. praž. č. 994 fol. 391). Byl to cech všem pražským městům i všem mistrům v Čechách společný. Cechmištři jeho byli roku právě psaného tři Vlaši (Galli, Cometta, Madernas) a jen tím vykládám sobě, že artikule cechovní jsou psány v knize po německu — ovšem němčina byla tehdáž už třicet let ronvoprávna z češtinou. Z kusů cechovních zajímá nás pro dnešek jen to, že se zovou štukatéři sami „společností umělců“, mše za mrtvé, že mívali v Tejně jako malíři, šest let hoch že se učíval řemeslu

* Patrno byly dorického rázu.

a dvě léta že bylo mu býti při mistrovi tovaryšem. Chtěje se mistrem státi, vykonal tři práce misterské: totiž podle vůle a uložení starších narejsoval na papír a pak sformoval „nach der ordnung der fünf sailen oder architekturen oder auch andere zieraden“. Když dílo uznáno hodným, zaplatil kandidat 6 zlatých, koupil si městské právo a byl mistrem. Kdo si vzal vdovu po mistrovi za ženu, platil méně a robil jen dva misterské kusy. Třetí kus mistrovský byl patrně to, že si tu vdovu vzal. Se zedníky nesměli míti nic činiti. Kdyby si mistr přibral na lešení zedníka, platí 4 libry vosku, a kdyby zedník se opovážil rákos, pruty na stropy přibíjeti a štukato, hladkými „ciraty“ klenutí ozdobovati, sádrové ornamenty na průčelích domů, chrámů a kaplí „von freyer handt“ lépati: toho rychtář sebéře do šatlavy. Krásný strop o bílé štukatérské práci roztomilého baroka a s voskovými obrazy viděti jest v domě proti radnici Starom. v rohu Sirkové ulice. Je při tom krásném pokoji dosavad arkýř.

Na konec stůj o stropech ještě ta zajímavá tu zmínka, že v druhé půli století 16. nejedni obvěšovali stropy svých světnic růžemi pozlacenými. R. 1589 ku příkladu měl kdosi v Praze „čtyři růže ke stropu, papírové, pozlacené větší a šest menších.“

Podlahu v pokojích a komorách ještě v 16. století dláždili jako ulici. Dláždili ji ovšem nejobyčejněji cihlou. Ale dláždili komory a pokoje také pěknými dlaždičkami. Páni v Hradci Jindřichově posílávali sobě o dlažičky červené do Lince. (Arch. Hradeck.) Dlažičky bývaly velké, malé, červené i bledší, bývaly to kostky skelným leskem barev všelikterakých polité, jak to patrno z obrázku r. 1608 v kouřímském graduale (univ. knih. č. 17. A. 38); bývaly to cihly všelikterakými ornamenty, figurkami, ptáky, erby a jinou drobotinou buď plastickou, buď vrytou ozdobené, a v pěknou mosaiku skládané.

Bývalo tak po vší Evropě a v jižních krajinách pozůstalo do dnes. Lonští poutníci do Benátek zajisté vzpomínají sobě,

byli-li ubytováni v domech soukromých, že chodili v pokoji po kamenných dlažičkách aneb imitaci mramorové. V chladnějších krajinách ovšem střeli na zemi v zimě houně, o nichž u nás první zmínka se děje r. 1419. (V kn. arch. pr. 992.) Na barvení cihel mívali všickni materialisté pražští na prodej „kuličky barvy na zem“ a „hrudky“ červené, libru za 2 kr. (r. 1608), a barva ta stala se tak obvyklou v pokojích, že později, když podlahy prkenné barvou se natíraly, dívalo se to barvou „tělnou“, červenou. Recept na takový nátěr chovala paní z Lisova v obšírných svých zápiscích v 17. věku. (Museum.) Jednoho Vácslava, který „světnice tře“, nalezl jsem v knize kšaftovní (při deskách zemsk.) už roku 1519, jenže nelze o tom Vácslavovi pověděti, třival-li světnice dlážděné cihlou neb prkny.

Rozumí se, že všudy nemívali stropů ani podlažek tak pěkných, jako tu líčíme. V Rakovníce žaluje kdosi r. 1570, že v světnici měl „podlážku zlou, děravou, stropem že mu teklo do světnice, tak že musil zastrkávati a když teklo, podstavovati kachle neb leccos jiného.“

Roztomilý zvyk mívali naši předkové ten, že dílem pro česť hostí, ale díl také jen pro vůni sobě samým střeli na podlahy svých světnic kvítí. Praví už Rokycana v Postille, že „lidé majíce hosti znamenité míti, ozdobují dům i koberci, a nemají-li jich, i travou postelou.“ (Fol. 4.) V Regimentě zdraví Huberově pak čteme, kteraké to květiny stříti, aby v pokojích vonělo. Radí: že dobře jest, „travou a kvítím příbytky protrušovati jako listím vrbovým, růží, fiolou, listím vinným, dobrou myslí, mateřídouškou, thymem, levandulí a někdy i vodou růžovou i octem zrositi.“ O sobě samém dí doktor: „Já kouření a sloupků aneb trocyšků a koláčků vonných zvykl jsem požívati.“ Sic jináče kouřívali také v pokojích často kadidlem, a na takovou vůni v mnohých domácnostech pražských nalezli jsme v inventáři „háky, želízka, pánve, medeničky na pokuřování“ popsané.

Někteří měšťané strouce na podlahy bytů svých květiny anebo kropíce jich odvarem sednici mívali také při tom ten užitečný úmysl, aby vyhnali domácí ssavce z pokoje ven. Radilyť k tomu i veršíky lékařské školy Salernské, Veleslavínou na česko přeložené:

„Routa bylinka pohodlná,
šetření od lidí hodna:
Zvař ji v vodě, pokrop domu,
vyženeť blechy, věř tomu."

Ale dotčený něžný zvyk — vystýlati totiž pokoj květinami — nebyl jenom v Čechách obecným. Vždyť známo, že anglická královna Alžběta r. 1598 v Greenwichu přijímala hosty v sále senem vystlaném. (Lund.)

Nuže, teď poohlédneme se po měšťanském pokoji, abychom ohledali, co tu stojí a visí. Ovšem nejprve padnou do oka ohromná kamna.

Kamnům tedy budiž věnován tento odstavec. Byla to nejpodstatnější časť bytu, bylo to srdce, z něhož proudilo se teplo. Komín byl tepna v domě nejdůležitější, a zůstal jí po tu chvíli. Bez kamen za dlouhé doby zimavé ani života by nebylo. Tak asi také soudili staří a proto mívali ohromná kamna v pokojích. Ale nebývalo vždycky tak. Mnohá století bydlili otcové bez kamen. Lidé hřili se, když mráz u střech rampouchy sléval, u ohniště. Nejstarší kuchyňský krb v Praze jest v klášteře sv. Anežky, kdež dnes přívětivý zvonař zvony leje — zajisté k tomu krbu sbíhaly se ještě v 14. stol. jeptišky, když z Vltavy přes led mrazivý vítr vál k svaté Anežce. Kdo první a kde kamna postavil, historie kulturní neví. V druhé půli 15. věku vyskytují se kamna v našich končinách severních, a kde se vzala tu se vzala. Myšlenka stvořiti je byla na snadě. Pec na chleba byla již antickému světu povědoma, a taková nějaká ohromná pec stala se matkou kamen středověkých. Ale minula století, nežli kamna zrodila se, aby lidskému pohodlí sloužila lépe nežli

ohniště sedlákovo i měšťanovo, a nežli otevřený krb panský. Však v Anglii a v jižních krajinách evropských dosavad ještě krb panuje. Že sobě staří kamen velice vážili, patrno z toho, kterak si je pěkně strojili. Kamna stala se v mnohé domácnosti — ovšem v rathouzech, v světnicích cechovních — architektonickou ozdobou, a leckterá práce kamnářská ze století 16. jest jako pomník umělecký. Kamna bývala nemalé stavení, jímající víc než sáh čtvercové plochy. Stála na nohách, byla také někdy bez nich, a jednotlivé části oupravně k sobě se hodily. Kachle nákladnějších kamen bývaly všelijak plasticky ozdobovány — Adam s Evou prý již na romanských krbech bývali rejsováni a lípáni. Od polovice 16. věku kachle bývaly i malovány barvou sytou, nekřiklavou, a polévány sklem tak bytelným, že podnes mnohý kachel třpytí se jako před třemi sty léty, když ho vytáhli z ohně. Na hoře kamna byla cimbuřím lemována nebo střechou nějakou ukončována. Druhdy výtápěla se z venčí, z mazhauzu. Teprv později — snad ne před rokem 1550 — dávali do nich železný rošt a „prsk“ s dvířky a vytápěli je ve světnici, což zase byl hygienický pokrok.

V Praze, ještě před bitvou bělohorskou, jsou veliká kamna s pekelcem i vlašský krb rovnoprávny spolu, ale kamen bylo více. V jednom domě mají kamna s jedním nebo dvěma kotly a s měděnou troubou (r. 1598), a v jiném bytě čteš, že měli dva páry kozlíků s podhrabáčem „pod komín vlaský“. Takové kozlíky i podhrabáč stály r. 1590 padesáte zlatých. (Arch. pr. č. 1174.) Kterak nádherná i umělecká kamna u nás mívali již v 15. století, o tom lze každému přesvědčiti se ze zbytků kachlových, v našich museích chovaných. Pan kustos Šulc ukazoval a vykládal mi kachle v Českém Musei, na nichž tu lev, tu orlice, tu sv. Martin, na tomto sv. Jiří s drakem, na jiném ženská hlava i muž v šatě Ferdinanda I., tu zase nějaký římský císař. Na jednom scéna milostná: na pavlači panna a dole sedí

rytíř a — kouká. Posléze ani nescházejí Adam s Evou na kachli zeleném. Některý kus je pořízen tak jemnou prací, že nemálo diviti se jest hrnčíři, jenž s takovým zdarem pletl se sochaři do řemesla.

Také v městském musei viděl jsem — pokud obyčejnému divákovi takové věci přístupny — některé kachle ceny umělecké, mřížky kachlové pěkně řezané, římsy s kamen ozubené a všelijaká krancloví rázu architektonického. Na kachlích pozoroval jsem bystře modelované lvy, rytíře, Adama s Evou, na jednom je krásná paní zajímavého účesu a v okruží: vše o práci velejemné; na jiném, jenž pochází z Vyšehradu, je reliefní lev, jehož dvojnásobný ohon proměněn ve vkusný rostlinný ornament. Na jiném kachlíku lvův ohon tvoří prapodivnou figuru, držadlu klíčovému ne nepodobnou a frňousky sem tam sličně zdobenou. Svatý Jiří sedí na hřbetě dračím a vráží sani do tlamy tesák, toť obrázek zase z jiného kachlíku.

Většina těchto starobylých kusů jsou barvy pálené hlíně přirozené, tu bledší, tu červenější; ale je tu také nějaký maltézský kachel zelený s bílým křížem svatojanských rytířů.

Z těchto fragmentů s dostatek patrno, že starodávní hrnčíři mívali fantasii hojnou, bujnou. Kdo chceš očima se o tom přesvědčiti, navštěv musea aneb vezmi k ruce zase Koulovo překrásné dílo o těch a podobných věcech. Hojnější doklady k tomu chovají se po venkovských musejních a školních sbírkách, k nimž kdysi nález kutnohorský sensačně přičinil. (Arch. Pam. 1874). V tom nalezení jsou také díla keramiky staročeské: kachle z doby Vladislavovy s gotickými příkrasami, s Adamem, s mořskou pannou atd.

V bytech měšťanských ovšem nebylo všude tak nádherných kamen. Většinou as byly to boudy ohromné a prosté. Materialisté pražští prodávali koncem 16. století zvláštní bílou barvu na bílení kamen. Apatykářka Mariana Pelřimovská do r. 1609

mívala na krámě „dvě čtvrtce bílé barvy na kamna za 30 grošů". Kdo kamna bíliti dal, zajisté nemíval na každém kachli umělecké povydané obrazy. Velmi podstatná část kamen bývalo „peklo", či jak sedláci dosud zovou „pekelec". Bylo to místo spojující stěnu s kamny, na jehož vrchu se příjemně v teple odpočívalo. Kolem kamen lavice bývala čili „příklad" a také velmi často čteš v knihách popisných, že mívali „mříži ke kamnům" a „mříži pod kamna".

Rovně tak často čítá se, že mívali měšťané právě tak jako sedlský lid v kamnech hrnce obyčejně dva. Jenže měšťanské hrnce a kotle v kamnech bývaly měděny. V starší době spával host na lavici nebo na pekle dle slov Zámrského, jenž dí: „Jest to na světě, že host bohatější bývá příjemnější stolu; hostěnice, kamen i lavice svobodně užívá, chudší pak vně zůstává." Za kamny sedávala k večeru čeleď za dob chladných. V létě posedala na síni, v mazhauze.

Když mladý Jakub hněval se pro nějakou Němkyni na otce svého cís. rychtáře Lánu z Varvažova v Kouřími: sedal ze vzdoru „za kamny s děvečkami a pacholky; pan otec domlouval mu, že má dosti prostrannou světnici, aby za stolem sedával." (Testim. Kouřim. 1591.) Ale tím kamna vážnosti neztrácela, že za večera k nim tulily se děvečky a pacholci. Kamna byl hromotluk vážený a běda nezdvořilému cizinci, jenž znectil je, jako r. 1582 učinil Mikuláš, vlašský zedník na Malé Straně. Ten Martinovi, domácímu pánu svému, „nezbedně, nevážně a nepokojně se chovaje, kamna ve světnici dýkou zbodl." Za to poseděl v šatlavě a pak mu nalezeno, aby kamna postaviti dal a pokojně se vystěhoval. (Lib. oblig. č. 162.)

Na posouzenou cen kamnářských vybral jsem dvě zprávy skoro sto let od sebe vzdálené. Jedna ze začátku 16. století. Martin hrnčíř z dlouhé třídy praví v kšaftě svém, že mu kdosi dlužen 18 rýnských zlatých za dva kameny „gleythu", a Jan

Holoubek že mu dlužen za kamna dvě kopy míšeňské. Druhá zpráva je z r. 1595. V inventáři bohatého měšťana Pavla Fišle z Paumberka (č. 1173. 354) stojí psáno: „Za nová kamna do velké světnice, když se stará obořila, kteráž přes 40 let stála, se spodkem i jinými potřebami deset kop míšeňských vydáno." Ale „nová kamna v kuchyni" na zámku Jindřichohradeckém r. 1564 nestála víc nežli 40 grošů! (Arch. Jindř.-Hr.)

Tu při kamnech budiž propuštěna poznámka, že za celé století šestnácté v Praze kvetl cech hrnčířský. Nejprve byly v Praze dva, jeden staroměstský a druhý novoměstský, a když se byli ze žárlivosti pohádali: srovnáni jsou od konšelů r. 1535 v cech jediný, jenž pak chtíval tomu, aby hrnčíři kde kteří z království k němu se utíkali.

V smírných artikulích usnesli se obojí mistři, „co se týče dělání kamen aneboli v trzích díla prodávání, aby byla svoboda jednoho i druhého cechu v pražských městech. Co se týče rudy, olova, gleytu, barvy, aby jeden cech bez druhého nekupoval, než aby ty koupě společně do cechu stržili a rozdělili." Vyňali jsme poslednější artikul i proto, že z něho poněkud patrno, kterak barvili v první polovici 16. věku v Praze kamna.

Chceš-li věděti, odkud brali hlínu, čti kus v dotčených artikulích poslední. Tenť věnován panu opatovi Strahovskému a je v těchto slovech: „Co se dotýče opata Strahovského, kdež nám brání hlíny bráti, kteráž jest městům těmto (pražským) k užitku, žádáme za opatření." (Arch. praž. č. 1130 fol. 137). Jesti tedy leckterýs kachlík v museích chovaný pořízen z hlíny strahovské.

Tehdejší kamna i vlašské krby pohlcovaly hromady dřeva. Při krbu mívali naši předkové ještě tu nesnázi, že „ústy" svými krb na ně do světnice i dýmem chrlíval. V počtech archivu Jindřicho-Hradeckého čteme roku 1564: „Od opravení komínu v panském pokoji, z kteréhož dým ven nemohl, 8 grošů; od opravení komínu ve fraucymeru, kdež se kuřilo, 5 grošů. Na

zámku „vytíral“ komíny Vlach, brával 6 krejcarů za jedno vytření. Poněvadž se tedy z vlašských komínů kouřívalo do světnice, radil „Regiment zdraví“ (Huberův): „Užívejte mírně zahřívajícího ohně pod vlaskými komíny, palte jalovec, bobkoví, jedle, duby, buky a varujte se dříví, kteréž vydává těžký dým jako topol, bez, fladr, moruše.“ Poslední slovo — moruše — dostalo se k nám patrno z překladu nějakého. Kdo pak bude u nás topiti moruší?!

K velikým kamnům svým mívali dříví hospodyně složeno v hranicích na mazhauze a když začalo se topiti z pokoje, stávalo dříví a uhlí i třístky v koších a v bytě, sprostším postavili hranici dříví k samým kamnům. Dříví nebývalo vždycky draho a protož rozkřesavše oheň aneb zapálivše „sirné svíčky“ (od r. 1600) a jimi louč neb jiný podpal: topívali naši otcové až Bůh bránil. Ovšem topívali tak z míry mnoho všudy v severnější Evropě. Souvěcí karatelé mravů tehdejších sváděli nesmírné topení — na lakotu. Prý zatopí se hrozně mnoho najednou, aby přispořil lakomec ohně v kuchyni a na ohništi; a nastrká hrnců, pánví, kotlů, všecko na kamna a do kamen, aby se vše odbylo jedním ohněm. V Němcích připadli nedávno už na myšlenku, aby se zkoumalo, neměl-li kultus přetopovaných kamen, jakož býval v 16., 17. a 18. věku provozován, škodlivých následků ve fysickém rozvoji celých generací. Prý ta ohromná kamna starodávní teplo u velikých proudech sálající zajisté působila v lidi podobnými oučinky jako pozorujeme na domácích zvířatech obzvláště kočkách. Teplo je přímo uspí, zmrtví, opije jako hašiš, jako opium. Nemohli bychom my Čechové svoje neštěstí národní svésti také na starodávná kamna?

Choulostivi co do dřeva k palivu, zdá se, že bývali jen konšelé při deputátu do fary a do školy. Bakalářům a farářům dávali skrovně dřeva, aby neusnuli. R. 1590 vyčítali Pražané faráři Tomáši Soběslavskému u sv. Mikuláše, že „dříví velmi nesmírně

dává páliti ve dvou pokojích a třetí na ohništi“ — a v posléze snesli se, aby proto zbaven byl služby. Vzkázali mu, „aby se farou jinou po sv. Jiří opatřil.“ (Man. osad. mikul. 129.)

V pivovarech a lázních, kde tehdejší dobou nejvíce dřeva pálívali, ovšem už dávno před tím na drahotu „lesa“ naříkali. I není pak divu, že průmyslné hlavy chtívaly zlepšením pecí nápravu přivoditi a úspory zjednati. Tak dává r. 1545 král Ferdinand jakémus Matiáši Šarfenbergerovi patent na takovou nějakou úspornou pec. V listě královĕ stojí, „že mimo starodávní spůsob k topení méně se dříví potřebovati bude a tou polovicí dříví, že se tak dobře a dostatečně to obé spraví;“ i protož dává mu král milosť, „aby žádný do tří let v království českém a v jiných zemích, k témuž království příslušejících, mimo Matiáše žádných takových pecí dělati nesměl, než kdožby dotčených pecí potřeboval, ten, smluvic se s týmž Matiášem o záplatu, ty peci dělati dal.“ Dáno na Hradě Pražském v out. po sv. Matěji. (Arch. c. k. místodrž. č. 35 fol. 12.)

Na konec stůj tu zajímavá věc, že už v 16. století měli v Praze kamna železná. První jsem postřehl u Zikmunda Freylicha z Freydenfelsu. Ten zanechal po smrti své r. 1582 v sklípku „kusy plechu ke kamnám železným“ (arch. pr. č. 1172); o dvacet let později měl zedník Pišingar v dlouhé třídě „železná kamna rozebraná, normberského díla v pěti kusích“ (arch. praž. č. 1174). Obrázce obyčejných ohromných kamen nepodáváme, poněvadž není věc to nepovědoma. Za to stůj tu obrázek staročeské pece kuchyňské. (Obr. 11.)

Odbyvše důležitější zprávy o kamnech, ohledáme teď nářadí v měšťanských světnicích kus po kuse. V starší době nebylo toho „nádobí“ v obyčejných bytech mnoho. Stůl, truhla, lavice, postel a více nic. Staří raději dbali zlatých a stříbrných klénotů nežli dřevěného nádobí. Bylo v sednici jen to, čeho byla pilná potřeba. Teprve v 16. století — a to ne hned —

pozorujeme v knihách popisných, že podstatného nádobí přibývá v domech o několik kusů a nové kusy nebývalé, leč dosavádním příbuzné, se rodí na svět, anebo ty kusy, které dosavad byly jen u pánů — jako zvláštní jarmary, pulty ke knihám a ku psaní, zvláštnější židle — stěhují se k měšťanům posloužit jich pohodlí.

Obr. 11.

Nejprve o s t o l e! Posvátné nářadí stůl! Shromažďovatel rodiny, hostitel hostí. On se svou druží — lavicí — v staré době náležel k domu jakožto podstatná jeho část. Ještě roku 1533 Jan Slivka, pražský měšťan „od sviní", v kšaftě svém káže, „stoly, stolice aby při domě zůstaly, ostatní svršky aby se rozdaly." (Dsky. Misc. 92.)

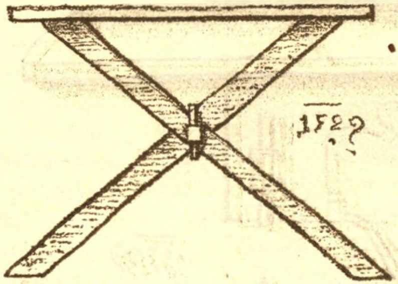
A v Rakovníce byl ještě v druhé polovici 16. věku právní zvyk velezajímavý, že ujímal nový hospodář statek dotýkaje se stolu. Ke stolu přisedati bylo s uctivostí, poněvadž to byl oltář rodinný, na němž kladeny boží dary a při němž konány modlitby a zpěvy. I protož viněn r. 1553 měšťan pražský Zach ze sto kop pokuty proto, že „v domě Jana Rašína sedl k nim za stůl maje ručnici na pase." Ortelem připuzen byl zaplatiti nemalý onen peníz svrchu psaný, neboť „neukázal,

aby po jaké své živnosti jeti měl," pro niž by zbrojně k stolu směl zasednouti. (Ortely soudu zemsk. v univ. knih. fol. 246.) Od starodávna bývalo truhlářům kusem mistrovským pořiditi nařízenou povahou a měrou stůl — jakožto přední nejdůležitější věc a k němu — vrhcaby a truhlu, obojí „nádobí" tolikéž starodávná.

Stůl ve světnici měšťanské stával obyčejně v rohu právě tak, jako dosavad bývá v chalupách selských. Byl to původní starý zvyk. Než v 16. století naučili se měšťané od pánů postavovati svoje stoly ne v kout, alebrž kde se jim nejlépe vidělo. R. 1594 žaluje Jan Sekerka ze Sedčic, že mu nějaký Vondráček chodil ve světnici „okolo stolu" a při tom že mu vzal peníze. Nebyl tedy stůl při zdi v koutě, jako za starých časů.

Divný zvyk — ale ne nepěkný — mívali naši předkové, že věšívali nad stůl rozličné věci díl na ozdobu, díl z pověry jakés. Věřilitě tuze pevně, že pavouk otravuje pokrmy. V Rakovníce žaloval Plichta krejčí ženu svou z travičstva proto, že nalezl v polévce dva pavouky. A ženě šlo proto opravdu na hrdlo, jenže jí nedokázali, aby ona sama pavouky v polévku byla uvrhla. Těch zlých travičů aneb aspoň jejich — řekněme moderně — „visitek" chránili se naši otcové a nejen oni, než i otcové cizí všudy v celé Evropě od Adrie až po fjordy skandinávské. Vypravuje Lund, že v Dánsku začátkem 17. století v každém onačejším domě nad stolem mívali nebesa na obranu od pavouků. U nás v Čechách i na venkově sedlák stolu svého šetřil, aby mu pavouk neuškodil. Čteme důležitou poznámku v „Pokutách" kněze Poličanského (r. 1613) tuto, že kdesi „utrhlo se slaměné kolečko, kteréž viselo právě nad stolem, jakož mají někteří obyčej nad stolem věšeti; i upadli s ním velicí čtyři pauci jedovatí, kteříž pouštívali jed od sebe do mísy, když jídali, a tak od toho pavoukového jedu z přepuštění božího mřeli. A jak to i s těmi pauky do ohně vhodili, hned to zlé v tom domě přestalo."

V domech měšťanských ovšem mívali lepší věci nad stolem nežli sláměné kolečko. Jedni mívali „jablka dřevěná na stůl“ čtyři i pět; u Zuzany Štreytovy vznášel se do r. 1594 „nad stolem anděl“; u Vácslava Albrechta do r. 1584 mívali nad stolem „sklenici visutou s tatrmany“ a ještě jiné věci všelikteraké; ale jablka, andělé i tatrmani spíš bývaly pavoukovi hospodou nežli překážkou.

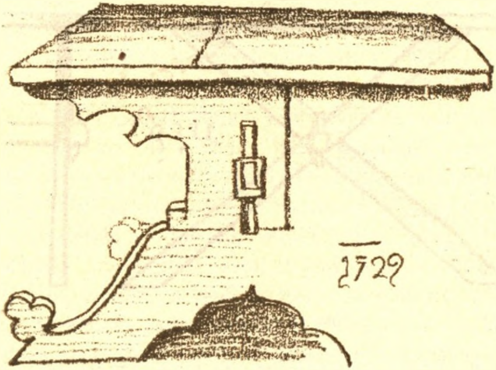
Obr. 12.

Obr. 13.

Kterak stoly vypadaly? Na českých obrázcích nejstarších vidíme stoly prosté o čtyřech nohách, křížem přeložených, i stoly obdloužné, které jsou jen na dvou stranách spodepřeny širokým prknem, gotickým motivy vkusně řezaným. (Obr. 12., 13 a 14). Obě ty postranice proniká hrubý trnož kolíkem probodený. Takové stoly najdeš v některých biblích v Čechách tištěných koncem věku patnáctého a jim podobný gotisující stůl dlouhý a přese hrubosť svoji velmi úhledný vyobrazen jest ještě r. 1534 v tituláři Brikcího. Ba týž stůl najdeš v knize Konáčově o „Hořekování spravedlnosti“ z r. 1547. Náš obrázek 14. je dotčenému stolu velmi podoben. Gotické lavice neb židle při zdi bez lenochu jsou dle gradualu Kouřímského a knihy Štítného zobrazeny

naším kusem 15. a 16.; v šternberské modlitební knize z polovice 15. věku, kterou vystavil p. dr. Figdor ve Vídni v loňské výstavě. Princípem jsou takové lavice odloužné truhly, jejichž přední strana je v otvory gotického spůsobu prořezána. Řezané nádobí mívali staří rádi a oceňovali na něm umění řemeslné. Dí Štítný: „dřevce mistrně vyřezávané bude divno a vzácno pro

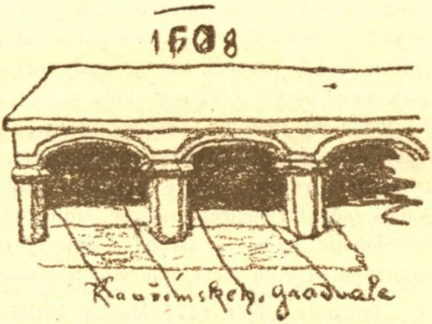
Obr. 14

toho múdrosť, ježto je tak uměl vyřezati a kdyby tak nebylo vtipně vyřezáno, nebylo by draho.“ (Řeči besed. rukop Budišín.)

Lze tedy za to míti, že přes půlku století 16. stoly i jiná nářadí ráz měla malebně gotický. Ještě roku 1572 nalezl jsem v kancionale (univ. knih. č. 17 A. 3) stůl podepřený na straně delší vyřezávaným prknem a všecko gotický neb „gotisující“. Renaissanční habitus všech uměleckých věcí vně i doma zobyčejnil u nás teprve dávno po tom, když v Italii přečkavše nejušlechtilejší periodu renaissance, už už začali elegantní sloh ten

z bujnosti neklidné převozovati v baroko. A to si spůsobili naši jak v architektuře tak v jiném umění výtvarném renaissanci svou lokální.

Při hrubších stolech z druhé polovice 16. věku pozorujeme řezání kruhovitá na nohách, kteréž jsou vlastně hrubé prkno pěkně řezané a na kratších obou stranách stolu připevněné. Leckterý stůl má dva trnože. Stoly jemnější a nádhernější mívají nohy čtyři buď svisné buď šikmo postavené a vyřezávané tak, že vypadají jako sloupky, jako nastavené koule a kuličky

Obr. 15.

na prutě navlečené; někdy nesou stůl karyatidy a mořské panny a tak všelijak jináče vyskytují se stoly o formách bujných a přehojných, o něž renaissance nemívala nouzi. Po této poznámce otevřeme zase knihy archivní a přečteme sobě od husitské doby až po bělohorskou, kterak sobě naši předkové sami zapisovali o stolech svých a nářadí ostatním, k nim příslušném. V prvních létech čteš pouze, že v každém domě mívali aspoň jeden stůl — u paní Krejzové r. 1430 mluví se i o více „stolech“ — ale nikde se nepraví, jaký stůl byl. Stolice k stolu „pletené“ objevují se už v těchže létech nejprvnějších, a mluví se o stolicích pletených ještě za sto let pořáde a všudy.* Byly to dlouhé lavice při zdi.

* V rakovnické knize rychtářské z r. 1582 děje se zmínke několikráte o „stolici pletené“.

R. 1431 čtli jsme v dědictví po Strýci tesařovi, že měl „dva stoly dubové“ a k nim asi byl „koberec zelený pruhatý“ (arch. pr. 992). Sládek Vlašek měl r. 14 6 v domě též dva „stoly dubové a jeden sosnový“. (Kn. při dskách č. 26). V jiném domě téhož léta měli jediný stůl a to javorový. Beneš dictus Sixt, měšťan a sládek novoměstský, měl do r. 1462 v bytě svém jeden stůl, k němuž „stolice mřežovaná“ byla a mimo to ještě tři stoly, k nimž byla též jenom jedna „stolice čili židla“. O třech stolech jiných poroučí, aby „zůstaly při domě“. Ta stolice čili židla jsouc často „otvírací“ táhla se ovšem také podél stěny až do kouta ke dveřím: poroučíť Beneš, aby Anna, žena jeho, v pokoji novém sic bydlila do své libosti, ale také vůli aby měla k sedání u veliké světnice v kútě u dveří, kdež jest almárka. Sedala tedy na společné dlouhé židli nebo lavici. U Mikoláše de Slopotic byly ve svrchku domovitém „mensae, mensalia, mensa parva cum cista, que est in estuario.“

Tři stoly měl r. 1477 Martin kotlář ve Flašnéřské ulici a k nim jen truhly — o stolici neb lavici ani řeči, leč by byla ve zdi vsazena bývala a tím k celému domu náležita, jakož jsme tak leckdy shledali od r. 1426, že si prodávali domy „se vším, což jest hřebíkem přibito s lavicemi, okenicemi.“

Roku 1487 po nejprv čteme o „stolci s truhlicí“. O málo později dí se, že Dorota Koželužka měla „stůl dubový a židlu k stolu“, a o židlech nebo stolicích praví se v těchže létech, že byly „s truhlú“.

Bohatá Švadlí Nitha, která bydlela až do r. 1520 „u bab“ v tarmarce v podruží, měla tři stoly v pokoji, k nim dvě stolice pletené a čtvrtý stůl veliký stál v komoře. (Kn. měst. při dsk. č. 92.)

V Nymburce byla roku 1550 „stolice pletená, jako na ni sedávala Majdalena Isaiáška.“ (Arch. Nymb. kn. svědom.)

První stůl malovaný nalezl jsem r. 1539 u Kateřiny cukrátky, která měla dům průchoditý v rynku, a stůl ten byl obarven — černě. Odkazujeť cukrátka „písařovi, který jí psal kšaft, Jiříkovi stůl dlouhý černý s truhlicemi.“ Že by to býval stůl černého dřeva ebenového, nevěřím. Toť bývalo sic dosti záhy voženo z východní Indie do Evropy, ale k bohatým měšťanům do bytů dostalo se teprve v druhé půli 16. věku. Před tím bylo draho a převzácno.

Sladovnice Marketa Fišlova měla r. 1547 „ubrusů stolních šest a ubrusců několik, které se prostírají neb kladou na veliké ubrusy na stůl.“ Což poznámka o vystrojení stolu zajímava. Před tím obvěšovali stůl ubrusy o jednom kuse kolem kol, jakož vidíme v „Zrcadle spasení“ (Museum) z r. 1420 str. 33. Tím ubrusem velikým se utírali — hořejší zprávou se dovídáme, že ubrusce již kladeny na stůl.

Touž dobou vyskytují se také „ubrusy na stůl s modří“, totiž s modrými vyšívanými liniemi, pruhy, jimiž ubrus rozdělil se na tři, čtyři půle, což udrželo se do konce věku šestnáctého; (viz kancional v univ. knih. č. 17 A 3).

Panna Johanna Dědivalská měla po r. 1553 „stolec ve světnici s přikrytím a v něm knížky.“ První „uherský“ koberec na stůl nalezli jsme u kněze Jana z Betléma r. 1537.

Toť jsou zprávy o stolech až do polovice 16. věku. Odtud narůstá světlejších zmínek o stolech čím dále to více, a čtoucí brzy pozná z některých dokladů, že v domácnostech měšťanských nejeden kus byl nádherný a umělecký.

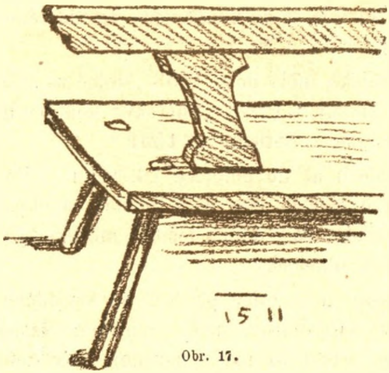
Také zrodily se z lavic neb židel při zdi od starodávna přibitých a stojících židličky samostatné, malé, přenosné: vlastně zrodily se na svět podruhé; vždyť už antičtí národové měli k sedění jedné osobě malé stoličky, křesla; a panovníci středověcí za všecken čas na pečetěch a jinde zobrazováni i vídíni bývali

sedící na křeslech* (obr. 16.), jichž princip po tu chvíli týž zůstává a jen formy se časem a vkusem měnívaly.

Obr. 16.

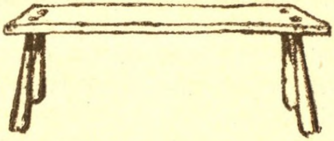
Ale dosti dlouho to trvalo, nežli v některých pražských domech pořídili sobě nějakou drobnou židlu. Jako jsme spočetli v nejstarší hospodě české známé r. 1429 dvanácte stolóv a devět stolic „dlouhých“, takž ještě r. 1572 měli v pražské hospodě šest, sedm neb více stolů a k nim několik židlí neb „dlouhých“ stolic, z nichž jedny byly ve zdi přibity a druhé obdloužné mající dvojí sedění o jednom lenochu stály mezi stoly a zvaly se „židle dvojnásobné nebo dvojaté“. (Obr. 17.) Židle prostá jest na obrázci 18., o stoličkách nebo menších sedadlech ani slůvka dlouho se ještě nečiní. Na odpor tomu v obytech měšťanských stoličky k sedání byly o něco dříve. Ale ještě r. 1539 v knize Hádání pravdy a lži při hodech, zříti, any tři osoby sedí na dlouhé lavici ke stolu

Obr. 17.

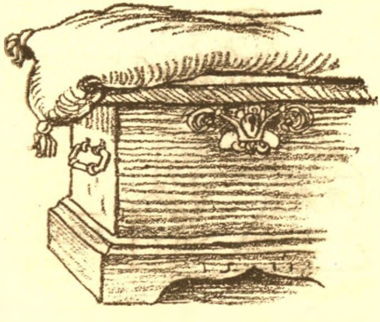
* Na miniaturách našich nejstarších jsou za celé století 14. a 15. trůny jako veliké nízké široké truhlíky a bez klobouku či baldachýnu. Od počátku 16. věku jsou menší a sedadlu podobny i polštářem kryty. Na pečetích vidíme krásná gotická křesla dávno dřív. Poslední truhlík zříti v „Hodinkách kláštera sv. Jiří“ z konce 15. věku.

přistavené. Naproti tomu Táborský namaloval r. 1561 do svého pěkného kancionalu pražského stoličky malé bez lenochu a polštářem kryté.

Obr. 18.

Než vypravujme — nepředbíhajíce — hezky pořádně o stolech a jejich příslušenstvu tak, jako v knihách se píše. V létech šedesátých století šestnáctého nejprve pozorujeme na stolech tu a tam barvu zelenou, ale černou též. I stoličky jsou černy (r. 1560). Ço do podoby již nejsou stoly jen rohaty, truhlář Michal Kreycar v těchže časech umíval dělati „stoly fladrové, okrouhlé, štukverky vysazované, okované i neokované. (Arch. pr. č. 1171.)

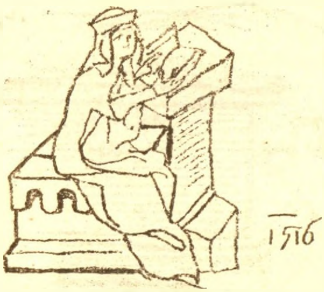

Obr. 19.

Ke stolu míval do r. 1565 kožešník Macperger „stolici koží pošitou, jako se obrací.“ Toť první zpráva o „lenošce“, jakož my takovou stolici zoveme. Spolu pozorujeme, že místo starodávného obkládání židlí a truhel koberci (obr. 19.) polštáři, houněmi — teprve v této době začali u nás měkké látky přibíjeti a vycpávati sedadla. Mimo dřevěné stoly — javorový jeden oceněn r. 1565 za kopu grošů — mívali už tenkráte naši měšťané stoly „mramorové“.

První stůl mramorový s truhličkami jmenován v knize též při roce 1565. Téhož roku objevuje se v knihách hrozné slovo šreybtiš, kteréž svědčiti se zdá, že nízké psací stoly, v nichž byla hromada truhlíků, k nám přineseny byly z Němec. Naši staří mívali sice zárodky takových stolů; mívali ku psaní „pulpity“,* vysoké jarmárky to, na spůsob domku, na jehož střeše se psalo. Domek byl dutý a o několiku příhradách, v nichž stály knihy.

Takový pulpit psací viz v rukopise univ. knihovny, v němž jsou psány životy otců svatých. Ten dotčený pulpit je sice sv. Jeronýma, ale český malíř maloval, co viděl r. 1516 kolem sebe. Jiný „pulpit“, jako jarmárku o jednom zavřití, nevysokou, se stupníčkem viděti v „Zrcadle spasení“ z r. 1420 v Musei. Podle Weisa vyvinuly se „psací stolky“ z jarmárek nízkých a držících v sobě hromadu truhliček a to teprve v polovici 16. věku.

Obr. 20.

V těch dobách také zmizely z domácností ony malé pulpity starodávné, které pozorujeme v rukopise Štítného (obr. 20.), ba ještě v miniaturách „Zrcadla spasení“ řečeného svrchu.

Byly to pulty prapodivně sformované. Prkénce ozdobné, na něž kladena kniha, foliant nemalý, upevněno bylo na dřevě dvakráte pravým úhlem zlomeném. Asi v půli století narovnaly se pulpity do

* Německé jméno „šrejbtiš“ zobecnělo v českém jazyce za všeoken čas potom; ale starší slovo „pulpit ku psaní“ přece nezmizelo docela. Čtemeť r. 1591 o „pulpitě ku psaní, který se zavírá a pilné věci do něho se schovávají.“

tčené a odebraly se z měšťanských a panských domů na kostelní kruchtu.

Počet stolů od polovice 16. věku v domech množí se. U Vlčehrdlů měli už na mazhauze pět stolů a paní Vlčehrdlová v truhle měla „o tři stoly servitů“. Soukenník od zlaté podkovy měl cínových talířů „na pět stolů“ a to obojí r. 1564; též tak roste všude počet koberců ke stolu. Jeden jsem v knize nalezl „velký na tři stoly v jednom kusu“. Také byly některé z těch koberců znamenitě pěkné. Aspoň r. 1564 ztratil se panu proboštu kostela pražského mimo „plášť pro díšť a 12 lžic stříbrných — i koberec, jako stoly přikrývají, znamenitě pěkný.“ (Arch. pr. č. 1048.) I v městech po venkově mívali pěkná přikrytí na stůl. V Berouně nalezl jsem r. 1567 u Šimona Vlže „koberec na stůl“, u jiného měštěnína koberec turecký, u jiného „plenu červenou vyšívanou“; koberce a kortény a jiné pěkné věci, svědčící o vkusné a nechudé domácnosti; v Rakovníce první koberce v těch létech se připomínají. Kouřímské knihy též mluví nejednou o kobercích. R. 1560 ceněn prostý stolec černý v Praze u Faltýna, šmejdíře, 30 groši míšeňskými, větší stůl 40 groši; židla 18 groši, stolice 5 groši.

R. 1573 spočítal bys ve světnici pana cís. rychtáře Pavla Zipanského tři stoly, dvě židle, stolici prostou a jinou koží obtaženou; v jiné světnici stály u toho pána ještě dva stoly; dole ve sklepě, kde na čepě bývalo víno, seděli hosté o pěti stolech na „třech stolicích“.

Ve světničce „nad tím sklepem“ byl „stolček“. O stoličkách drobných v celém bohatém domě se nemluví! Podobně čteš o bytě bohatého Pavla Žlutického z Třebokova od „zlatého kola“. Tam stálo r. 1575 ve světnici „stolů pět a šestý štok, k tomu židlí šest a stolice tři.“ V pokoji „vedle té světnice“ mluví se jen „o stole a truhle“; patrno, že v zástolí sedali na té truhle. V domě páně Pavlově bylo devatenácte místností, skoro v každičké

byla aspoň jedna postel, někde také i čtyři — naproti tomu stoly shledal bys už jen ve čtyřech pokojích neb komorách. V jedné byly 4 postele a „starý stůl s truhlou“; na mazhauze „stoček“ (malý stůl) a „tři židle“, patrno, že to byly ještě starodávné dlouhé židle o tři stěny opřené. V „novém“ pokoji měl pán „dva stoly — dvě židle“. U zdi byla dlouhá lavice „kobercem krajkovým“ krytá.

V komoře nad novým pokojem byl jen „štok“, na sedění nic; za to tři postele. Na odpor tomu v dolení klenuté místnosti byla tři lože — a židle. Tu zase není řeč o stolu, ba ani o „štoku“. Na ty stoly bylo „8 koberců tureckých, jeden cvilinkový s modrými štrychy, druhý zelený, třetí žlutý a jeden bavlněný dek.“

Z tohoto obšírného popisu tuším vidí se, že by neměl historický malíř ani strůjce divadelní sceny v měšťanském pokoji, ani ještě r. 1575, ke každému stolu nastavěti hromadu drobných sedadel; pozorovaltě čtoucí, že v některém pokoji byly stoly beze stolic; v jiném stolice při zdi beze stolů a jen v předním největším pokoji měl pán ke „třem“ stolům „dvě“ židle při zdi a „dvě prosté“ stolice.

Ty prosté stolice jsou první sedadla našeho spůsobu. Stolici koží pobitou — lenošku — nalezli jsme, jakž čtoucí jistě pomní, už deset let před tím, r. 1565; druhou „třínohou stolici koženou měl primas Novoměstský Kulíšek r. 1577. Jak nevysoké a nehluboké bývalo tehdáž procpávání stolic měkkými látkami, toho vzoreček jest v p. Náprstkově musei na stolici díla německého a vypalovaným ornamentem zdobené. Že urození páni už za té doby mívali ke každému stolu „prosté“ stolice a to tolik, kolik osob mělo zasednouti, a že starodávné lavice ode zdí již odtrhli, to věc možná: předčilitě ve všem dříve nad měšťany.

Mluvíce o stolech nemůžeme nevzpomenouti, že už za oné doby stůl býval předním kusem i pražských krámů. V nejstarší době vyložili na okno a uvnitř bylo všecko v truhlách. Později

posluhoval stůl. U Pavla Žlutického, právě dotčeného, byl v prvním krámě jeden stůl okrouhlý s dvěma židlemi, v druhém krámě bylo stolů šest, dvě „dlouhé“ stolice a čtyři židly.

V době císaře Rudolfa nalezneš, že mívali v domácnostech všech věcí a tedy i stolů a stolic všelijakých i podivných drahně; až stýská se popisujícímu. Tu má jeden „štoček bílý“, „stůl krátký obšírný“, „stůl červený“, „stůl černý kamenný“ a k němu „koberec aksamitový ze šlaků“, nebo zase „tracounový koberec“; jiný má ve světnici vzácný „stůl mramorový malovaný“, jiný všelijak prokládaný a divnými dřevy vysazovaný; jiný má zase „stůl a vokolo, kde se stůl vytahuje, dva panty.“ Rychtář městský malostranský Jan Gertnštyl „když měl veselí, dožádal se dvou sousedů, aby při šenktyši byli a vína nalévali.“ Ten kredenc byl na okrasu v pokoji.

U Zikmunda Freylicha r. 1582 spočetli jsme patero malých stoliček podle tří židlí; r. 1588 popsali páni v soukromém bytě Mikuláše z Lobkovic sedm stolic kožených, a na stůl koberce „uherské“ a mimo ně i „pruskou kůži a červené sukno uherské na stůl“; „stolice dvě obtažené červeným suknem a třetí aksamitem černým“, což bude asi za naši pohovku. Pán měl též „šrajbtiš“, do něhož zavíral klénoty.

Koncem století najdeš i stolce z přepychu — stolečky totiž, které neposluhovaly než parádě. Pan Sixt Theodosius z Ottersdorfa měl na takovém roztomilém stolečku „dva instrumenty zelené, loutny, citharu, housličky“ ležeti; „v šrejptiši“ skládal také jako pan Lobkovic poklady, z nichž se nám nejvíce líbí „jablíčka čtyři na hrdlo a řetěz zlatý veliký ve dvou stech dukátech“.

I paní Sixtova Kateřina mívala svůj „šrajptišek ženský“ a v něm „některé věci dětinské“; ale všeho nářadí domovitého u pana Sixta nejnádhernější byl asi stůl, o němž v knize popisné stojí, že byl „mistrovský, okrouhlý, rozkladací s rozlič-

nými příhradami a zavřetím řemeslně a nákladně udělaný.“ Ta zpráva je z r. 1599. Téže doby dosti často „stolečky opukové“; „stoly mramorové vůkol dřevem fasované“, „štukverky vysazované“ nalézají se v bytech možnějších. Jednou čteš také, že za zvláštní ozdobu měli „okolo stolu plátno malované“. Ze stolic vyskytují se též „stoličky dětské kožené“ a rovněž takové stolice pro nemocné.

Poslední stoly a stolice ze století šestnáctého buďtež vzpomenuty některé z těch, které měl Ludvík Korálek z Těšínu, měšťan staropražský, jeden z nejbohatších, o němž již svrchu dotčeno. Všech stolových svršků z předlouhého Korálkova inventáře (od fol. 105 do 117! v knize arch. pr. č 1174) ani vypsati nelze. Zajímavější stůl jeden byl „obdélný červeným suknem potažený“, jiný „okrouhlý z černého sukna“, „stůl bílý“ a posléze „stůl litého mramoru s erbem pana Ludvíka“. K stolům byly znamenitější „tři židle dlouhé na způsob polštářů“; „dvě stolice červenými kožmi obité, okované“; „deset stoliček se sloupky“; „dvě stoličky zelený“. Korálek měl také „modrace, koberce, podušky do stolic vyšívané, polštáře merhované, polštáře, na nichž z jedné strany planý aksamit z druhé kůže.“ Těmi polštáři patrno pokládal stolice a tvořil sobě pohovky, jakož bývalo od časů nejstarších. R. 1599 ponejprve vyskytuje se takovým stolicím jméno „pohodlných“.

U kupce Petra Altršpergera, jenž prodával na paláce hradu Pražského a vozil cizí zboží do Čech až do r. 1608, nalezl jsem v inventáři „tišplat slonovými kostmi vykládaný“, jejž cenili v 35 rýnských zlatých; jiný „tišplat“ byl mramorový za 6 rýnských; psací stolek z ebenového dříví ceněn byl v 40 rýnských; „šrajbtiš slonovými kostmi vykládaný“ za 30 rýnských., skrovnější stůl byl tu i za 8 rýnských zlatých.

A posléz ohledáme stoly a stolice truhlářů pražských. Nejprv u truhlářky Salomeny Englsterové, jež měla do r. 1611 sklad

v Platnéřské ulici. Vstupujeme do „dělnice“ čili veřtatu, kde stojí „veliký stůl vůkol se šrouby“; u něho pečlivě složeno tré kop „furnyršpenů nebo tříštěk tence řezaných z tvrdého dříví, každá tříska za 1 groš; počerných kusů lipových na černo nařezaných po šesti groších.“ Toť patrno fládry, jimiž obkládán nábytek dražší. V dílně na hotově stojí kusy lacinějšího díla. „Stolice se zábradlím zelená ženská“ za 24 groše; stoličky dětinské po 24 groších; stolice noční zeleně kropená za 40 grošů, jiné stolice noční barvy hřebíčkové po 20 groších; sesel z prostého dřeva obarvený vořechovou barvou a šacovaný za 30 grošů; židlička prostá, jak na jednu osobu náleží, po 15 gr.“

Neodejdeme nevšimnouce sobě ze sta dvaceti šesti hoblíků aspoň těch, z kterých lze soud učiniti o truhlářské tehdejší práci. Hoblíky „rukovětné“ nás ovšem nezajímají, ale „ksimshoble, hoble k zolzuku čili k prutování“, jichž tu do sedmdesáte, stojí za řeč. Kdož studují staročeský nábytek, znajíce takovou zprávu, a vidouce ozdobné prutování a několikořádkové hladké římsy na kterémsi nábytku, budou určitěji moci říci, z které doby pochází.

Truhlář Horník v linhartské čtvrti (do r. 1607) měl v dělnici „dvacet čtyři židličky na jednu osobu nedodělané pěti kopami šacované“; „stůl s trnožemi hřebíčkové barvy, ofermežovaný“ za kopu 30 grošů; „sesel dubový neb stolici, jak se koží povláčí“ za 40 grošů. I tento truhlář měl velikou hromadu hoblíků. Spočetl jsem jich 61 a všelikterakých. Měl také několikeré pily a pilky (jmen německých) a dlat sedmnácte „k dlabání“. Stolicím „prodlabávaným“ r. 1599 vysmíval se v Kouřími švec Mrkvička. Prý si dali urození páni prodlabati stoličky, když bude vítr, aby těmi děrami vílo.“ Tu řeč na žalobu uroz. paní Kateřiny ze Zásmuka odseděl švec v Kouřímské šatlavě. (Kn. svěd. Kouřímsk.)

Co do cen stolního a sedacího nádobí buď tu na rozlou-

čenou zpráva truhlářů přísežných, kterak r. 1613 ocenili ty věci u cukráře pražského Zelendra. „Stůl fasovaný vořechové barvy tuplované, jenž na díl se vytahoval,“ ceněn pěti kopami 15 groši míš. (asi 15 zlat. našich); „stůl osmibranný furnirovaný vořechový za tři kopy 15 grošů: stůl starý sešlý s dvěma truhlíky za 1 kopu; židlička lipová vořechové barvy za 15 grošů; židličky dubové po 36 groších; sesle koží potažené po 50 groších a šrajptiš veliký augšpurského díla za pět kop 15 grošů.“

A leckterý ten kus, jejž oceňovali tehdáž truhláři několika groši — „furnirovaný“ stůl třemi kopami míš. (ani ne naší desítkou!) — byl tak podstatný, bytelný a umělecký, že dnes nedostaneš podobného ani čtvernásobnou cenou. Proto také sběratelé rádi platí za stůl, jejž předek zaplatil třemi kopami, sto našich zlatých a leckdy i víc.

Skončíme o stolech a stolicích a židlích dvěma poznámkami. Jednak tou, že v 17. věku teprve zobecněl spůsob náš nynější, aby ke každému stolu přistaveno bylo několik drobných sedadel, čehož, jakž jsme ukázali, druhdy nebývalo

Už r. 1611 mívala sklenářka Šmídová „stůl vokrouhlý a k němu deset stoliček vyřezávaných.“ Takové zprávy od té chvíle se v knihách množí. A tak dělo se i v obytech měst venkovských. R. 1661 v Písku měl Ondřej Renz, radní pán už k pěti stolům aspoň dvanácte „stoliček“. (C. k. listov. I. 189.)

Druhé slovo budiž o tom, zdali sobě čtoucí všiml, že již od počátku pojmenování sedadel všecko nějak je spleteno. Nesnadno bylo by pověděti určitě, co je židla, co stolice, co lavice. R. 1462 psali páni v inventář „stolice čili židla“; r. 1538 psali „lavice čili stolice, v které truhly jsou.“ Z toho snad plyne, že všecky ty kusy byly podstatou věc jednostejná, a snad lišily se později jen velikostí: nejdelší byla starodávná při zdi lavice; její dcera, židla s lenochem ode zdi odstavená, byla kratší; a stolice byla pak část židly a proto nejkratší Našim „seslím“

říkali „stoličky“ a malým podnožkám, z nichž jednu nalezneš vykreslenu v Paprockého „Tabulích“, říkali „malé stoličky“.

A teď k staročeské *posteli!*

O posteli staročeská, posteli století patnáctého a šestnáctého, bych básníkem byl, věř, na tebe bych sdělal ódu horoucí a nadšenou! Tys byla ohromné, krásné stavení, bylas malovaná, prokládaná, řemeslně řezaná; na tvých točených sloupcích rozpínala se nad staročeským spáčem nebesa tafatová, damašková s pasomany, třepením řasnatým a bohatým; boky tvé kolem kol obepínaly malované koltry a záslony visuté na kroužcích, halící zrakům neposvěceným tajemství. Jako do chrámu vedly do tvého lůna dva tři stupně a lůno tvé což to vřele, což měkce vystláno bývalo šaty prašnými, pernými, k nimž i poetická labuť poskytovala svou nejjemnější, nejbělejší sukničku. A prádlo tvých prostěradel bílé kmentové s „cýšemi pruhatými“ o barvách všech, což to pestrá luční barev harmonie na půdě bílé v tobě bývala!

Než odpusť, milý čtoucí příteli, již jsem zase sám u sebe a hned klidněji a prostičce, jako na kulturního zpravodaje náleží, vypíši tobě postel staročeskou.

V měšťanských domácnostech — a tuť přední pole naší dosavadní zkušenosti — podstatná postel bývala ode dávna nejdůležitější kus, bývala chloubou české hospodyně, zvláště postavena-li byla ve světnici hlavní. Ale i když stála v spací komoře, postel bývala tak pěkně vnitř i zevně pořizována, jako se sluší na místo, v němž rodina trávila polovici svého života.

Pravíme „rodina“ — a béřeme to doslova. Obyčejná postel — pokud zprávy jdou z dob nejstarších — bývala velmi široká, tak že v ní složila se nezřídka všecka rodina svorně podle sebe. Bývalo tak nejen v Čechách. Lund vypravuje že v severních, městech evropských do postelí k hospodáři, k hospodyni a k dětem i hosta kladli na odpočinek a že dosti zhusta se přiházelo, že tvrdí spáči dítě zalehli do smrti. Urození spáči začali od-

dělovati se nejdříve a to již v 16. věku, ale konservativní měšťané zůstávali při zděděném zvyku za dlouhá, dlouhá ještě léta.

Postel stará tedy bývala velmi veliká. Protož nedivíme se badatelům kulturním, dí-li, že původ toho lože velikého byla starodávná alkovna, komůrka, pokojík ve zdi vyhloubený, do něhož druhdy stoupali po stupadlech. A věru, mívala veliká postel měšťanská jako pokojík nad sebou strop i před sebou stupně a zavírala se druhdy mříží, koltrou neb kortynou a záslonou.

Však ohledejme kus po kuse! Nejprve strop. Čteš-li v knihách městských o české posteli v době husitské vojny, nikdež neshledáš ještě, že by byla s nebesy či s nebesím. Jen r. 1430 čtli jsme o posteli Ondřeje Krejzy, měšťana Pražského, že byla „s panpetem dřevěným“; ale naproti tomu víme již z knih století předchozího, že bývaly postele obvěšovány koltrami, a ty přec visívaly na nějakém prutě nebo římse a ta římsa lákala zajisté měšťany k tomu, aby ji stropem přikryli všecku. To lépe pochopíme bezpečně vědouce, že nepochopitelnou, velikou hrůzu a ošklivosť pociťovali naši předkové před pavouky, jež kladli za zvířata jedovatá. Je tedy zcela přirozeno, že spící člověk chtíval býti v oněch dobách se všech stran kryt a bezpečen jedovatých útoků asi tak, jako děje se v krajinách jižních, kde štípají moskitové.

Od konce patnáctého věku čteš pak již pořád v knihách starých zcela zřetelně o ložích s nebesím a polounebesím. Takovou postel prostější z počátku století šestnáctého viz na obrazci 25; lože měšťana bohatšího z teže doby (1520) ukazuje obrázek 26. Starší postel s gotickým cimbuřím shledáš na obraze 27. Tenkráte za krále Vladislava vlivy jižními i východními nejprve u šlechty a pak v měšťanských domech začala se ona pestrá nádhera, která pak z vnitř domácností ven do stavebního ruchu se dostavši dodnes v přemnohých českých městech tak pěkné

svědectví vydává o vzdělanosti našich otců. Všude stavěli, stavěli slohem gotickým vybujnělým, bohatým, slohem, jehož leckde kamenné zdoby nejsou nepodobny krajkám, slohem, po němž ihned mohla k nám vjezd svůj učiniti nejrozvinutější renaissance, aniž bylo potřebí přechodů pozvolných, zdlouhavých. To vše pozorujeme na obrázcích o domácnosti české tu a tam zachovaných, kteréž ukazují o vkusné míchanině pěkných věcí. Předepsaným hovorem mělo býti jen to na rozum dano, že lože, jak se o něm mluví, v inventárních knihách věku XVI. na každé skoro stránce, nebývala vesměs prostičká čtyři prkence v hromadu sbitá, alebrž často že to bylo umělecké dílo truhlářské, řezbářské a co do nebes i truhlářské a čalounické, ba i malířské.* Vždyť čteme v knize arch. Pražs. č. 1172., že primas Kulíšek, jenž umřel r. 1577, míval mimo několik postelí zelených pod nebesy i jedno veliké lože pod nebesy malované. A poněvadž v oněch dobách dávných ani Rafael se nestyděl svým božským uměním vystrojovati komnaty a malovati vzorky ku gobelinům, a malíři všude spojeni bývali cechem s jinými řemeslníky: nechybíme se s pravdou tvrdíce, že mnohá koltra nad postelí

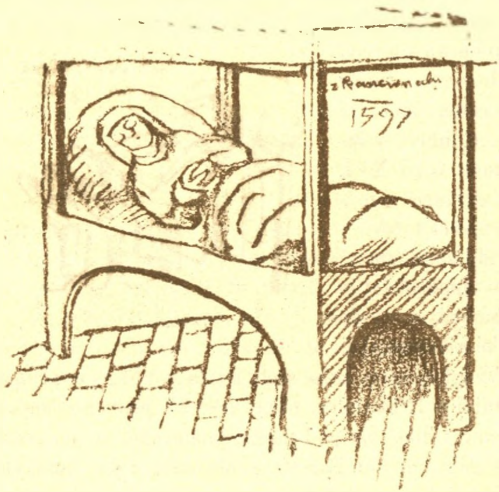

Obr. 21.

* Postel jasně žlutou, velikou, bez nebes viděti na obrázku našem č. 21. ze sličné knihy „Hodinky“ zvané (c. k. univ. knih. č. 17. G. 3.). Obyčejná lože prostá, starodávná jsou z rukopisu Štítného na obrazích našich č. 23. a 24. V kancionale pražském u Táborského r. 1561 pořízeném namalována jest nádherná renaissanční postel obromná pod nebesy. V kancionale č. 17. A. 31 z r. 1597 lze představiti sobě postel pod nebesy prostější obyčejnější. Je dosti vysoká a čelné prkno kruhem vyříznuto (obr. náš 22.).

v domácnosti měšťanské, o níž dí inventář, že byla malovaná, zajisté pořízena byla štětcem dobrého umělce.

Nejobyčejněji bývaly koltry i nebesa barvy zelené. V Staroměstské knize č. 992 (1420) čteme v dědictví Lukášově od zlatého orla, že měl koltru tafatovou zelenou; v polovici věku následujícího shledali jsme několik kolter karmazínem vyšívaných, i „firhaňky ze zeleného tafatu plátnem černým podšité“, koltry na plátně tlačené, tedy všelijak oku vděčně zdobené. Ludvík Korálek, měšťan Pražský z nejbohatších, umřel r. 1599 v posteli „pod nebesy vykládané s firhaňky plátěnými tělné barvy“. Látky vydáno bývalo na nebesa a záslony hromada skoro nepodobná k víře.

Obr. 22.

I padesáte loket tafatu vydáno na záslonu a rovně tolik na nebesa. Potentáti a urození mívali ještě více. Lund vypravuje, že postel královny švédské Kateřiny r. 1559 byla obvěšena hedbávím 87 loktů po stranách a nebesí toho lože zhotoveno bylo z 93 loket!

R. 1606 ocenili v Praze „tafat okolo celé postele v jednom kusu zelený“ ve třech kopách míšeňských; a za tři kopy koupil jsi si tehdy lacinějšího tafatu celou „štuku“.

Mimo záslony z látek všelikterakých stávala při posteli leckdy mříže. Několik jich vyskytuje se v popisech. Jednou čteme i o „loži s nebesy a mřížemi velikými vůkol a vůkol“ (r. 1568).

Obr. 23.

Nebylo velikého lože, aby v něm dole nebyl vpraven jeden nebo více truhlíků. Dosti často čteme o „ložích s truhličkami vytahujícími se“. V truhlíku takovém bylo také lze z nouze spáti.

Má se za to, že právě z dotčených truhlíků vyvinula se lože nízká, malá. V pražských inventářích čteš několikrát (ale ne často) o „loži úzkém pro nemocné“; jindy čteš, že nemocnému ustláno bylo na zemi nebo při zemi nízko. Toť patrno souvisí s tím, že zdravá rodina bývala v loži jednom — nemocného člena že kladli zvlášť — v „lože úzké“.

Obr. 24.

Když r. 1567 Tobiáš Dobeška, měšťan pražský „složil se a velmi stonal, ležel na zemi ustláno majíc.“ (Arch. pražs. č. 1119. fol. 22.) Některému hosti někdy ustláno také na lavici. Píše císař Ferdinand r. 1540 do zemského soudu

moravského, že „Hynek Konias z Vydří v Dačicích slovutného Krištofa Teurburgera, když jest na lavici měv ustláno se upokojil hanebně a neohradně ho probodl.“ (Arch. c. k. místodrž. miss. č. 20.)

Do vysokého lože nade všecky truhlíky nebylo lze vyšplhati se každému. Obšírný pan primas anebo některá obšírná paní pivovarníkova byla by bez stupadel marně toužila po odpočinku. Obyčejně bylo lože o dvou stupadlech; jen jednou inventovali páni po nebožtíkovi jakéms, že měl lože o třech stupadlech. Pan Florian Pretlík, písař desíti soudců, měl do r. 1583 „postel velikou se stupadly s obou stran odvěracími“. Někdy byla vysoká postel sama postavena ještě na nohách. Alespoň popisovali nejednou městský rychtář a radní pán leccos „pod postelí složeného“ a cenného, což bylo pak dědicům. U Kulíška svrchu dotčeného bylo pod postelí, na níž plátěná malovaná koltra visela, nalezeno „drobných věcí, dlátek nemálo, hřebíků v krabici drahně“. O to byla tedy vysoká postel ještě vyšší. Postel nižší, nemající stupňů, zvána vůbec „prostou“, a tu je zajímavo od druhé polovice XVI. století počítati v Pražských knihách inventárních, kolik prostých loží připadá na jedno veliké se stupadly.

Nelze říci, že v domech Pražských bylo jen po jediném loži se stupadly. Někde jich bylo i více; viselo to na bohatstvu, na hojné rodině i na pohostinnosti hospodářově. Přemnohý Pražský dům choval v sobě v hořejších komorách postele s nebesy a stupadly, patrně pro hosty z kraje příchozí, poněvadž ještě v XVI. století, kdo nemusil, do hospody noclehovat nešel. U Veleslavínů shledali jsme, že i kuchařka líhala na nějaké posteli se stupni a pod nebesy, ovšem snad posteli z panské světnice vystrčené a chatrnější. Prostý princip shledali jsme v domě u „mořské svině“, kde paní Lidmila z Ourazu r. 1570 měla „lože se stupněmi jedno a tři lože prostá“.

Do stupadel a vysokých loží touží doktor Guarinus zle: „Vím to a viděl jsem sám, že lidé s takových loží a stupadel padali a uráželi se hrubě. Nač ta ohromnosť a výška postelí? Či jsou to hradby proti blechám a štěnicím? Vždyť právě v těchto velikých, neohrabaných posadách největší hnízdo jich bývá. Též naplňuje taková dřevěná stavba celou komoru. A což bývá taková nemotora doktoru, nemocnému a ošetřujícím na překážce! Skoro všude (Guarinus byl v Praze i v Tyrolech za dlouhá léta) bylo mi lézti po stupadlech nahoru, tam pak lézti k nemocnému, abych ohledal tepnu, celým svým tělem a šatem dotýkati se peřin a lecčehos ještě jiného.“

Přišla-li komu na mysl otázka, kolik že stála taková měšťanská posada, posloužíme odvetou hned. Asi v polou století XVI. lože se stupněm bylo za půl druhé kopy i za dvě míšeňské (naše 4—6 zl.), lůžka větší s nebesy touže dobou byla ceněna jednou třemi kopami a jindy jen jednou kopou a 4 groši míšeňskými, což nejsou vůbec ceny právě valné. Ale tehda bylo všecko všudy lacinější, i dřevo i umělecká práce. Ku konci století pozorovati v knihách, že ceny postelí stoupají. „Vykládané lůže s nebesy“ r. 1593 cenili už v půl šesté kopě. O sto let později (r. 1660) cenili v Písku dvě lože s nebesy za 4 zlaté rýnské. Jest-li to mnoho nebo málo odhadněte sobě zprávou tou, že krávu hodnou tenkráte cenili po šesti zlatých.

Peřiny a prádlo postelní zovou se „šaty lehacími“ proti šatům „chodícím“; peřiny samy zovou se „pernými“, „pernatými“ a „prašnými“. Bývalo jich v českých domácnostech přenáramně mnoho. Vycpávali je peřím všelikterakých ptáků. Někdy čteš také o peřinách peří „nedraného“. Roku 1523 měl kdosi v Praze „čistou peřinu labutího prachu“. Měřívaly je naše staročeské panímámy městské „ve tři půly, v půl třetí půle, po třech polách“ a tak všelijak podobně.

V polou stol. XVI. cenili podruhyni Hedvice, chůvě Pražské, „peřinu svrchní se sovkem“ za tři kopy a „dvě podušky pernaté se sovkami“ za půl druhé kopy grošů míšeňských.

Lund vypravuje, že v severních krajinách i v Anglii vůbec dlouho byly na postelích jen pytle kožené, vycpané řezankou a senem. Peřiny a prádlo, ač bylo již před tím známo, přece ne prve než kolem r. 1500 zobecnělo, a to jen tím, že plátno stalo se lacinějším. Kdežto druhdy pokrývali se kožešinou a v létě „dekem“: od roku 1500 nastupuje všude místo kožešiny peřina, a to ne jedna, než peřin tolik, že postel všude stává se hromadou peří. U nás v Čechách o peřinách (plumalia) a polštářích (pulvinaria), poduškách (cussini) a prostěradlech (linteamina) hovoří se v nejstarších už knihách století XIV. a to tak, že patrno, kterak u nás po té stránce asi dávno před tím pokročilí bývali. Perné šaty proti kožešině, kterou nebylo lze vyprati, byly na všecken spůsob pokrok.

Jenže v tom patrno velice přeháněli. Nejprostšího člověka postel bývala vystlána ve spod „strozkem čili poslámkou“ (jež stála r. 1550 pět bílých grošů) aneb i „moderací“, kterou často „podšívali bavlnou“. Na tom vždy bez výjimky ležela peřina „spodní“ a na tu teprve lehl si člověk. I postele podruhů, tovaryšů, učedníků a slovem postel kde čí mívala peřinu „spodní“ a „svrchní“ mimo podušky a polštáře. Z polštářů často nalezneš některý „kožený“ pod hlavu; v husitské době často čteš o „polštářích kožených a zvířecích“. U pánů v Praze bytujících četli jsme o polštářích v posteli aksamitových. „Deků“ do postele na přikrytí nalezli jsme velmi skrovně. Jednou četli jsme „o deku bavlnou procpávaném a pošitém tafetem“ (r. 1566); jindy (r. 1523) naskytl se nám „dek stříbrný“ u Plengara nožíře; a r. 1575 i Pavel Žlutický u zlatého kola měl „bavlněný dek“ — a toho tuším až po konec století XVI. dosti. Víc „deků“ sotva v Pražských inventářích postřehneš.

To tedy svědčí dobře pravdě, že měšťané XVI. věku nemírně halili se v spousty peřin. Jeden doktor jich k tomu naváděl řka: „Lůžko ať jest měkce ustlané, se všech stran zelenými kortynami obestřené.“ To dí Huber v Regimentě zdraví a třebatě dosti moudře hned připojil: „Poduška lepší jest bavlněná jako modrací nežli pernatá,“ nic nevadilo — lůžko mělo býti měkko a bylo všecko hodně pernato. Kopp doktor proti tomu píše v první půli věku XVI. rady do dnes moudré: „Není zdrávo pod horkými a stuchlými peřinami spávati, než toliko dosti mají, aby pod koltrami léhali.“ Tu je patrně „koltra“ přikryvkou. Kopp radí obzvláště souchotinářům, aby raději léhali pod vyšívanými koltrami nežli ve hromadě peřin; zdravým lidem pak radí, aby v létě mívali na postelích peřiny „zámišové“ nebo z jirchy a z jiné kůže místo „sovku“. Ale nevíme, aby ho kdo poslechl. V Pražských inventářích samá peřina, samý sovek a peří, ale kůže velmi málo. Do hojnosti tehdejších peřin touží též neomalený Guarinus: prý lidé válejí se v nich jako polní myši v zemských děrách; v mnohých místech říše německé (Čechy k tomu přibíraje) vídal prý u velkých postelích spodní dvě i tři peřiny — věc to ješitná a lehkomyslná — na nich pak stlány polštáře „žalostně velikánské“ a na nich pak naházeno peřin, jakoby nějaká pevnosť a hradba nezdolná byla, a to vše proti kázni a ctnosti. Někdy prý svrchní peřina až nebesí dotýkala se a v tom povaloval se člověk!

České inventáře tuhle žalobu nechať přivedou na míru pravou. Spatříme lože pro poučenou některá na schválí vybraná, a to od prosté doby, kdy Husité pořizovali hrdinské dějiny české, až po práh století XVII.

R. 1425 Husita Tomášek z Hlohovic odkazuje bratru svému mimo „diel bible na pergamenie“ a jiné pěkné věci tuhle postel: „Lože s kortynú, v něm duchnu svrchní velikú a peřinu spodní

veliků, dvě duchně menší, polštář prašný a tři podušky.“ (Lib. tertius arch. Pražs.)

Téhož roku měla v obytě svém — nevíme, na jedné-li posteli — Clara Helmonissa, Klárka Helmová, „velké tři peřiny a tři menší, 8 polštářů, 7 podušek a tři zvláště podušky, koltru zelenou postavčovou.“

Postel Lukáše od zlatého orla mívala do r. 1428 tyto kusy v sobě: „koltru zelenou, dvě peřině svrchní a spodní; čtyři podušky a polštář hlavní.“

Postel nevěstinská čili šaty ložní, které nevěsta přinesla Ondřejovi Krejzovi a kteréž sobě ovdověvši r. 1430 vzala zase, vypisují se takto: „Ložní rúcho tocižto tři peřiny, dvě spodní, jedna svrchní, polštáře dva u podhlaví rúšená, čtyry podušky a čtyry prostěradla, jakož jest k němu přinesla i dva polštáře kožená, z nichžto jeden jest šitý a druhý zvířecí.“ Přidáme-li vystupujíce z úlohy své dnešní k tomu, co tu předepsáno, ještě „dvě truhle, almaři dvě, dva stolní ubrusy a dva ruční, medenici ruční k umývání, dvě konve cínové, dvě misce cínové, stól, stoličky pletené a kotel,“ máme před sebou všecku výbavu nebo výpravu husitské nevěsty.

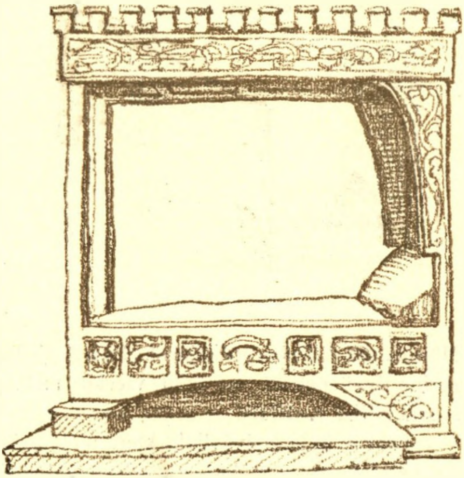
Z roku 1433 dostalo se nám čísti o čeledním loži. Bylo dosti hojné: „Peřinka svrchní a spodní čelední, 2 prostěradle, 2 podušce.“

V dědictví po Strýcovi tesaři čteme k r. 1431, co šatů lehacích rozděleno sirotám: „dvě peřině spodní s cýchami cvilinkovými pruhatými a třetí s cýchú plátěnú; peřinka malá svrchní dětinská, 2 polštáře kožená a třetí vyšívaný, dva polštáře hlavní, polštář podhlavní s cýchú cvilinkovú pruhatú, pět podušek a 4 prostěradla.“

Ty příklady vybrali jsme tedy z doby husitské. Prosím, nechať nejsou tyto šaty ložní právě vypsané nikomu věcí tak nepatrnou, nerci-li ničemnou, aby z ní spolu nevyčetl pěkný

kulturní stav našich předků za doby od nepřátel českého národa za hrubou, surovou pomlouvané.

Co jsme tu vypsali, tak zůstává za celé XV. století, a nejen v Praze, než všude v Čechách. Na příklad v nejstarší knize Písecké četli jsme k roku 1467 o „koltře postavcové“ k loži, na němž byly „dvě duchně, dvě peřině, dva polštáře, čtyři podušky“. Jenom zdá se, že prádla přibývá. Při té Písecké posteli mluví se již o prostěradlech osmi kmentových. Nádhernou postel z doby krále Jiřího viz na obrazci 25. Římsa i postraňky jsou ozdobeny renaissančně, cimbuří je gothické.

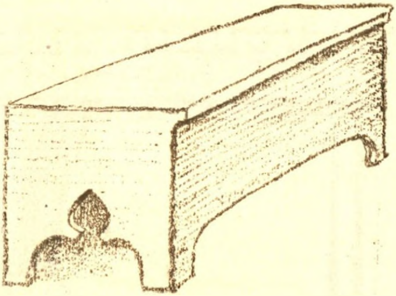

Obr. 25.

Obr. 26. je gothická lavice, kterou k postelím přistavovali.

V století šestnáctém čím dále všeho více. Hned na počátku lze přesvědčiti se z kšaftovních knih městských v zemských deskách složených o tom, kteraké bohatství a zjemnělé pohodlí naši mívali. Vstupte na příklad r. 1519 k švadlí Nithě. Bydlila

„u bab“ v tarmarce a počítejte její ložní věci. Není ovšem švadlí jako švadlí. Nitha byla, soudíc po dlouhém a plném kšaftě jejím, švadlí velmi bohatá. Avšak všimneme si Nithy jindy ve všem všudy, dnes ohledáme jenom ty šaty ložní. Kuchařce své a knězi nějakému odkazuje po peřině; komus jinému peřinu třetí ve tři „půli“, polštáře dva, „jeden, jenž na bidle visí“; jiným poroučí ještě tři peřiny po půl čtvrté půle, čtyři po třech póläch, dvě malé, podušek šest, tři „polštáře pernatá, dva kožená“, tlustých plachet 26, devět cýšek, 7 prostěradel zlých i dobrých. (Zem. desk. Miscell. 92.) Tedy počítejme! Dvacet jeden pernatý kus, buď peřina buď polštář — a to všecko měla jediná stará panna švadlí Nitha r. 1519!

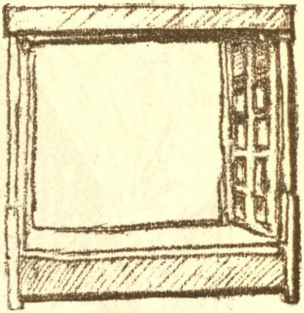
Obr. 26.

Ovšem bylo hojně lidí, kteří měli méně peřin než Nitha. Na příklad její souvěkovec student v kolleji, syna Jana Šuda, měl roku 1521 postel v kolleji o dvou peřinách, polštáři a podušce. Ale i v tomto studentském loži pozorujeme mrav obyčejný, že lidé na peřině spali a peřinou se kryli, což nám vidí se býti nezdravým přepychem.

Díl jedné z dcer Václava Randy, měšťana v Písku r. 1532, byly tři peřiny, dvě duchny s cýchami, dva polštáře, pět podušek, 6 prostěradel a ruch. To vše ceněno ve čtrnácti miš. kopách, což našich asi 42 zl.

Obr. 27. představuje postel bez peřin a bez kolter z počátku století šestnáctého, a to postel prostější, obr. 28., nádhernou a plnou.

V polou století mívali u Vlčehrdlů na malém náměstí Pražském na posteli v komoře po třech peřinách, pěti poduškách a polštáři. Ale paní Kateřina vdova sama spávala jen ve dvou peřinách, majíc pod hlavou dvě podušky a polštář. Její kuchařky spávaly v jiné komoře a každá též ve dvou peřinách a na polštáři. Prádla ložního mívala paní už mnoho proti starým časům. Kniha archivu Pražského (čís. 1172.) spočetla paní Vlčehrdlovic prostěradel kmentových šestnácte,

Obr. 27.

kdežto sto let před tím nikdež více nad pět jsme jich nevyčetli.

K r. 1575 Pražská kniha (č. 1172. fol. 143.) vypisuje domácnosť po naší dnešní spůsobě velice zajímavou. Jest to domácnosť Pavla Žlutického z Třebokhova, Pražského měšťana velmi bohatého, jehož byl dům dosud řečený u zlatého kola. Pan Pavel léhal v pokoji vedle veliké světnice na loži ve třech peřinách, na podušce a dvou polštářích. To by nebyla věc divná. Ale divná věc jest to převeliké množství postelí páně Pavlových, s nimiž podle svého rozumu nevíme kudy kam. V zadním pokoji čtyři postele, na každé svrchní a spodní peřina, polštář, dvě podušky a druhý polštář kožený. V komoře čtyři postele, na jedné je poslámka, na všech jsou peřiny svrchní, spodní, polštáře dva, z nichž jeden vždy kožený. Mimo to jsou též

v komoře „dvě lože vojenská“, peřinami právě tak vystlaná jako jiná lože. V komoře nad pokojem tři postele; ve sklepě proti pokoji čtyři postele, dvě kolíbky, všecko se šaty ložními; v ko-

Obr. 28.

moře nad sklepem paní staré čtyři postele — ej, stýská se nám už opisovati z inventáře, spočteme ouhrnek. Dosud vyčteny dvacet dvě postele a v sedmi jiných sklepích (klenutých pokojích) a komorách stálo ještě 18 postelí, vše s prádlem a ložními šaty, což ouhrnkem dvě stě čtyřicet peřin, duchen, polštářů a podušek. Nač tolik loží pan Pavel?

Nejpodobnější pravdě jest domněnka, že měl Pavel Zlutický u zlatého kola před třemi sty lety nějaký „hotel". Vždyť měl tři sklepy plné vínem českým i uherským a „dole v síni konvic k bílému pivu 28, k Rakovnickému pivu 29" a hromadu žejdlíků baňatých po půl pintě k vínu.

Byl-li to opravdu hotel, líto nám, že neumíme pověděti, spalo-li se v těch komorách o čtyřech postelích lépe než koncem XVI. století v Mnichovské hospodě, jakož Guarinoni očima i nosem zkusil.

Téže doby — okolo polovice XVI. věku — i v městech venkovských mnoho peřin mívali. Berounskému rychtáři císařskému Janu Střelcovi spočítali jsme jich při roku 1569 třicet velikých, podušek tolikéž a polštářů 17, vše všude s povlaky a prostěradly. (Arch. v Berouně.)

Rozumí se už samo, že ku konci století XVI., v době Rudolfově, nebývalo věcí ložních méně, spíše více. Na poučenou vstupme jen ohledat loží r. 1599 k bohatému Sixtovi Theodosiovi z Ottersdorfu. Na sklepě, kde spával, bylo lože s nebesy veliké, vykládané řemeslně, s řezbami, firhaňkem a stupadly. Šatů vinutých na postel mívala paní Sixtová Kateřina se dvě truhly „do vrcha narovnané". Nahoře v komoře stávala ještě dvě lože pod nebesy a tři prostá — a peřin na těch loží bylo též „do vrcha".

Tu hojnosť v posteli až nemírnou pozorujeme koncem století i na venkově. Takž má kdosi r. 1590 v Hradci Jindřichově (Orthova monogr.) na posteli spodní peřinu a svrchní, třetí duchnu, dvě podušky, polštář a k tomu všemu ještě „hřevnou" peřinu. V těch sedmi kusech ležel!

V hromadě postelí a ložních šatů měšťanských četli jsme také několik popisů panských domácností. Na přirovnanou stůj tu z Pražského inventáře (č. 1173) jen o loži pana Mikuláše z Lobkovic na Nových Hradech a Tejnci, J. M. Cís. rady a hejtmana Starého města Pražského. Tento pán obyt měl v domě

na rynku „u váčků“ řečeném až do r. 1588. Ve světnici čalouny zdobené míval pán lůžko, na němž „modrací, dvě podušky, červený aksamítový polštář; druhé lůžko s nebesy stálo hned za dveřmi téže světnice, bylo obvěšeno červenou záslonou; na loži byly čtyři pernaté kusy — svrchní, spodní — a polštář i poduška. Nechtěl-li se urozený pán krýti peřinou, měl na krytí „dek zelený jeden a druhý bílého sukna“. Spával tedy pán tak jako měšťané, jenže míval polštář pod hlavu aksamítový, a bylo-li mu teplo příliš, bral ochotněji „dek“ nežli měšťan. Že nebyl pán horlivý přítel „pernatého šatu lehacího“, suď z toho, že po jeho smrti nad komorou našli „starých šatů ložních (peřin) sedmnácte kusů na polou shnilých“.

Měšťané milovali teplo velmi. Tomu na svědectví mimo dotčený počet peřin i to, že hřívali sobě postele i uměle. Na to každá skoro domácnosť mívala „flaše ohřívací“. V polou století XVI. přečasto čteš, že mívali i šestero takových „flaší“, s jedinou nespokojoval se nikdo. Jednu takovou flaši zvali r. 1568 „geydou“. Bohatý měšťan Pražský Korálek do r. 1599 míval 22 flaše s řemeny a „s futrem k vyhřívání šatů ložních“. Možná věc, že nemívali v komorách spacích kamen a tu zajisté „flaše“ dobře posluhovaly člověku běžícímu z teplé síně do komory a po cihlovém dláždění vystydlému. Sám doktor Huber radil svým souvěkovcům, aby si hřáli postele; dí v Regimentu svém: „Lůžko v zimě rozpáleným ohřívadlem měděným vysušujte a vyhřívejte.“

Mnozí jdouce spat raději už napřed se vyhřívali hodně u kamen a pak teprve hnali se do komor. To se nelíbilo zase doktoru Guarinovi, jenž dí: „Obecná lenosť se do mnohých už velmi tuze vžila i nestydatosť. Přemnozí u večer svlékají se u kamen vřelých a pak spěšně prchají do komor a do postelí, aby snad na té dlouhé cestě nezamrzli a právě tak, jak večer

nestydati byli, i ráno zase vstávají a z postele ke kamnům — staří před dětmi — běhají. To bude jedenkráte jadrné plemeno!“

Na konec abychom poněkud zevrubněji pohledli k ložnímu prádlu, poněvadž z jeho počtu dosti pevný lze učiniti soud o čistotě našich předků městských. V husitské době nalezli jsme ještě několikráte „prostěradla kožená“, na nichž spali. Svrchu vzpomenutá Clara Helmonissa měla roku 1433 takové ložní prostěradlo. Prostěradla v loži kožená a zvířecí patrně jsou zbytek dob pradávných. Prádlo lněné pak jest pokrok k dobám vzdělanějším, novějším, čistotnějším. A tu jest pozorovati, že již ve čtrnáctém věku u nás v ložích bývala prostěradla kmentová nebo z domácího plátna. Ba prof. Tomek nalezl zprávu i o prostěradlech způsobu francouzského, tedy nějakého lepšího snad — tedy už před půl tisícem let! Od počátku pak století XIV. čteš přes tu chvíli v knihách o pěti, čtyřech prostěradlech a při tom vždy též o zásobě plátna, které hospodyně české mívaly v truhlách, aby z něho, kdykoli potřeba, pořídily čerstvé prádlo vinuté a postelní.

S rostoucí vzdělaností množilo se i postelní prádlo stále, takže v druhé polovici XVI. věku počet „ruch ložních“ přebíhá až míru. Anna Horská, domácí paní z osady sv. Michala v Praze, mívala šatů „vinutých“: prostěradel, cejšek na čtyřicet kusů. Korálek často citovaný míval ke svým ložím až do r. 1599 šatů vinutých, plátěných, kmentových i díla damaškového sumy nepodobné.

Toť ovšem česká domácnosť nad jiné bohatá, než věřeno nám už buď na slovo, že i průměrem všude v českých městech dost a dosti čistého prádla ložního mívali, a z knih kšaftovních kterého města koli víme, že všude hojně mívají doma plátna a celé „trouby“ ho odkazují chudým a do škol žákům. A kde hojně plátna, tam čistá postel, čistí lidé.

Na konec dotázka učiněna buď, kterak naši předkové se oblékali do lože. Není z pramenů pochyby, že veliká většina měšťanských lidí chodívala spat slušně v nějakém lehčím šatě. Na cestu ze světnice do komory brávaly sobě županы, jimž říkáno „šlofpelc“. Ale po té stránce přece pověděti jest, že jako jinde i u nás divná, nechutná protiva dosti hojně se naskytovala: sprostí lidé někteří léhali na noc všicci oblečeni šatem tím, v němž chodívali za dne, a jiní naopak uléhali na lože všeho roucha prosti. Důkazův o tom v našich soudních knihách hojně. Profesor Lund vypisuje život v Skandinavsku, dí, že v XVI. věku dálo se to nechutenství též po všem severu, a to z lakomstva. Vždyť prý plátno na roucho spodní, noční, nic nebylo draho. V Jutsku prý přemnozí po tuto chvíli jdou v lože beze všeho roucha (Lund, Leben in Skand. 173.)

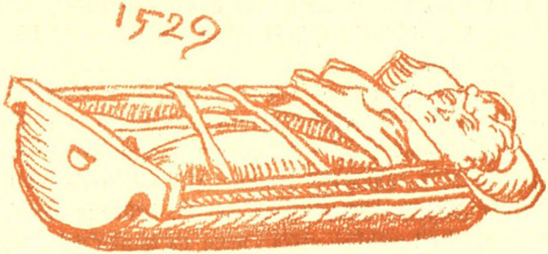
O těch věcech dí Guarinoni nejprve to, že starým osobám sluší bráti na noc čepici, ale ta děrava budiž, aby jí ztrácel se výpar, však ne rozum. Kdo spí všecek oděn jsa, mívá z toho škodu a nečistotu. Také není zdrávo spáti ani jen v županech, poněvadž župan násilně v sobě dusí výpary. Ale bez roucha spáti, toť věc zvířecká („bestialisch“), a té dopouštějí se nejen měšťané, než i nezřídko urození páni.

Když ráno vzešlo a noc pominula, spáči vybrali se z loží, z lavic, z pekelců. Ale ranní mytí nebývalo pravidlem u všech. Sprostý člověk vymnuv sobě oči šel po svých. V měšťanských domech v XVI. století všude bez výjimky čteš o medenicích na mytí, o almárkách s umyvadly, a protož jest v té příčině našim dáti přednosť před národy severními, o nichž dí Lund, že do konce šestnáctého věku umyvadlo u nich bývalo řídko kdy.

Podle umyvadla v našich českých domácnostech „na obrtlíku“ visíval ručník k utírání. Četli jsme, že v druhé polovici XVI. věku kdosi v Praze měl i „vobrtlík i s obrazy pozlacenými k zavěšování ručníků“. Tedy v tom už tenkráte u nás byl nemalý přepych!

A podobně jest nám chváliti čistotné předky, že vstavše z loží česávali se. Řekneš, trpělivý čtoucí příteli, pro takovou malichernosť jich nepochválím. Však pochválíš dověda se, že jako mytí ani česání nebývalo obyčejným zvykem. Dí Guarinoni zlosti jsa pln: „Kdož mají koně v chlívě, zajisté je ráno čistí pilně a horlivě, strouhají je, česají, čistí z prachu — ale sebe kdož denně česají, těch v Němcích velmi málo."

Vlaský doktor právě citovaný ovšem v Němce počítá vždycky i Čechy, ale tentokráte jest nám panu doktorovi, měl-li na mysli

Obr. 29.

naše předky české, tuze odporovati. Však čtoucí zajisté pamatuje se sám z našeho čtení o kupcích a kramářích Pražských u věku šestnáctém, kolik mívali všelikterakých hřebenů a štětek na krámech Pražských až do omrzení na prodej. My nevěříme, aby ta „koštiště k vyčesávání vlasů" a ony hřebeny dřevěné, slonové, koštěné, kovové byly bývaly jen v krámech a nikoli doma u postele.

Pro úplnosť připomínáme snad zbytečně, že droboučtí Čechové spávali v kolébkách. Jeden způsob takového lože byly „kolébky vysuté", jejichž podstatnou část viz na obr. 29.

Pudilo-li mne říkati o staročeské posteli nadšenou odu, tož — maje psáti teď o *truhlách* českých — abych zahudl vznešenější nějakou „kantorii“, abych zahudl hymnu! Vždyť truhly, ctihodné matrony, bývaly od nejstarších dob až v století sedmnácté nejdůležitějším v domech „nádobím“ čili nářadím; ba truhla v starší době bývala v světnici vším, někdy sloužívala i za stůl, na ni sedali (proto nacházíš v starých inventářích tak málo stolic), na truhle i léhali, do ní skládali všecko bohatstvo. Truhlu obkládali polštáři a sedajíce dávali sobě polštáře za hřbet i pod nohy, a tím stala se truhla pramatkou nynějších pohovek. A když truhlu zdvihli na nohy a natáhše ji do výšky otevřeli její bok dveřmi, vylíhla se ze starodávné truhly skříň, almara neb aumara.

Truhly bývaly mimo postel předním v bytě nádobím a to nejen snad v selských chalupách nýbrž i u pánů a zemanů. Zajisté čteš ještě r. 1543 v trhovém kvaterně (č. 4.) zemských desk, že odkazuje urozený Mikuláš Střela na Krucmburce svým dědicům „šuby, mísy, taléře, hrnec mosazný, tesák stříbrný a truhly i truhlice velké i malé na zámku nebo v Praze.“

Čtoucí neomylně pozná brzičko, že chybuje historický malíř i sceny divadelní správce, klade-li na obraze nebo v divadle truhlu za obzvláštní znak jenom selské světnice a nikoliv i měšťanského pokoje. Však dočítá se člověk v knihách inventárních i kšaftovních o truhlách měšťanských tolik, až se mu věru postyskuje s nimi. Není téměř domácnosti bez truhel! Ba zdá se, že v staré době i na radnici truhla bývala se stolem „rovnoprávna“ a že mívala důležité, čestné postavení. Čtemeť v manuale novoměstském (č. 88.), že r. 1450 Katruše na rozkázání panské pět kop v plné radě „na truhle položila“.

Čteš-li na knihách městských doby husitské, od níž své studie začínáme, udá se ti nejednou, že v pozůstalosti tohoto onoho měšťana z dřevěného nádobí uvozuje se jen truhla.

R. 1425 odkazuje Tomášek z Hlohovic bratru svému kožich, sukně, duchny a peřiny, díl bible na pergameni — a dvě truhlice (č. 992. fol. 61.). Když umřel brníř Mařík r. 1433 popsali páni s rychtářem peníze brnířovy, koflíky a lžice stříbrné, pancíř a jinou zbrani, mísy, medenice, konve, sukně s liščími a beránčími kožichy, svícny, peřiny — a „dvě truhle veliké“ (kniha č. 992., 148.). Tu jsou tedy truhly nádobím po výtce předním, ostatní, bylo-li, nestálo asi za řeč.

Jinde truhly rovné právo s jarmarami mají. V dědictví po Ondřeji Krejsovi r. 1430 zvláště se připomíná, že paní Krejsova na vdavkách přinesla muži svému postel s šaty ložními, konve, medenice, kotel, nějaké stoličky a „dvě truhle“ i „almaři dvě“.

Sirotci po Strýcovi, tesaři, obdrželi r. 1431 mimo peřiny, šaty choděcí a kovové nádobí „dva stoly dubová, jednu almaří a čtyři veliké truhly, pátou maličkou.“ Tu zase truhly předek před almarami mají; aby pak truhly v měšťanské domácnosti staré odstrčiti a potisknouti se daly mladší dceři svou, toho nebylo.

Dorota, Jana Koníře manželka, mající dům na židovské zahradě, r. 1459 odkazuje svému manželu mimo některé konve, kotel mísy cínové i postel velikou, almaru velikou a truhlu velikou sosnovou a jednu malou. (Dsky zem. Misc. 26. B. 20.)

Petr Zachař roku 1471 shrnuje ouhrnek svého statku v slovech: „všecky konve, mísy, cínové talíře, odění, stoly, truhly, almary s rúchem tenším, se všimi prostěradly, kteréž sú v truhlách.“ (Misc. 26. E. 22.)

Rovně tak kšaftuje i Duchek kovář r. 1476, bydlící kdes u svaté Kateřiny: „Peřiny, polštáře, dvě truhle, almaru, stůl, kabát, sekeru, mísy, konve, jednu ve tři pinty, medenice“ a něco prádla. (Ibid. F. 13.)

Tu všude byly tedy truhly, ovšem podle nich i almary, podstatná část statku domovitého. A přec ještě touže dobou

některý kšaftující světle oznamuje, že mimo truhlu, postel a stůl nemíval jiného nic. K takovým lidem jarmary nedobyly sobě dosud přístupu. Tak nemíval ve svém bytě do roku 1477 nižádné almary Lekeš vetešník (renovator sotularium). A nemyslete, že byl ten příštipkář chuďas! Měl dům! Veliký-li, ovšem nevím. A v tom domě míval „třinácte peřin a polštářů, 9 konvic, 10 mis, 8 taléřů, medenice, prádlo na stůl, tři lžíce s držadly stříbrnými a — dvě truhle veliké a dvě menší.“ O jiném nářadí ani muk. (Misc. 26.)

Také Marketa tandléřka synu svému r. 1483 neodkazuje nic než „velikú truhlu a ložnici velikú.“

Ale příti nelze, že právě v době Jiřího krále, nebo krátce po něm, začíná se zápas mezi almarou a truhlou skloňovati v některé domácnosti k vítězství almary, dcerky lépe urostlejší, pyšnější, nad starožitnou, malou, scvrklou mateří.

Čtemeť v dědictví po Martinovi kotláři, jenž býval ve flašnýřské ulici (spálené) r. 1477 o množství domovitého svrchku: konvích, šatech, peřinách a při tom o třech stolech, čtyrech almarách a třech truhlách. Ten míval tedy už almar víc. A Vaněk provazník roku 1487 měl tři skříně a truhlici jen jedinou a to ne samostatnou, nýbrž v podružství: měltě „stolec s truhlicí“ tak jako jinde shledáš „stolici s truhlou“.

Ale nelze neoznámiti, že bývaly i v první půli století následujícího, šestnáctého, osoby, které vynikaly konservativní přízní k starodávnějším truhlám a truhlicím. Taková konservativná stará panna byla švadlí Nitha, kteráž r. 1519 činí velmi obšírné poslední pořízení. (Misc. č. 92.) Což ta měla truhel! Nechať některá sloužila k obchodu — Nitha bývala bohatá švadlí — však většina jejich truhel byla přece asi pěkna, poněvadž truhly jarmarečné pro malou cenu by s těží dostaly se do kšaftu.

Spočítejme Nithiny truhly! Kuchařce a kterémus knězi poroučí „truhlice dvě a truhlu, kteráž jest u děveččí postele,

truhlici, která v krámě stává, jednu truhlici, jest v ní za kopu nití" a mimo to je řeč v kšaftě ještě o dvanácti truhlách. Na odpor tomu almary měla švadlí jen dvě; v jedné byl med a v druhé šafrán.

R. 1556 v komorním soudě Tomáš Kožišník viní Ludmilu Plánskou ze Sedčic, že „mu vylámala dvéře a pobrala všecken jeho chudý stateček jako čtyři truhly zamčené, lůže i šaty lehací a stůl." (Registr. arcikníž. 71).

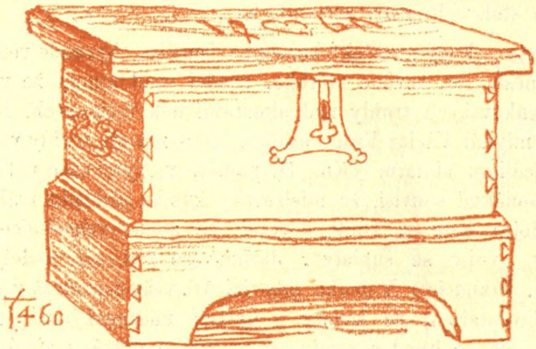
Tento „chudý stateček" kožišnika Tomáše, obyvatele venkovského města, ač nevíme kterého, svědčí snad tomu, že v městech venkovských truhly nad almarami déle měly vrch. Nymburský mlynář Václav Vrána ještě r. 1578 má tři truhly v světnici a jedinou almaru. (Kn. II. pamět. v Nymburce.) S tím zajisté poněkud souvisí, že mistrovský kus ku příkladu truhlářů v Brandejse ještě r. 1689 dotýkal se stolu, vrhcabnice — a truhly „vnitř se šuplaty". Jarmar se řád nic nedotýkal. (Kadlčík. Brandejs.) V druhé polovici 16. věku poznáváš v pražských inventářích, že jarmar v bytech měšťanských pomálu přibývá. Ale ne hned a všudy. V pražském domě u zlaté podkovy r. 1564 nenalezli jsme ani jediné jarmary, za to celou rodinu truhel. Ba ještě koncem století přihodilo se, že leckdo svoje dražší věci raději v truhly skládal nežli v jarmary. I obecně pořád kladeny bývaly truhly za schrány pokladů. Na svém kázání o lakotě tehdejších lidí volá r. 1614 kněz Šimon Valecius, farář u sv. Petra: „Vídáme, kterak lakotně shromažďují do stodol, komor, sýpek, špižíren, truhel, měšců — ani toho nejmenšího klásku chudým nenechávají!" Tedy za celou půli věku 16. dosti často shledáš se s lidmi, kteří více víry měly k truhlám nežli jarmarám.

Takový konservativní pán byl farář svatomichalský v Praze jménem kněz Jindřich. Ten měl sic něco knih v koutní almaře,

ale ve čtyřech truhlách míval nádobí, šaty a většinu knih. (Arch. praž. č. 1173. fol. 3.)

Také kněz Pavel Kamill, arcipryšt Krumlovský, v pražském domě svém zanechal r. 1585 vedle jedné almary patero truhel.

Ba r. 1609 nemluví se v dědictví faráře od sv. Jiljí Miku-

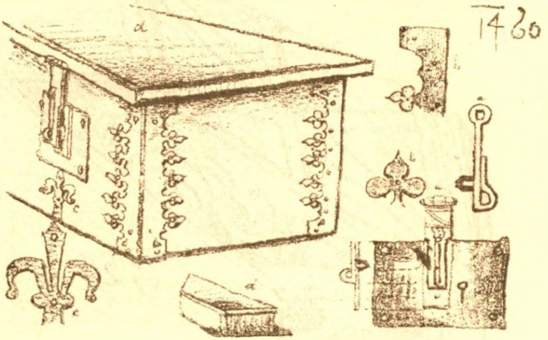
Obr. 30.

láše Reyského Heřmanoměstského o jiném nářadí dřevěném nežli o pěti truhlách, několika sudech, do nichž narovnáno knih, o čtyrech postelích a kolébce na kruzích. (Kn. arch. praž. čís. 1174, fol. 292.) Tento chudý farář tedy jarmar neměl. Ve dvou nejhojnějších inventářích pražských před samou dobou bělohorskou shledáš podle almar ještě slušný počet truhel v pokojích měšťanských. Jan od Mazánků, radní pán Staropražský, jenž vykročil z tohoto světa roku 1612, zanechal po sobě všeho svého bohatství v almarách a v osmi truhlách (č. 1174, fol. 140.). A Jan Kropáč z Krymlova ve svém domě na uhelném trhu až

po rok 1613 všecky cenné věci uschovával do sedmi jarmar a deseti truhel (č. 1174, fol. 429.).

Z toho viděti, že nelze sobě pomysliti bytu měšťanského ani ještě v první půli století sedmnáctého bez truhel.

Teď budiž odpověděno k dotazce, kteraké že bývaly ty měšťanské truhly. Nejprve co do velikosti. Často čteš na knize inventární, že byla ta ona truhla velika. Toť ovšem na soud

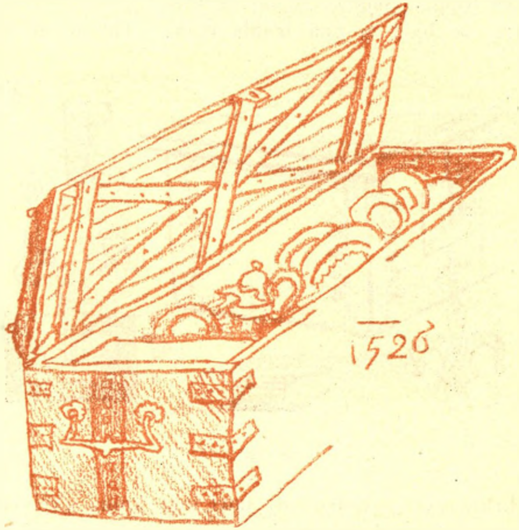

Obr. 31.

řečeno hrubě málo. Řídko kdy poví tobě kniha určitou míru, že byla tato truhla dvouloketní. Ale vskutku zdá se, že tuto míru dvouloketní lze bez veliké pochyby klásti za míru průměrnou. S tou měrou dobře shodují se obyčejné truhly po museích dosavad chované. Kteraké bývaly látkou? Otázka nikoliv jalova.

Bývaly ovšem ohromnou většinou dřevěné, ale nalezli jsme též i truhly železné. Dřevo řídko kdy se jménem jmenuje. Jenom r. 1462 praví v kšaftě svém Beneš dictus Sixt, měšťan Nového města, že odkazuje ženě své „truhlu velikú javorovú“.

Několikráte čteš o truhlách sosnových. Ze byly z dřeva všelikterakého, toť věc jista. Truhly ze století patnáctého viz na obrázcích 30. a 31. První je prostička, original červený. Druhá je ozdobna; přidané podrobnosti líčí pant, zámek, klíč a ornament.

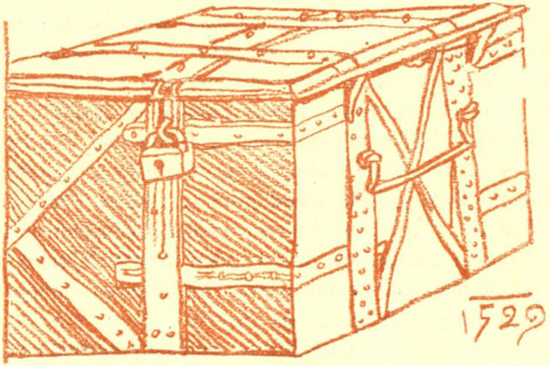

Obr. 32.

V obrázku 32. jest truhla z r. 1526. Železnou truhlu první nalezl jsem r. 1513. Měl ji Jan z Vratu, bývalý farář na Mělníce.

Pokrýval v ní „glenoty". (Desky zem. kvat. č. 3. B. 3.) Truhlu z té doby viz na obr. 29. Druhou železnou truhlu nalezl jsem u Arnošťa Hybnera, kupce u pěti korun v Staré Praze. Stála v klenuté místnosti podle fládrové almary, v niž choval

hedvábné věci na prodej, a byla velika a zdržovala v sobě zajisté také nějaké „glenoty“. (Misc. č. 92.) Pak již nezavadil jsem o železnou truhlu až teprva roku 1613 u bohatého Jana Kropáče z Krymlova. Ten měl ve „sklepě skrze světnici do něho jdouc železnou truhlu a v ní peníze a majestáty.“ Stála u po-

Obr. 33.

stele pod nebesy. O zevnějšku truhlic městských dovídáš se v pramenech nejčastěji, že byly malovány. Beneš Sixt sládek r. 1462 odkazuje komusi „truhlu velikú píssanú“. Písaná truhla je truhla malovaná.

Toť tuším nejstarší zpráva o malované truhle. Nedím, že jich před tím nebylo. O truhlách „malovaných“ pak čteš až do 17. století poměrně dosti často v rukopisných pamětech. Ale častěji udá se ti nalézti v inventářích truhly barvy jedné. Snad se tím aspoň někdy míní z několika barev barva výsledná nade druhé vynikající. V kšaftovních knihách hned z počátku 16. věku

mluví se o truhlách zelených. A barva zelená zůstává oblíbenou napořád. Ještě r. 1615 nalezl jsem truhlice zelené u truhláře Šmelcera v Praze. V rakovnických knihách rokovních mluví se o zelených truhlách ještě r. 1634. Přivezli si je z Loun. Po zelených truhlách nejčastěji řeč o truhlách žlutých. Takovou měl r. 1566 Jiřík Bakalář, ale podle truhly žluté přece měl také zelenou. I žluté truhly shledal jsem u pražského truhláře Jana Grejfa ještě roku 1614. Třetí barva, kterou natírali truhlice, bývala bílá. Panna Johanna Dědivalská r. 1553 odkazuje komusi truhlici „bílou na nohách“. Od té doby čteš o bílých truhlicích častěji. Opak bílých truhlic bývaly truhly černé. Těch pohledal jsem nejméně. Zikmund Freylich r. 1582 měl dvě, v jedné klénoty, v druhé vaření! Za to koncem století 16. vyskytují se truhly červené a ty jsem nalezl ještě r. 1661 v Písku u pana radního Rence. Též před koncem století 16. nejednou truhlář maloval truhlu „na vořechovo“; r. 1607 truhlář Mikuláš Horník v Praze „fermežoval“ truhly barvou hřebíčkovou, kterouž sobě tehda také na šatech oblibovali.

Bylo by s chybou domnívati se, že naši předkové po stránce barevné dbávali jednostejnosti: měl-li kdo patero truhel, že by je byl dal nafermežovati barvou stejnou. Chyba lávky! Postel byla fermežována jináče, stůl jináče a kolik truhel, tolik barev. Však to pozná čtoucí, až vejdeme do několika domů pohledat truhel i jarmar. Truhlář Šmelcer do r. 1615 prodával „truhly červené, velké truhly zelené, kolébky červené“. Ku konci století — právě u řečníka Potůčka — r. 1599 shledali jsme, že se truhly také pokrývaly koberci. On si ji přikryl „kobercem nydrlantským tkaným“.

Od starodávnějšího malování byl umělecký krok k tomu, že truhly „řezali, vysazovali, fládrem obkládali a prokládali“ a jináče ozdobovali. Kterak pěkně uměli naši staří truhláři intarsovati čili prokládati jiným a jiným dřevem svoje práce a kterak

bujnou mívali při tom fantasii, o tom lze přesvědčiti se z truhlic dosud zachovaných. Vizte jen ku příkladu těch několik truhel chovaných u Náprstků. Jsou ovšem o něco mladší nežli studie naše se dotýká, ale nevadí. Jsou ze sedmnáctého věku a nechybíš, mníš-li, že před tím bývaly truhly ještě vkusnější, poněvadž byla v 16. věku renaissance ušlechtilejší. Na truhlách v musei Náprstkově co myšlenek!

Tu ptáci na větvičkách se houpají, tu hvězda vpravena do jinobarevného dřeva a paprsky její zase hrají dvěma, třemi barvami. Tu zase všecek život myslivecký rukou řemeslného truhláře českého znázorněn. Kanec utíká, jelen utíká; myslivec má „švejnšpís“ (jak pěkně v inventářích českých za celé století šestnácté čísti jest), jiný zase přiměřuje střelnou zbraní k štvanému zvířeti. Někde jest ozdoba v tom prokládání jen přímočárná, ale což sličná, vkusná!

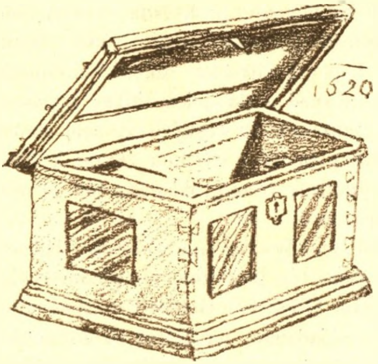
V inventářích 16. věku leckdy řeč „o truhlách fladrem obkládaných“; jednou četl jsem též „o truhle po předu vykládané dubem černým“, a roku 1578 měl Goliáš v železné ulici „truhlici fládrovou, křížem vykládanou, na kteréž okolo zámku z každé strany dvě hvězdy vyloženy jsou.“ (Arch. pr. č. 1172.) Toť snad jediná z hojného archivu pražského určitější zpráva!

Truhly „štukverkové“ čili vysazované řezbářskou prací bývaly v městech jako na hradech zajisté ode dávna. Že se teprv od konce patnáctého a počátku 16. věku o nich v pramenech mluví, toho příčina jediná ta, že starších inventářů není a jsou-li přece starší zmínky o truhlách, málomluvný rukopis nikda nedí, jaká truhla byla. Ba ani mladší hovornější inventář nepoví tobě někdy na tvou lítost víc, nežli že tu a tam měli „truhlu starodávnou“ (arch. pr. č. 1172, fol. 229). Jakou, hádej si!

O první truhlici „štukverkové“ čteš v deskách (Miscell. č. 92), že ji r. 1533 kšaftem odkazuje Jan Slivka od Sviní, majitel dvou domů pražských. Tu truhlici odkázal jakés panně

Alžbětě. Tedy asi stála za to. Truhlář Michal Kreycar od fortny míval pravě v půlce století šestnáctého mnoho nábytku „nového díla“ na prodej. Čteme (č. 1172, f. 23. arch. pr.), že nejeden kus byl štukverky vysazován všecek.

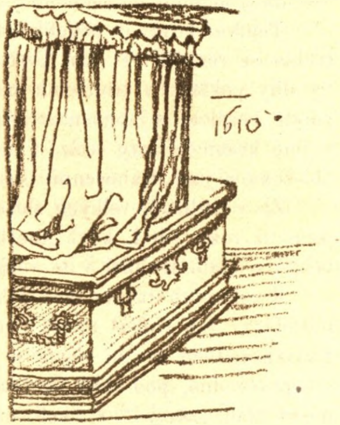
V truhle jedné našli po truhláři „kuusty ze dřeva řezané divně“. Těmi byl by zajisté ještě vysadil své truhly, jarmary a stoly, by té práce „smrtholka“ nebyla překazila. Nalezli po něm páni z rathouzu i sedm fladrových špalků a prken všelijakých půl čtvrté kopy, což připomínám na schválí proto, aby se starým Čechům zase nevyčítalo, že brali všecky vykládané a vysazované truhly z Němec. Krejcar, mistr u pražské fortny až do roku 1567, to uměl taky! Také u jiných truhlářů v století následujícím nalezli jsme „vobrázky dílem řezbářským, řezané turmes dílem obhroubním, řezané kaptely“, zajisté to věci zdobné, jež lepili mistři na truhly i jarmary. Ačkoli v inventářích kupců cizích, kteří prodávali leccos na hradě Pražském, mluví se o všelijakém drahém nářadí (obzvláště skoro vždy o „šrajbtiši“) a o truhlách málo kdy co, nelze příti, že podle české práce do Čech zajisté také i německé a jiné truhly průchod měly. Vždyť nalezneš r. 1565 (arch. praž. č. 1048) v knihách i „truhlice vlaské“, a truhlářské „dílo norimberské“ připomíná se v době Rudolfově nejednou. Truhly ze století 17. jednu aspoň

Obr. 34.

poněkud vykládanou viz na obr. 34., druhou prutovím zdobenou a za sedadlo ustrojenou viz na obr. 35.

Důležitou práci při truhlách míval i zámečník. Dělával k ní opásání, rukávy, „panty" a zámky. Při pěkné truhle bývaly ty věci dotčené pozlacovány tak jako do roku 1566 měl bakalář Jiřík, o němž čteš, že „měl truhlu s pozlacenými panty a zámkem". U pražských železníků četl jsem v inventáři z roku 1600 o „zámcích slezských všelijakým mustrem udělaných", dále o zámcích „lipských, štyrských a malých okrouhlých". Hrubší truhly s věcmi cennými ovinovaly se řetězem a mívaly zámků několikero.

Obr. 35.

O truhlách „řetězem opásaných", „přepásaných", „otočených řetězem" nejčastěji čteš na počátku století šestnáctého (kn. č. 1046 arch. pr.) a poněvadž později o takovém přepásání nečteš, zdá se býti soud na snadě, že tak bývalo jen v starší době a jen při truhlách sprostších obvyklo.

Za to později naskytují se truhly „bité", „obité", jako míval ve svém pokoji Jindřich Hrobčický do roku 1600. (Arch. pr. č. 1174, fol. 76.)

Někdy bylo zavřítí tak důkladné, že česká truhla nebyla by dala v tom předek nynějším pokladnám vzdorujícím pobertovi. Vždyť ne jedenkráte čítáš v inventářích, že nejen rychtář se

slavnou komisí popisující, ale ani zámečník do truhly dobýti se ani násilím nedovedl. Takovou truhlu měl v celetné ulici krejčí Gregor Mellar, jenž umřel r. 1578. Touže dobou dali psáti páni v inventář svrchu psaného Jiříka bakaláře ode tří studnic: „v světnici nahoře truhla veliká, pěkná, nová, do té sme nemohli a zámečník jí nemohl odmeknouti."

Teprve když o několik dní později zámečník Valentin na truhlu se rozběhl se vším „veřtatem" svým, povolila a z ní se vyvalily poklady v truhlicích menších zavřené: „talíře, kment, páteře korálové s jablkem stříbrným, kradelíček dřevěný s groši, v jiné krabičce zlatý řetěz, v jiné zase kostky, hřeben stříbrem obložený a jiné drahocenné titěry."

Že v truhlách velkých složeny byly truhly menší, to shledal jsem už roku 1464, když Anežka Chotěšovská odkazuje „truhlu velikú a malú truhlici v té veliké truhle".

Z takových truhlic menších vyvinuly se příhrádky a „vytahovadla". Jan Goliáš r. 1611 míval takovou truhlu vykládanou s vytahovadlem a v ní cejchy a jiné vinutí. Někdy mívala truhla i nepravé dno, pod nímž skrývaly se věci nejcennější. To skryté místo zvali „skrejší" a říkali, že jest „skrejš" pod „přítruhlím". Tak stojí psáno o mydlářce Kateřině Jeyzlerové, že po ní nalezli „u lože v truhlici pod přítruhlím v skrejši v měchejři malé neberné peníze v uzlíčku a mnoho berných". Truhly bývaly též na nohách a stávaly v pokoji při zdi. Kateřina Cukrátka, majitelka průchoditého domu v rynku, píše v kšaftě, že odkazuje komusi „truhlice okolo postele, po kterých na postel vcházím i truhlici žlutú podle truhlice veliké".

Stávaly tedy i u postele, což věc psychologická: v truhlách bylytě poklady. Kolik stála staročeská truhla, o tom víme drobet. Bylať ovšem cena relativní. V starší době drží nám poněkud ruku Prokop, truhlář, jenž v kšaftě svém (dsky; misc. 92) r. 1523 praví: „Truhlu jsem fermežoval dvakrát a dno přivrtoval

a čtyři truhličky do ní dělal, stojí u mně na dvacet let, náleží Pytlíkové; její muž dal několik plešků tenkých, něco hřebíčků k vokování zámku; nedal ani pantu, na kterém víko visí ani rukověti a o to sme se rozcházeli. Šacuji sobě za práci půl kopy české.“

Tu se dovídáme aspoň, kolik stála práce na truhle. Nepřišla-li sobě Pytlíková pro truhlu celých dvacet let, tož nestála asi za mnoho víc nežli truhlář chtěl od díla. Matouš Želetavský v Praze měl r. 1538. truhly za jedenácte kop! V půlce století 16. cenil kdosi truhlu „fládrem obkládanou“ čtyřmi kopami míšenskými, tedy dvěma českými (12—14 zl.). R. 1564 cenili u šmejdíře Faltýna z mostku truhlářské dílo a to tak, že jedna truhla na nohách byla za 20 grošů míš.; jiná za 40; truhlice železná za 4 kopy.

O něco později shledali jsme u kupce Ambrože Nettera žlutou truhlu vykládanou, jejíž cenu usoudili znalci za půl šesté kopy; zámek při ní za tři kopy; jinou truhlu též vykládanou se sloupky za půl čtvrté kopy a zámek její za půl druhé kopy. Týž kupec měl i truhlu železnou; jejíž cena byla v deseti kopách míšeňských. V Rakovníce téže doby cenili okovanou truhlu za tři kopy.

Kdo by chtěl zevrubněji považiti cenu staročeských truhel právě dotčených, tomu služiž zpráva na přirovnanou sem schválně přičiněná, že totiž v té době, kdy ceněna truhla čtyřmi kopami míšeňskými, koupils koně za 10 kop míš., dva voly za 11 kop míš.; a jehně za 7 grošů česk. Tehda byl bys za lacinější truhlu koupil nad třicet vepřů drobných a za železnou truhlu i za onu žlutou vykládanou, kterou měl kupec Netter, byl bys koně stržil.

Na počátku století sedmnáctého cenili u truhláře Mikuláše Horníka (r. 1607 arch. pr. č. 1174 fol. 245) truhlici kopou; dvě truhly bílé na nohách třemi kopami; u truhlářky Salomeny Englsterové r. 1611 v platnéřské ulici cenili „truhlu velikou

vykládanou" dvěma kopama a sedmi groši. R. 1614 oceňovali páni z radnice a přísežní truhláři vdově po Janu Grejfovi „truhlici bílou prostou bez zámku" 30 krejcary; almarku žlutou ofermežovanou se zámkem víc než dvakráte tolik, totiž 1 rýnským zlatým a 40 kr.; almaru velkou na šaty pěti kopami míšeňskými. Kdo by zase tyto ceny chtěl něčím známějším uvažovati, věz, že té doby dávali žejdlík piva za 1 krejcar, pintu za čtyři, husu za 30 kr.; a strych žita, urodilo-li se, byl po dvou kopách. Chceš-li přirovnati truhlářovo dílo truhličné a jarmarní k dílu jinému z té doby, tedy čti v Pamětech slanských (od Laciny), že r. 1600 dělal truhlář za 32 kop 32 stolic do kostela a za čtyři kopy pořídil stolici panu děkanovi. Byla tedy leckterás skříně pražská dražší nežli oltářní stolice děkana slanského.

Teď ohledejme v několika domácnostech almary i truhly a pohleďme, co do nich staří skládali. Bezděk poznáme kus života i z těch mrtvých věcí. Co v truhly kladeno, lze pověděti ovšem stručně, slovem. Druhdy schovávali do nich všecko, co mělo cenu. Když vznikly jarmary, sdělovaly se truhly o poklady s jarmarami. Nejprve zpronevěřilo se truhlám nádobí, po něm šaty chodicí a knihy. Vinutí čili prádlo zůstávalo v truhle. Klénoty též bývaly truhlám povždy věrny.

Ovšem bývalo za všecken čas dosti lidí takových jako byl Martin Příkupník, pražský měšťan na příkopě bydlivší, jenž dal r. 1520 psáti v kšaft, že schoval dvacet kop ve vsi Vlkáni „v komoře pod kamenem na pravé ruce ve zdi, kde kříž na kameni jest". Takoví měšťané nevěřili ani železným truhlicím.

Nuže, navštěvme starožitné lidi všech stavů a pohleďme! Zachař Petr míval do r. 1471 „v truhlách rúcha tenší se všimi prostěradly". (Misc. 26. dsky.) Martin Kotlář r. 1477 skládal do truhlice šlojíře — takové truhlice zvány bývaly šlojířné. (Misc. 92 dsky.)

Kněz Prokop dí ve svém kšaftě r. 1524 (misc. 92): „U Slivenského na rynku mám tři truhly, v jedné nádobí železná, v druhé cínová a knihy, a mezi těmi knihami je dvacet kop a jsou to bílé peníze, a v třetí skla.“ Sklo bylo tehdáž ještě cenná věc. I protož poručil kněz obsah těch truhel prodati na milosrdné skutky a „prázdné truhly aby zůstaly Slivenskému“.

Již psaný Bakalář Jiří († 1566) míval v zelené truhle „šatů vinutých 28 kusů a moždíř“; v truhle žluté, „kožich feřtatový, soukenný kuní, plášť s vejložky aksamitovými, byrýty aksam. dva, kabát po pas hřebíčkového damašku, kolár tykytový bez rukávů, otřelý pláštík ženský, knihy sedmnáctery, dva koflíky a čišky stříbrny, jedna s mužíčkem.“

V jiné truhle míval Bakalář pasy se stříbrnými puklicemi, obojky perlové a škatuli s čepci hedbávnými a zlatými, prádlo a svoji „reverendu šamlatovou“, kterou nosíval jsa bakalářem. V jiné truhlici byly jen šaty vinuté; a v jiné zase měl prsteny mosazné i stříbrné oubrnem 25, sekrýt zlatý, zápony a peníze zlaté i některé „vohnuté“ a dva probodené. Ty nosívala nebožka Bakalářka bezpochyby na šňůře kolem hrdla nebo kolem rukou. Míval Bakalář ještě hromadu truhel po komorách. Jednu známe svrchu. Tu totiž, do kteréž zámečník se dostal. Kupec Lorenz Lochman od Vlčehrdlů r. 1564 míval třinácte truhlic velkých i malých a jen tři almary. V truhle největší, kterou choval dole v pokoji klenutém „měl 7 koflíků stříbrných s kraji pozlacenými, čtyři koflíky podluhovaté se dvěma štrychy pozlacenými“, jiný s přikrývadlem, slánky stříbrné, lžic rovně takových dvanácte, pouzdro nožů a prádla o tři stoly. (Arch. pr. č. 1172.)

Vejdeš-li o málo let později do bytu Matiáše Teplického, písaře desíti soudců pražských (r. 1572 ibid.), v dlouhé třídě, almary neuzříš, za to truhel dost. V jedné jest cínové nádobí. V „truhle malované“ poznal bys šaty páně písařovy: tři kožichy, dva černé „horckopy“, dva kabáty barchanové, čepice tři kunami

podšité, birýty soukenné, plstku s pérem na hlavu a koberce. V truhle černé míval knihy; v truhle třetí menší měla paní písařova roušky a zlaté i stříbrné prsténky na šňůrce černé, čepec zlatý, zápony a pentlíky perlové na hlavu, páteře korálové a jinou drobotinu cennou (arch. pr. č. 1172 fol. 110).

Souvěkovec jeho, jargeltní advokát Matouš z Těchenic míval dvě almary a tři truhly ve svém bytě. V truhlách našli jsme šaty choděcí v jedné, ubrusy a jiné vinutí v druhé, cejn v třetí.

U bohatého vinaře Zikmunda Freylicha v třinácti světnicích, sklepích a komorách spočítal jsem osm truhel, almary jsem neshledal ani jediné. Truhly i obsah stojí za řeč. V komoře proti světnici jest truhel patero. Jedna vysazovaná a v ní ruch a vyšívání i facalitů, cejch hromada; cejchy jsou „s modrými pruhami“, ručníky i ubrusy jsou s květy damaškovými, servity s květy karmazinovými; v truhle druhé, malované, složeno půl čtvrta centnéře cínu; byla tedy obšírna. Šaty chodicí míval pán v truhle plechem obité. Bylo tu několikero kabátů, jeden „mající rukávy všicek na skrze kroužky prošívané“, jiný s rukávy koženými, třetí bavlnou vycpávaný; mimo to byly tu suknice německé i vlaské, klobouk brunšvický, pláště atd.

V truhle čtvrté, rovněž malované, byly mimo koberec šaty ženské damaškové i tupltykytové, mantlík popelicemi podšitý s předky kuními. O těch šatech oznamovala vdova, když páni přišli popisovat, „že jí to nebožtík prve než jeho byla, k ní domóv odeslal“.

Posléz v černé truhle míval pražský ten vinař a majitel čtyř domů zlaté věci a stříbrné: jedenácte prstenů, ořech indický s přikryvadlem do stříbra zasazeným, řetězy, fladrové lžice, pásy a „litý“ groš se svým obrazem.

Na pavlači jdouc z mazhauzu stála černá truhla s vařením; v síni pak choval Freylich „v truhle starodávní s přihrádkami“

pávové peří, závaží a jinou drobotinu. V jedné truhlici mívala paní koření.

Na odpor tomuto vinaři pražskému byl souvěký s ním písař desíti soudců Florian Pretlík přítel truhel i almar. Obojích měl hodně. V světnici velké měl almaru se sklenicemi a v nich vody pálené. Truhly tu nebylo. Za to v kanceláře, pokojíčku hned vedle, byly truhly dvě, almary též dvě; vše plno knihami. V „sklepě“ velkém (v pokoji klenutém) stála truhla železná a v ní byly klenoty opravdu zajímavé: páteře čili růžence, jeden s obrazem Joba a Krista pána, jiné páteře s groši a s tolarem saským; známo, žeť modlívaly se staročeské paní na páteřích, nač už Rokycana zle toužíval. Prý při tom nic nemyslily. Na všecken spůsob to pravda jest, že se paní páteři svými chlubívaly jako šaty a proto na ně navěšovaly peněz s oušky, zrn stříbrných, drahého kamení.

Než nechme pomluv a pojďme zase do truhly železné páně písařovy. Koralů měl v ní do tří hrnků, prstenů dvacet, řetězů několik, v měchýři 100 zl. uherských sehnutých na šňůrce a na šňůrkách ještě 57 zl. a tupldukátů, jeden s lodí, jiný s hvězdou a což ještě jiných peněz a penízů! Čtoucí numismatik mějž chuť: písař měl v truhle železné tolary, groše, pacy vše krále Jana a císaře Karla a v „bejkovci v modrém papíru“ groše jiné všelijaké. Z pásů tu složených asi nejnádhernější byl onen „stříbrný a pozlacený s růžičkami velikými a s řetízkem, jablkem a zvonečky“. Což byla paní písařova pyšna, když ho sobě na boky vzala! V truhlici „červené na nožičkách“ byly zase peníze zlaté „nesehnuté“ a koflíky. Dva z nich měly na sobě obraz sv. Floriana, patrona páně písařova. V truhle velké okované mívala paní čepce s perlami, s růžemi zlatými na černé půdě, jeden černý hedbávný s perlovým okem, jeden „schozelý“, točenice zlaté s perlami na hlavu, věnec bílý stříbrný dívce na hlavu, perlové pentlíky dětské, peří papouškové, nože, vinutí mnoho.

Tu v tom sklepě velikém stály podle truhel jmenovaných též dvě almary a v těch byly šaty choděcí, ale ne všecky: u dveří ještě truhla „bílá“ měla v sobě „reverendu červenou s předky tykytovými“, kabát a kolárek, „vše starodávným dílem“. V ostatních komnatách a komorách stálo ještě truhel několik a v nich ležela pestrá míchanice.

V jedné byla mouka; v jiné „mnoho vinutí“; v třetí zase vinutí, „fěrtuchy ženské i nabírané, rukávce, vopleční košile, punčochy plátěné, koberce, konve a talíře“. V truhle „malované“ míval pán fěrtuchy prosté i vyšívané, v nich 18 tenkých pěkných zbíraných a provázky ztočených i dětinských, patuchy i se zlatou tkanicí a dva s bílým vyšíváním, 28 rukávců, tři košile mužské vyšívané, jednu „dětinskou k smrti“, 14 facalitů (šátečků), z nichž dva „tištěné“, karkuličky dětinské, čepce, náčelníčky s černou tkanicí. V truhle „proti stolu“ míval pán hromadu nádobí cínového a měděného, z něhož račte všimnouti sobě cínové „nádoby, jako v ní bývá májové máslo v houskách“. Při té nádobě, která svědčí o vybroušeném jazyku našich otců, leží škatule a v „ní spravedlnosti města Sušice k soudu zemskému v té při o sklad soli“, pan Pretlík byl totiž také advokát; k těm „spravedlnostem“ tiskly se „dvě štuky mitlinku na pytle“, každá po třiceti loktech sušických, plátna na sta loket, cejchy a pár střevíčků tureckých, pantofle aksamítové, rukavice kožené. Pod truhlicí tou válela se zbraň: „zárukáví a šorc brněný“. — Nelze odejíti od Pretlíka a nevšimnouti sobě v pokoji ještě jedné sličné truhlice. Byla „žlutá na zelených nožičkách“ a naplnil ji nebožtík rouškami ženskými. Na podlaze měl pán sprosté truhly dvě a v nich „chmel lonskey dvouletey“.

A teď jinam! K panu Pavlovi Žipanskému z Dražice, cís. rychtáři († 1573). V světnici velké truhel neměl. Místo nich byla tu jediná „almárka koutní“ a „kancelářka“ na sklenice a knihy. Za to v komorách samá truhla. V jedné truhle „ple-

chem pobité" míval kořlíky, „jeden v spůsob kalicha udělaný", řetězy a vidličky stříbrné a některé šaty „voděvací". V truhlici druhé zelené choval pásy stříbrné, korale, „jeden na spůsob jeleních růžků", kožich, tři ručnice, kopí, čekan, voháňku z peří. V jiné truhle koberec na stěnu, talíře, svíce, konvice; ve čtvrté truhle prádlo, čepice a čep měděný; v páté truhle mísy a misky cínové, mapy a všelijakou jinou „drůbež".

Podotknouti jest na rozchod, že pán míval k těm truhlám jen čtvero almar. Dvě jsme popsali svrchu, v třetí byly knihy a čtvrtá „ve zdi" obsahovala konvice.

Pan perkmistr hor viničních Medař míval (do r. 1568) v truhlách svých knihy a papír.

V síni stála „truhla veliká" a v ní bylo papíru dobrého $6^1/_2$ rysu, lacinějšího 13 rysů a půl třetího rysu černého trhacího papíru.

Na mazhauze stály tři almary plny taktéž papírem. Ostatních pět truhel naplněno bylo knížkami „malými, rozličnými, v nichž i kancional český s puklami."

Obrátíme-li se na chvíli od velikých pánů městských k řemeslníkům, tož roku 1570 navštěvme nejprve sladovníka Řehoře Koníka. V inventáři jeho svrchku domovitého není hrubě řeči o truhlicích. V almaře jedné má šaty, a v druhé 88 sýrů! (arch pr. č. 1172 fol. 70). Jiný sladovník, Jan Roudnický v domě Rozsypalovic jdouc k židům, zavíral do jedné truhly šaty, do druhé nádobí cínové a to „žejdlíků deset, konví řádovních pro hořké pivo 20, konví po půl druhém žejdlíků 6, poloupinetní tři, jednu ve tři pinty, dvě po šesti žejdlících" a ještě několik jiných bandasek, z nichž pitelé pijíce u Rozsypalů chladívali sobě hrdlo. U sladovníka Jana Kautského spočítal jsem r. 1572 truhlic desatero, almaru se šaty jednu. V truhlicích zavíral Kautský věci nám odjinud povědomé. V jedné 80 kusů „vinutí". Na odpor tomu v dlouhé třídě téhož roku byl bys nalezl u sla-

dovníka Bartouška šest jarmar, sudů dost, dětí dost, peněz méně a truhlu žádnou. Aspoň nemluví se v popise o ní. Za to souvěkovec Matouš Goliáš, sládek u sv. Jiljí proti Sladkým, byl přítel starodávných truhel. Měl nahoře v komoře v truhle zelené 62 kusy „vinutí“; vedle ní stála truhla žlutá tolikéž plna vinutí. Ale svrchu na tom vinutí ležely poklady, jichž sobě všimneme. Nejprve tu jsou paniny páteře dva, každý o 36 stříbrných zrnkách; třetí páteř o 48 stříbrných zrnkách a tolikéž koralových. Čtvrtý páteř jest nějak hrozně dlouhý: navinuto v něm 64 zrnek stříbrných a 64 koralů. — Ale nastojte; tu leží ještě jeden páteř a ten je chlapík! Máť v sobě 76 zrnek zlatých a právě zase tolik koralů červených. Byla to asi pěkná „příprava ženská“ čili paráda, když paní kolem rukou ovinula sobě zrnka zlatá a červená. Než není dosti toho. Každý růženec má na sobě ještě závaží: groše lité čtyři, půltolary a tolary, na jednom penízi stříbrném a pozlaceném jest obraz „svatého mistra Jana z Husince“; na jiném visí „starý groš“, na jiném „zasazený křišťál do zlata“. To už pochopujete, že nebyly růžence na to jen, aby se při každém zrnku šeptala pánu Bohu modlitba. Peněz Goliašových v truhle bylo 55 kop míšeňských.

V „okované“ třetí truhle pozorujeme vinutí a šaty pánovy, několik kožichů, poctivice kožené, čepice — jedna aksamítová vysoká — reverendu a „košili pancířovou“, ručničky i tesáky a jinou zbroj.

Ve čtvrté truhle bílé složeno cínové nádobí. V kterémž 61 konvice na pití! Jedna i desetižejdlíková! V poslední truhle měla paní „vaření“. A když jsme navštívili jednoho Goliáše, pojďme k druhému, jenž žil do r. 1578 „u Goliášů“ v železné ulici, tam, kde na domě dosud ohromný obr Goliáš jest namalován. U veliké světnici jsou „v koutech almary přibité“, v nich nádobí — ze světnice veliké viděti do vedlejší komory nebo komnaty a tu jsou truhly. Jedna plechem pobitá a v ní biblí česká

v černém aksamítě a jiné poklady i dlužní úpisy. Však o ty poklady sděluje se tu ještě několik jiných truhel: v jedné je panina „roucha křtitelní“, čišky, koflíky, jeden na „spůsob hrušky“, jiný má na vrchu žaloudek“; v truhlici fládrové křížem vykládané je hodně peněz: tolarů se lvy, grošů holých po deseti krejcarech, paců a dudků všeho všudy nad šest set kop míšeňských! V „žluté truhle“ vysazované, zdélí půl třetího lokte, je vinutí a při něm „groš s ouškem a na něm obraz císaře Karla“.

V jiné truhle žluté šaty byly. Skládal do ní pán také zbroj, ale paní Anna oznamuje, „že jest zbroje nebožtík pán půjčil do cechu“.

Nechejme sládků pražských, jejichž truhlice svědectví dávají o dávném bohatství toho slavného českého řemesla, a podívejme se k truhlicím postřihače Jana Strejce († 1574) a to jen těm, které jsou na síni při ruce. Jsou to truhly tři, jedna malovaná, a po nich poznati jest soukeníka postřihače. Jsou v nich složeny „polštáře z vokrajků, čalounky okolo stolu, koberček z vokrajků na stůl“ a podle mnohých šatů i „závaží soukenické“. Mimo tyto věci zajímá nás všetečky ještě „šest tabulek s figurkami malovanými, svícen s pannou mořskou, plát s mřížkou, na níž jest vorel, andělíček na stůl pro sůl, postilla Španibergii, pateříčky akštejnové kolem ruky“. Jiných věcí zanecháme, pospícháměť.

Kdybychom chvátajíce zaběhli k známému impressoru Janovi Jičínskému a též jenom na mazhauz čili velikou síň, viděli bychom ve dvou truhlách nemnohý šat tiskaře a spolu knihaře pražského, což nás dnes málo zajímá, ale spolu shledali bychom ve dvou velikých truhlách složenou tehdejší literaturu krámskou: Písničky vázané, modlitby Vojířovy, Knížky o pokloně, svaté dialogy, Evangelia graeca, knihu „Kšafty“ řečenou, Syracha, Isidorus, Ráj duše, Gersonovu postillu, grammatiku Philippi,

kterou se trápívali hoši tehdejších „gymnasií“, českou arithmetiku, nešpor, německý žaltář pozlacený, malá evangelia; české malé knížky „šprýmovné“, knihu „Dar nového léta“ řečenou. Dialogů 20 exemplářů. V těch dvou truhlách všecky dotčené knihy připraveny byly k trhu po několiku málo exemplářích; za to dole v sklepě při zemi leželo jich na sta: katechismů s historiemi ku příkladu bylo tu při smrti tiskařově r. 1591 nad půl třetího sta kusů (266); o Pokloně 150 kusů, Isidorů 79, písní ročních 90 atd. Také v dolejších truhlách bylo několik nových knih prve nejmenovaných: byly tu modlitby Dykastovy o 220 kusech, knížky o věčném manželství 163 kusy, o Bruncvíkovi 567 kusů a 12 slabikářů — německých (arch. pr. č. 1173 f. 229).

Tenť ráz tehdejší četby. Převážnou většinou byla nábožna: obsahujíc písně, Syrachy, katechismy, Isidory, evangelia, zbožné patriarchů kšafty a postilly; ve školách dbali grammatikou a dialogy jen latiny — divno dost, že tu prodávali také arithmetiku. Co do četby světské bylo již před sto lety v periodě husitské dosti lidí, jako o nich kázal mistr Rokycana: „Když čtení začnou anebo něco dobrého po česku, mnozí by raději slyšeli, aby jim něco začal, ježto by se tomu ďábel zasmál, o markytkách“ — takovým prodával nebožtík impressor knihy „šprýmovné“ a jiným knihu o Bruncvíkovi, o níž a její příbuzné „Štilfridovi“, tehdáž také čtení oblíbeném, psal zase Veleslavín „že jsou to fatkáři“. Onen německý slabikář, posléze v truhle vzpomenutý svědčí, že se Češi za všecken čas samochtíc přerádi němčívali. Dočkalať se kniha „Kterak Čech německy a Němec česky učiti se má“ od roku 1567 až v dobu bělohorskou trojího vydání!

Od impressora chutně pojďme k panu paterovi knězi Jindřichovi, faráři u sv. Michala, ohledat almar a truhel. Najdeme všeho málo! I to charakteristické! Kněz byl tou dobou člověk chudý, služebný, na svatého Havla a na sv. Jiří vypovídaný a najímaný. Svatomichalský pan farář († 1584) měl „almaru koutní“

s knihami dvaceti dvěma, při nich tobolku kněžskou — a v ní groš jeden. V jedné ze čtyř truhel, v truhle „bílé“ i v druhé podle ní bylo něco málo šatu páně farářova. Dva liščí kožichy, jedna černá reverenda slušná, druhá sukně dlouhá stará. Pán nosil také „plátěné plundry“ a poctivice kožené, punčochy vázané a krátké punčochy kožené. Ostatek nestojí za řeč. V druhých dvou truhlách bylo do padesáte knih, což chudému knězi ke cti jest.

Jiný velebníček kněz Pavel Kamill, arcipryšt Krymlovský († 1585), byl bohatší. Měl svůj dům v záduší svatého kříže, a sem pohledneme. V „dlouhé bílé“ almaře 36 mis větších a menších, talíře, 6 konvic hostil pan arcipryšt. Nad almarou žbán hliněný s rozličnými figurkami svědectví vydával, že bývalo v síni někdy veselo. Na ten konec i v druhé almaře pohotově bývaly sklenice. V truhle jedné kněz míval 26 latinských knih, fysiku, Luthera — v druhé truhle „u postele“ složeno bylo 12 fěrtuchů, 19 rukávců a košilí 8, všecko ženských, a váčky aksamítové paním. V jiné truhlici pozorujeme „voltáříček dřevěný pěkně malovaný“, ženský čepec, tisknutý šátek, košili kněžskou, váček starý aksamítový též kněžský, „paučníky a ženská roucha“. V „přítruhlí“ choval arcipryšt „jablko stříbrné a při něm kouli sklennou rozličných barev; pak nádobu měděnou pozlacenou ke kouření“. Patrno, že ke kouření pokoje. Tabáku Čechové ještě nekouřili. V malé truhle měl pán zajímavý kontrast: růženec dřevěný černý — a vážky pro zlaté. Peníze zlaté bylo totiž dobře odvažovati, poněvadž je Židé obřezovali. V „malované“ truhlici povalovalo se „sítko plechové a struhadlo se ženským paučníkem“. Poslední truhlice byla plna hrachem (arch. pr. č. 1173 fol. 23).

Teď honem ještě k některému ševci pojďme poznat truhel a skříní. Z potulek svých po inventářích znám dost chudých ševců. Ctím je, neboť ani jediný český švec nebyl bez knihy. Však přec jeden neměl knih: byl to r. 1571 Jan Malý v dlouhé

třídě. A kterak to, že neměl knih? Vysvětlení: „Měl 11 kopyt starých, ve veřtatě 10 párů zůstává, co vojáci nedopálili" (1174 fol. 391). Tedy chuďas pohořel!

Ale na poznanou truhlic a života v těch truhlicích zavřeného nelze jíti k chudým ševcům. Navštívíme bohatého mistra Jana Postula naproti zlatému kříži, kterýž co do bohatstva žádnému pražskému sládkovi nedá předek. V hořejší světnici vedle postele „s firhankem" stojí truhla ozdobná, v ní prádlo složeno; v koutní almaře 29 knih. Některé otevřte, abyste poznali ševcovy povahy. Biblí, konfessí, život Adama, žalmy v červeném aksamítě, Perla písma svatého a jiné ještě některé knihy svědčí o mistrově zbožnosti. Dvorská škola. Rozmlouvání sedláka s učeným mužem. Smrti tanec, Kniha mudrců svědčí, že byl švec mudrc. Latinské knihy, Petrarchu, Paedia Cyri, Dictonarium Danielis, Testamentum graecolatinum Bezae — ty knihy snad zdědil po některém latinském předkovi. Či i na nich čítati umíval?

V několika truhlách v téže světnici byl ševcův „vorkaf" — hotové dílo a kůže. Bylo ho velmi hojně, tolik, až sleželo se. Jen střevíců kordovanských půl druhého sta párů! V truhličce malé měl Postul stříbrné lžíce, pásy, kofliky, 12 prstenů, čepce zlaté tři paniny, a tolar s nápisem „recte faciendo neminem timeas". Po komorách shledali byste tři truhly se zbraní, v níž i tři muškety a několik truhel se šaty choděcími i vinutými.

V krámě má Postul víc almar nežli truhel. V těch almarách je mimo přehojný ševcovský „vorkaf" ještě 20 knih, většinou obsahu zbožného; ale Kalendář historický, Rejstřík historický a Cesta Prefatova oznamují, že měl Postul smysl i dějepisu a zeměpisu pochopný; práva městská v almaře stojící oznamují, že byl švec také juristou a „Carchesiův bič židovský" žaluje, že švec byl antisemita.

Kdybyste neliknujíce sešli do sklepa ševcova, však byste měli ještě větší uctivosť k němu. Nepomním ani toho vína

„tarantového“, jež píjel pan mistr mlsný, pomním tu v truhle veliké oněch 63 knih, z nichž některé velmi zajímavy. Ku příkladu tenhle „Filosofský život, Čest a nevinna ženského pohlaví, Papežská kronika, Kratochvíl Paprockého, psané proroctví ňákého mnicha, psaná historie o plavení se do Ameriky, Věneček poctivosti, Práva a zřízení zemská, Descriptio corporis humani, dva díly o svobodě manželské, Panenský věnec“ a ještě jiné a jiné knihy dílem potvrzují povahy mistrovy prve vytčené, dílem novými povahami je doplňují.

A což byl mistr rytířské mysli! Ve dvou truhlách velikých měl zbrojí dvacet celých a dvacet šturmhaubů (přilbic) i rukavic. Oblékl-li do toho někdy své tovaryše nebo jiné „pacholky válečné“ a sám se jim postavil na čelo, nelze ani pochybovati, že pan mistr i jeho armáda vypadali pěkně (arch. pr. č. 1174 fol. 460).

Poslední dům, do něhož vejdeme na podívanou truhlic a jarmar, budiž na uhelném trhu; v něm umřel bohatý měšťan, postřihač suken a šmejdíř pražský Jan Kropáč z Krymlova r. 1613. Ten bohatý pán, majitel tří domů, míval v pokoji nejprv „truhlici s dětinskými věcmi“. Na mazhauze stála mu truhla s ručnicemi a šesti „starými plesnivými kabáty a kalihotami“; v téže síni bylo několik almar se zbrojí a s knihami a hudebními partesy; v třetí almaře byly „šály hliněné novokřtěnské“ — tedy keramika umělecká, ve čtvrtou skládal pán cejchy, plachty a jiné vinutí.

V světnici přední líbí se nám v jarmaře 648 kop na dukátech, řetěz vážící 241 dukát, zákon český na pergameně z r. 1417 psaný, Theatrum historiarum mundi na regalním papíru s figurami. Sem pokrýval také pán své majestaty, jeden o mlýnech šitkovských z r. 1490, list o postoupení dvora v Letkách.

Ve sklepě, do něhož se vcházelo ze světnice, stála železná truhla s penězi a majestaty. V druhém sklepě „podlejším“ v truhle „vykládané“ měl Kropáč prádlo. Třinácte košil muž-

ských, devět ženských! Toť summa největší do té doby spočítaná. V té truhle vykládané zajímá nás ženská paráda: 12 naušníků s krajky, šátky zlatem a barvami vyšívané, fěrtochy kmentové s krajky. Ale toho není dosti! Ještě v pěti truhlách, z nichž jedna byla černá a jiná „na nohách", bylo hojné vinutí, 589 loket plátna „mandlovaného i nemandlovaného", šatů chodécích a peněz! Dukátů s krkavci 200 kusů, bez krkavců 255, širokých tolarů šlikovských 415, saských 12, kotlíků 15, lžic stříbrných 38 atd.

Což to byla v měšťanských domech českých hojná kořisť bělohorská! Nelze o truhlách skončiti bez poznámky, že které truhly stávaly v pokojích a komorách čili sklepích našich otců, mívaly i drobné a drobnější sestry, jimž bývala úloha jinačí. K drobným přičiň všecky truhlice cechovní, kteréž sobě řemeslničtí pořádkové, ať mistři ať tovaryši ode dávna pořizovali nákladně. Není div to! Truhlice mívala v cechu význam přímo posvátný. Jednak v ní chována privilegia cechovní, a jednak — snad právě pro ta privilegia — zvykem bylo, pokud truhlice v hromadě misterské neb tovaryšské byla otevřena, potud kde kdo musil chovati se příslušným řádem a etiketou dosti přísnou i na ony doby něžnou. Proto bývaly truhlice ty řemeslně pořízeny, nákladny. Podívejte se jim v musei městském! Jsou sic zase věkem mladší nežli naše studie sobě přeje, ale což v nich umělosti, ba leckdy i v baroku pěkné elegance! Starší překrásnou truhlici s figurami chová české museum. Sem hodí se vzpomenouti, že jsem našel r. 1487 „cechovní velikou truhlici" zapsanou v deskách zemských (Misc. 36) — a ta byla plechová.

K drobnějším sestrám velikých truhel také přičísti jest ku př. onu „truhličku aksamítovou brunatnou k prstenům", které mívala paní Alžběta od pěti korun († 1570), a potom všecky truhličky švadlinské nebo „truhličky švadlinkám", o kterých tak často čísti lze v knihách popisných. Už ve 14. věku bývaly

klenotné a švadlinské truhličky řemeslně a druhdy i nádherně dělány. A tak zůstalo obvyklo. Vizte jen sličnou onu skříňku švadlinskou, kterou chová museum páně Náprstkovo! Zajisté se vám na ní zalíbí andělíček na harfě třístruněné hrající!

I takové truhličky bývaly malovány. Malovanou měl Florian Pretlík svrchu již vzpomenutý r. 1583. V malované krabici té míval o dva stoly lžic stříbrných a 12 s lvíčky pozlacených, 12 na držadlech se znamením F. M. a s obrazem sv. Floriana; v pouzdřích i v šátku i v pytlících skrýval „základy na peníze půjčené". Tedy pan písař deseti soudců měl v malované truhličce zastavárnu.

I při těchto malých truhličkách vyskytuje se často barva jen jediná. Někdy připomínají se též krabice cínové a v Písku si Ondřej Reuz až po r. 1661 schovával „list zachování svého" v krabici plechovou. Od těchto kovových krabic jest krok ke „štoku železnému na peníze", kterýž jsem nalezl v jedné apatyce pražské.

Malých truhlic a krabic úzkoprsí bratří bývaly „bejkovce a tvořídka". Oba názvy staročeské, obyčejně kožené nějaké futraly značící, zmizely už z řeči naší. Ale byla tvořídka i bejkovce též ze dřeva. Kniha arch. pražs. č. 1172 mluví o „dřevěném tvořídku, v němž 50 kop grošů" zavřeno, a r. 1566 žaluje nějaký pasíř, že „mu kdos ukradl tvořídko přezek". Do „beykovců" také dávali peníze. Aspoň jistě to víme o mlynářce Mandaleně roku 1575. (Arch. pr. č. 1172, fol. 154.)

Které truhlice pěkné stávaly v komorách a světnicích staročeských, ty mívaly však nejen drobné, něžné sestřičky, alebrž i hrubé tety a kmotry a jiné příbuzenstvo „syrovější povahy".

Míníme tu „jarmareční truhly", truhly „pocestní" okované, bité, pobité, opásané, se zámkem „petličným". Tyhle truhlice zastupoval někdy galantní „sud jarmarečný s ušima". Takový ušatý sud ku příkladu míval r. 1568 váčkář Jakub Šimon v Praze.

Co se naposled almar samých tkne, o nich bude brzy domluveno. Jak závodily s truhlami počtem a co v sobě chovaly, o tom již promluveno: zbývá doložiti některou zprávu z jejich historie a pověděti, kterak městská jarmara vypadala. Že se vylíhla z truhly, to jistá věc. Kdy, to se neví. Ale již v třináctém století v Evropě mívali na jihu i na západě jarmary. Prý byly nízky a polepeny často pergamenem, jejž malíř omaloval. Později je napouštěli olejem, barvou, fermežujíce a trouce je. Ve čtrnáctém věku jali se truhláři skříně pěkně prokládati, vysazovati a řezbářským dílem řemeslně zdobiti.

Od té doby častěji prokládány skříně řezbářskými „obrázky", jichž bývalo čím dále, to více; obzvláště když do Němec a do Čech druhou polovicí 16. věku přišla z Italie renaissance. Tu nápodobil truhlář motivy z přírody, obliboval sobě v akantech a jiných listech malebných, rád lepil na jarmaru antické sloupky, ozdoby perlové, zubové, masky, sfingy, karyatidy a jinou klassickou druž, jak to viděl na stavbách. Jarmary braly na se podobu architektonickou, bývaly o několika patrech, čili jak v Čechách říkali, o několika „podlahách", mívaly vlysy na čele tak jako předchůdkyně renaissančních jarmar, skříně totiž gotické, na vrchu mívaly zubatá cimbuří jako hrady a na dveřích kružby pěkné vinuté a pletené, jako dosavad zříš na oknech gotických našich kostelů.

Lze říci v té příčině, že Čechové přes přímou importaci z Francie a z Vlach i přes působení sousedů německých mívali své zvláštní spůsoby u věcech uměleckých. Věc nedivna. Němci nejsou také tvůrci ani jediného slohu stavitelského: gotický je z Francie, romanský a renaissanční i barokní narodily se v Italii — ale každý ten sloh si zosobili Němci nějak spůsobem svým a Češi asi nápodobně.

Jarmary u nás vyskytují se v pramenech koncem 14. věku, od kteréž doby počínají se studie naše. Možná, že byly už dříve

v bytech měšťanských. Ondřej Krejsa, jenž umřel r. 1430, měl „almaři dvě", do nichž, jak se zdá, skládal cínové nádobí. Ovšem soudíc po cizinském jméně jarmary — armarium, měla by skříň nejprve chovati v sobě arma — zbraně. Divná také věc, že v těch všech knihách inventárních i kšaftovních, pražských i venkovských, které jsem dosavad přečetl, jen jedinkráte (!) nalezl jsem po česku slovo „skříň" a jindy vždycky jarmaru, almaru i aumaru a v zápisech starších latinských „scrinium". Že tři „skříně" měl Vaněk provazník r. 1487, to čteš v knize miscell. č. 26 při zemských deskách.

Jako truhly tak i skříně bývaly za všecken čas aspoň malovány, když ne vysazovány. Zhusta čteš o jarmarách červených a černých, tedy tak obarvených, jako dnes není právě obvyklo. Nezřídko čteš také o jarmarách bílých, zelených a žlutých. Jsou to tytéž barvy, které známe z truhlic. Koncem století fermežovali truhláři jarmary též na ořechovo.

Co do skladu čteme o skříních „s dvojím zavřitím" a o několiku „podlahách", o jarmarách s mřeží a s mřížemi a s truhlíky uvnitř. R. 1565 ceněna „almara se šesti truhličkami vytahovacími" za kopu míšeňskou. R. 1613 též čtli jsme o „jarmarách za sklem". Podle místa nejčastěji — skoro v každém domě — naskytují se ti jarmary „koutní", jarmary „ve zdi", v „prampouchu". — Prohlížejíce k obsahu, zvali předkové naši jarmary „misníkem", špižírní jarmarou, „jako se v ní chleb chovává", libráři, jako v ní knihy bývaly, „kanceláří", v níž ukládali sobě listiny i knihy.

U Vlacha Troilla, kupce, nalezl jsem r. 1572 „kancelář dřevěnou zbořenou". V „kanceláři" Janu Kropáče z Krymlova bylo r. 1613 nalezeno 648 kop na dukátech a jiné poklady.

Od polovice století 16. čteš také o „jarmarách k šatům", ale častěji poznáváš, že do jarmar dávány knihy a nádobí. Pan Pavel Žipanský, cís. rychtář, míval „v almárce koutní v pří-

hrádce sklenic křišťálových a jiných pozlacených dvacet s přikrývadly, svícen sklenný, všelijaké traktáty" z roku 1547, městům smutně památného, „vejpisy" z knih městských. V „kanceláŕce", kteráž stála v též světnici, míval knihy a ouřední listiny. Libo-li, pohlédneme do nich. Jsou tu registra na viniční náklad, suplikací nějaké šenkéřky, která vína dává naproti rathouzu, poručení místodržících v svazku, suplikací svazek od místodržících odeslaných, registra starých odúmrtí, vejpisové z desk, listů poselacích od osob všech tří stavů 12 svazků, poznamenání stran židů, kteří třicátého peníze nespravili r. 1570, a ve „čtyřech kalnýřích (?)" ještě jiné všelikteraké písemné starosti pana rychtáře císařského.

Některá jarmara v staročeské domácnosti neobsahovala jen věci jedné, než všecky všudy. Takový babylonský zmatek vizte u povědomého písaře Floriana Pretlíka († 1583). Ten měl skříň, v jejíž „hořejší podlaze" byly ženské šaty a košile pánovy chodicí, každodenní", bylo jich jen pět; v druhé podlaze byly zase šaty; v třetí koření, škatule šafránu, pepř v pytlíku, v hrnci zázvor, květ, hřebíček a tři klobouky do lázně; ve čtvrté podlaze měl pan písař čtyři hrnce medu přepuštěného. Řemeslníci měšťanští mívali ve svých koutních jarmarách anebo v skříních na mazhauze stojících také svůj „vorkaf" anebo řemeslné nádobí. Sládkové chovali v nich cínové nádobí hostem i sobě; co bylo vzácnější, skládali v truhlu, co mělo býti na hotově, stálo v jarmaře.

Postřihač sukna — Jan Strejc — míval do roku 1574 u veliké armaře „hoblíky a věci truhlářské"; kupci a kramáři do jarmar skládali hedbávné a jiné látky prodejné, na což měl kupec od pěti korun Arnošt Hybner r. 1539 i „almaru fládrovou" (Dsky misc. 92); apatykáři sypali do truhlíků svých jarmar zlatým papírem vylepených suché květy a jiná suchá lékařství — cukráři dávali do „jarmar s mřížemi" cukr a konfekty; cukrář Mikuláš Zelander (r. 1613) míval almárek „s mřížkami na sušení

piškotů" šest, almárku na papír zelenou, v krámě almaru s truhličkami černými, regál s truhličkami patnácti a v jiné jarmaře „šuptovny" pozlacené a tím spůsobem kde kdo, chtěje míti věci a potřeby k ruce hotové, užíval jarmar, kdežto v truhlách zavíral zásoby, poklady.

Co do cen víme, že r. 1607 cenili měštští páni nebožtíkovi truhláři Horníkovi, jenž měl „dělnici" nemalou ve čtvrti Linhartské, „almaru se dvěma truhlíky" v třech kopách a 30 groších. Ten dělal nářadí z prken smrkových a borových, jichž podskalskou kopu páni cenili v sedmi míšenských kopách (asi 21 našich zlat.).

Sousedka truhlářka v platnéřské ulici Englsterová mívala prkna ještě lacinější. Zbylo po ní roku 1611 půl čtvrté kopy prken lipových, smrkových a borových jedno druhému na pomoc po 9 groších i po 5 groších (tedy našich 45 i 25 kr.). Jí ocenili páni „almaru oštrejchovanou kropenou" za kopu míšeňskou (3 zl.); putna „sazí na barvu" 28 groši oceněná oznamuje, čím truhlářka barvila almary na černo. Jinde touže dobou „šacovali" páni z rathouzu „almárku o dvou kusích v hromadu se vstavujících se šuplaty" čtyřmi kopami a 15 groši míš., jinou „almárku o železných dvířcích s plechy děravými" za 1 kopu 20 grošů; „jarmárku se šubovanou mřeží" dvěma kopami a 7 groši. U cukráře Zelandra cenili starší truhláři „almárku nízkou, hlubokou a šrajptiš na ní" za kopu 15 prošů. U truhláře Jana Grejfa r. 1614 cenili „almárku žlutou ofermežovanou se zámkem" jedním rýnským a 40 krejcary.

S tím odpuštění vezmeme od jarmar, abychom přihlédli k drobnějším věcem, jež mívali naši předkové měšťanští v obytech svých buď z potřeby buď na ozdobu.

Vraťme se tedy zase ku stěnám a stolům; vizme *malované knihy a obrazy.* V době husitské není o pracech malířských mnoho zpráv. Spíše pohledáme hojně zmínek, že obrazy zbožné

se bořily, kazily. Táboři jich nectili a po Táborech za všecken čas dědilo se a rozšiřovalo mínění obrazům protivné. Není potřebí dotýkati se tu českých bratří. Pomněme jen co píše farář u sv. Štěpána Jan Oupický v knížce „Boží Oumluvy“ řečené a r. 1571 tlačené. Prý ctíti rytiny a obrazy jest domnívati se, že ty věci spasena činí člověka a za obraz koupený, žeť dá Bůh při nejmenším ráj. První modla prý pochází z Assyrie. Král nějaký Nynius dal sobě pro lásku udělati rytý obraz zemřelého otce Bechlie — a ta byla první modla. Obrazy „se bůh lehčí. služby jeho se zmenšují, sprostnej vejda mezi ty rytiny otevra ústa zevluje po nich, zapomene na modlitbu i na slovo Boží“. Tu ovšem řeč o „rytinách“ chrámových, ale nelze nemníti, že taková mínění působila i v dům. Zdá se tedy, že v době husitské, kterouž klademe až do smrti Jiřího, ba až do časů Vladislavových, k domácí potřebě a též chloubě malovali čeští malíři nejobyčejněji jen bible. Aspoň v té době v pramenech nezavadíš o nijaký obrázek jinačí. Za to na bibli, aby byla aspoň pěkně psána, nákladu nešetřeno. Nejstarší zpráva o písaři umělci jest z r. 1416. Čtemeť totiž ve vzácné knize archivu pražského (č. 992 fol. 15) z mnohých latinských zápisů první českou smlouvu umělce Jana z Králové Hradce s panem Janem Rabštejnem o biblí, a to smlouvu zajímavou velmi po mnohých stranách (uveřejň. dr. Emlerem v Pam. Arch. 1887). Jednak z ní dovídáme se, kteraké byly honoráře za takovou práci a pak poznáváme povahu umělcovu a nepochybně i jeho kollegů. Hned z počátku pozorovati, že byl umělec chud. „Mám psáti kvintern veliký“, tak praví, „na kterémžto má býti 50 řádků na každé kolumně z patnácti grošů, ale že již pro mú chudobu pan Jan Rabštein dal mi jest napřed půl druhé kopy, protož mám jemu kvintern psáti po desíti groších.“

Pracoval tedy umělec z peněz napřed a dosti draze poskytnutých. Než vizme dále: „Slibuji všecky kapituly a všecky tituly

knih rubriků znamenati tak, jakožto sluší; slibuji, že se nechci na písmě horšiti v těch knihách, ale lepšiti." Tať charakteristika nestálého umělce, jejž dlouhé dílo zmrzuje. Dále: „Mám a slibujem, že v nižádné jiné písmo nechci sě uvázati, dokavad těchto knih panu Janovi nedokonám." Toť zase ráz umělce nekonečného, jenž to ono začav nic na konec dovésti neumí.

Rozumí se při moudrém urozeném panu smluvci, že nepřestal na slibu umělcově, alebrž i psáti dal, kterak bude trestán, nedostane-li slibu a smlouvě. Chudý illuminista zapsal se totiž, „že knih, z kterých bude psáti dobře chovati jich neztracovati ani kde zastavovati, pakli by ztratil, že je chce zaplatiti vedle voly páně Janovy; pakli by této úmluvy nesdržal, čehož, bože, nedaj", volal na sebe právo, vězení „až by to všecko dokonal", ba volal na sebe „páně rectorovu obtížnú kletbu".

Aby čtoucí nemínil, že všickni lidé toho umění bývali takoví chuďasi, vyznávám, že nalezl jsem v deskách (misc. 26. B. 8.) zprávu o souvěkém malíři Blažkovi ze Srbče, jenž měl dům v Opatovicích v Praze a statek v Srbči, a z pražských knih měšťanských několik znám umělců, kteří došli práva měšťanského, což předpokládá přec jmění některakého. Z prací malířských všelikterakých zachovala se potomkům od Vladislavovy doby nejedna památka hodna podivu.

Jsou tu evangeliaria, modlitby a knihy, jež pořizovali sobě bohatí lidé k svojí zbožné potřebě; jsou tu znamenité kancionaly, gradualy, bez nichž později nebylo snad ani jednoho kůru literatského.

Kterak pěkně malovány byly knížky modlitební a jiné k potřebě domovité, vizte příkladem v universitní knihovně kodex o životě svatých otců na poušti, druhdy v Památkách arch. vypsaný, kterému se v loňské výstavě vídeňské tak podivovali, že jsem již mněl, že tam pro parádu na vždy zůstane. Na též výstavě bylo lze podivovati se českému Šternberskému

evangeliáři, malovanému r. 1505 v Plzni, jehož majitelem jest pan Figdor ve Vídni, což mimochodem řečeno ukazuje, kterak se české věci umělecké rozprášily do světa. Štěstí ještě, že kniha psána česky, byla-li by latinská, zajisté pomohla by rozšířiti rejstřík práce německé.

Co do rázu těch prací právě vzpomenutých poznamenati jest, že v nich zápasí právě tak jako v jiných výtvarných uměních oné doby gothika pozdní malebná s renaissanční, kterou do Čech Vlaši přinesli. V páně Figdorově knize pozoruješ vedle gotického nářadí renaissanční okolí; v knize o životech svatých otců v knihovně universitní jest gotický pokoj a několik listů před tím renaissanční komnata.

Takových knih zbožných, modliteb i kancionálů, nepřestali malovati naši otcové až do bělohorských dob; nepochybno bude, že tak mnohá bible pergamenová, mnohý gradual, o němž čteme v inventářích a knihách kšaftovních, bývaly malbami zdobeny, skvostně vázány v tlačené kůži neb i aksamítě, na němž přibity pukly i z kovu drahého. Taková kniha stávala v pokoji ovšem také na chloubu. Co se nadělal takových knih a knížek Jan Táborský z Klokotské hory, fabrikant kancionálů a spolu správce orloje pražského! Jeho práce trousily se po celých Čechách nepočítané!

Co se tkne světských obrazů obzvláště v české domácnosti, to vyznati jest, že první o nich zmínky dějí se teprve v první půli věku 16. Před tím známe několik popisů staročeského statku domovitého, některý již od r. 1400 — ale nikdež řeči není o nějakém obrázku.

Nejzajímavější — a nepochybně docela nová — jest z r. 1533 zmínka v kšaftovní knize (Misc. 92 P. 8. při zemsk. deskách) o některých obrazech, které měl Pavel illuminator.

Tentě psal: „Mám také čtyři tabule, na jedné tvář císaře Karla a jiné tři tváři jsú těch panicův, kteří na svůj náklad

dali stavěti kostel na zámku Pražském; i byl jsem žádán od kanovníků pražských, abych jim je prodal, protož budouli chtíti je míti, ať za ně dadí tři kopy grošů míšeň. Voršile, sestře mé. Vorloj bicí s kronikami odkazuji panu Jakubu písaři radnímu z milosti a lásky."

Touže dobou začínají se trousiti zprávy též o řezaných obrazech. R. 1521 měla Johanna Berčinka z Dubé, v Praze bydlící, v pokoji svém „truhličku s božím umučením". (arch. pr. č. 534 fol. 43.)

Podobných zpráv přibývá čím dál, to víc, a v druhé polovici 16. věku lze je zváti hojnými. V knize archivu pražského č. 1172 čteš léta 1565 „o malovaných figurách" i o biblích nákladných u leckohos, Salomyna z Rovin, která umřela r. 1568, mělá „čtyři tabule malované." Kupec Hebnštrejt mohl chlubiti se „osmi tabulemi malovanými". Truhlář Krejcar byl takový malby milovník, že si pořídil i „umývadlo cínové zlatem a barvami vynášené" a při tom rovně přál i řezbářům, neboť měl „obrázky bílé z alabastru."

Touže dobou častěji čteš o malovaných „čalounech" a „koltrynách." Jiřík Bakalař († 1566) měl také pěknou dráhu planetní vymalovanou v světnici podle „orloje zavěšeného." V jiné domácnosti měli „tatrmany se dvěma dětmi z bílého alabastru"; jinde nalezli jsme „matku perlovou s obrázkem Fortitudo" (r. 1570). U pekaře Pěnivody, jenž umřel r. 1570, shledal bys „figury na plátně malované" a některé knihy pěkné. Marta Kakaska, vdova, měla „štít stříbrný s helmem a na něm erb šmelcovaný se zlatem a barvami". Jinde čteš o „svícnu s pannou mořskou". V létech sedmdesátých začíná se častěji díti zmínka v knihách inventárních o „kontrfektech". U jednoho truhláře pražského bylo r. 1575 nalezeno až pět kontrfektů. (ibid. fol. 211). Byt císařského rychtáře Pavla Zipanského z Dražice († 1573) stojí příčinou obrazů za návštěvu. V světnici veliké měl „koberec

na stěně, figuru Ecce Homo, a Symbolum apostolicum". V jiné světnici visely vedle sedmi kordů na stěně „čtyři figury, tři mapy, a jedna figura vokrouhlá na dřevě". V světničce nad sklepem také byla „figura." V sklepech čili klenutých komorách měl bohatstvo v truhlách, obrazů ne. (ibid. fol. 122). Zajímavé kusy umělecké měl v těchže létech Vavřinec Goliáš v domě „u pávů" v ulici železné. Tu visely pod jeleními rohy „dvé koltryny, na jedné obraz Adama a Evy namalovaný, na druhé Zuzany; item obraz Patientie a obraz Majdaleny."

V létech následujících všech těch malovaných i řezaných věcí přibývá počtem někde i hodným podivu. U Hanuše Falka, kupce, († 1587) shledalo se dvacet (!) malovaných koltryn a „drak malovaný na dlouhém plátně". (Kn. arch. pr. č. 1173 fol. 93.) V domě u slunců v celetné ulici téže doby měl Jakub z Vlkánova osm koltryn v rámci. V těch létech také již se udá, že nejsou prameny skoupy slovem, pověděť leckdy, kteraký obraz byl. U Zuzany Štreytovy z Varvažova, kteráž obývala v domě u stříbrné růže, shledali jsme „kontrfekty na skle J. M. krále a královny francky, figuru v rámci a na ní obraz muže bezrukého a nohou píšícího," což po aestheticku byl asi vrchol nechutenstva. Dále měla paní „kontrfekt dětinský a to hlavičku z vosku bílého; obrazů s křídly jako andělíčků osm se spodky barevnými stojatých, tabulek hliněných s obrázky ve spůsob alabastru patero, obraz alabastrový panny Marie, ba i mísu dřevěnou malovanou".

Osm allegorických obrazů na zdi viselo u bohatého měštana Pavla Žlutického z Třebokhova († 1575) v domě u zlatého kola. Měltě „Italii, Antverpii menší a větší, Maltu, Zigeth, Gottu, Pragu a Fortunu."

Václav Albrecht, v železné ulici obchodník, měl po rok 1585 dvacet obrazů „v kusích na papířích", na nichž namalována „passio Christi".

U Jana Škreyty Šotnovského na Smerhově visela na zdi „figura se Samsonem“ (do r. 1590).

Škoda že r. 1594 zevrubněji nepopsali páni z rathouzu pozůstalosť Mikuláše Štreyta od stříbrné růže, jehož manželku i s obrazy svrchu jsme drobet poznali. Onť zanechal po sobě „dva kontrfekty císařské“ a 14 figur i kontrfektů jiných! Naproti tomu nepostřehli jsme u bohatého železníka Kyrchmajera, jehož byl veliký dům u andělů vedle sv. Michala, obrazu ani figury nižádné nežli „mappu světa“. (r. 1594). Byl to kupec na peníze honný, s nímž v soudních knihách pražských potkáváš se několikráte. Vždy soudí se o peníze a statek.

R. 1592 byli páni z radnice voláni na popis domovitého statku malíře Ambrože, jenž měl dům v „caletné“ ulici a zahrádku na Vyšehradě. Páni pozvali k sobě malíře Matiáše Kluckého a sklenáře Jakubu Kuchlera, aby nebožtíka kollegy pozůstalosť ocenili. Za ten odhad — to víme z artikulů cechovních — měli mistři z kopy tři krejcary. Páni přišli a v světnici sotva že si všimli „almárky bílé, nízké s některými barvami skrovnými a prostými.“ Za to na déle stanuli v komoře, kde v truhlici měl Ambrož některé klenoty, v nichž i čepec se zlatem stříbrný, srdéčko kalcedonové, páteř koralový (88 zrn) a sto čtyři zlaté uherské na šňůře i kurfiřstských tolarů 112. Mezi prsteny též tu jeden „mosazný se žabovým kamenem“.

Zastavili jsme se s čtoucím u té truhly, aby poznal přec zas jednou malíře, který nějaké ty tolary měl. Poněvadž hledáme u malíře věcí malířských, nevšimneme sobě hrubě ani „dvou loží pod nebesy s firhaňkem zeleným“, ani té kolébky zelené, v níž křičívali malířovi potomci, Dorna i Simeon, ani té řady cínových mis, talířů, kotlíků, flaší a konvic, z nichž jedna „jest díla starodávného“. Těch deset rožňů kuchyňských, a šest žbánů s víky cínovými jest malíři drobet na pomluvu. Ale nešť! Pokažen-li žaludek, poradil támhle doktor Kopp, kniha „česká

líkařská" pevně svázaná, a jednou za čas vyhnaly „melankolickou krev" mistrovu tuhle těch šestero baněk a pušťadel.

Hoj, tuť něco malířského! „Dva štampuchy" — v nich něco málo psáno, malováno nic — ale vedle nich leží „kniha velká z regalního papíru do bílé kůže svázaná, v níž figury všech arciknížat rakouských"; tu zase kniha „kunstpuch, z nížto se pacholata malovati učí." A dost? Kde má ten člověk dílnu neb dělnici svou? I toť musíte nahoru pod krov, tamtě bylo nejvíce světla. Tam na stole i na zdi dost věcí na podívanou. Na zdi vidíme „kontrfekty některé umrlých osob barvami bledějšími na papíře vymalované; kontrfekt nebožtíka Valtera a jeho manželky." Nač tu visí také devět ručnic a deset „forem k ručnicím", odpovědí nechť se trudí, komu libo. Na stole pozorujeme: „dvě činky, pouzdro s píšťalkami, tři tabulky mosazné, třicet dvě formy volověné, formu mědĕnou a forem z gypsu slitých šestero". Toť samé modely a vzorky, dle nichž Ambrož maloval; i to pouzdro s píšťalami ukazuje k nějakému pohanskému pánbíčkovi. Tu také krabička s modrou barvou a podle ní „jiných barev v skromnosti." Na jiném stolečku je hromádka „kunštuků malířských všelijakých, zrcadlo ohnivé, 9 kusů mědi, dvě starodávné hrušky železné, 9 kunštuků v knížkách svázaných, mosazné linie". V koutě stojí „pres dřevěný na olej". Tenť atelier malíře Ambrože r. 1592.

Na síni jest komora, v níž sklad mistrových prací buď hotových, buď nedodělaných. Sem vstupme tedy také. Nejprv pozorujeme „kontrfektů neb landšaftů nydrlandských pět", ty koupil Ambrož „na paláce", rozuměj na hradě Pražském, kde kupci leccos cizího prodávali. Tato zpráva zajímava. Svědčíť, že naši umělci také kupovali sobě vzory nizozemské. Z vlastních prací Ambrožových visí v pokojíčku „kontrfekt Jana Žižky, kontrfekt nějakého mládence bez rámu, čtyři velká epitaphia nedodělaná, a 8 kontrfektů jiných též nedodělaných, a po-

sléze kontrfekt nebožtíka pana Vančury.“ Na zemi se válejí kameny na tření a „spravení barev“. Na rozloučenou vstoupíme ještě do „suchého sklepa“ při zemi. Ne žebychom tam viděli něco malířského, to již ne — ale v malovaných truhlách lze poznati vkus malířovy ženy. Zdá se, že byla „roušnicí“. Jsou tu kolovraty, forem švadlecích desatero a co roušek a všelijakého vinutí! Jsou tu „ubrusy kostkového díla“, některé „s mřížemi v prostředku“, fěrtuchy ženské „sbírané též s mřížemi“. To vinutí s mřížemi jest nepochybně prádlo s vložkami, krajky a vyšíváním. Škoda, že není v knize zapsána cena těch věcí právě vzpomenutých.

Doktor Bann z Fenixfeldu, sekretář při komoře české († 1596) býval milovník obrazů. U něho se tedy chvilku zastavíme. Bydlil proti sv. Jiljí. V světnici „právě proti kůru kostelnímu“ na stěnách viděti „obrazy nebožky paní Bannovy, nebožtíka syna a dcerky; čtvrtá tabulka namalovaná se smrtí.“ Divný vkus ta čtvrtá tabulka. Na jiné stěně visí „erb J. M. Císařské“ v rámě; dále „na stěnách z obojí strany černým suknem obitých figura na plátně malovaná sv. Zuzany, jiná Adama a Evy, figura sv. Daniele se lvy a mappa, vše na plátně a do rámců pojeno.“

Vezmeš-li v archivě pražském do ruky knihu inventarní (č. 1174) z doby po roce 1598, na první mžik pozoruješ, že v městských domech proti létům předchozím obrazů všelikterakých víc a více. Kontrfekty osob živých, obrazy náboženské i mythologické se střídají. Ale oněch prvnějších jest počtem nejvíc. Bohužel zase a zase dovídáš se, že tu a tam je obraz, ale nepovědí tobě jaký. Svícničkář Hon má „figuru v rámě. která slove Charitas, římsy zeleny okolo pokoje a na nich šest figur v rámcích.“ Tu musíš vzíti za vděk holým počtem. Skoro na zlost čteš, u Šturma nebožtíka že našli „deset tabulí malovaných na plátně v rámcích a čalouny s figurami.“ I za těchto

let oblibovali sobě nejedni v obrazech, na nichž byli namalováni lidští prarodiče Adam s Evou.

Z kontrfektů nápadný byl mi r. 1600 onen, na němž v skupině vymalován byl „muž, žena a osm dětí. U Martina Neytynkara rukavičníka r. 1599 nalezen „kontrfekt po smrti malovaný.“ „Obraz císaře v rámci“ shledal jsem u Adama šmukýře r. 1600, jenže zas nedí se, kterého císaře. Kašpar Blovský († 1605) měl „figuru v rámci sv. Václava, obraz Salvatoris.“ Zlatník Hirš obrazů na zdi neměl, ale za to pěknou „madonu ve vosku.“ U sládka Freylicha nalezeno „pět kuprštuků v krabičkách. Katolíci rádi mívali v domech svých malé oltáříky. Jeden nalezl jsem u rodšmída r. 1600 na stole a druhý „z alabastru řezaný“ u řezbáře téhož roku.

Bohužel velmi prázdný popis nalezli jsme při r. 1605 u Josefa od bílého kříže v osadě sv. Štěpána malého. Ten měl „jedenácte figur v rámcích, kontrfekt svůj i manželčin a obraz ženský v škatulce dřevěné skrze sklo prohlédací.“

Tu se člověk podivuje pouze tomu hojnému počtu dotčených bezejmených figur.

Téhož roku popsali páni u Matouše Krommera z Krunova deset figur v rámích a „effigies nebožtíka, jak na marách ležel, po smrti vymalovaná“, kterážto zpráva, nejsouc ojediněla, jest i kulturně zajímava. U téhož Krommera popsali páni totiž i „figuru nebožtíkovu na plátně“, tedy obraz páně za života jeho: divný tedy zvyk dáti malovati téhož pána ještě „jak ležel na marách“.* Pan Krommer míval v komoře taky nějakou „figuru starou, effigies caesaris a voltářík na stolečku s figu-

---

* Pan Petr z Rožmberka, poslední rodu, byl též po smrti malován (Břežan); r. 1604 z rozkazu soudního malován zabitý Hanibal z Šemberku; Čechura malíř maloval r. 1616 sťatého knihtiskaře atd. (Světozor 1877. Špott v Čes. Č. lék.) V archivě Jindřichohradeckém chová se malý obrázek — kontrfekt nějaké urozené nebožky. Podívání nesličné.

rami vůkol i kámen jaspis na voltář". Podle oltáříčka ležel i „jesuitský birýt".

Prostičká jablečnice Kateřina, rodem Vlaška, bydlící do r. 1606 na faře linhartské, měla mimo kontrfekt svého syna nebožce i „hladký obraz Salvatoris v tabulce." Hledáš-li v knize popisů pražských dále, zase a zase čteš o hromadě kontrfektů, aniž pohodlný písař zapsal, kteraké to byly obrazy, zda podobizny, zda krajiny, zda genry ze života, aneb co jiného. Všiml sobě čtoucí, že totiž slovem kontrfekt nelze vždy mysliti sobě podobiznu, tak jako ne figurou jen postavu. Zovoutě knihy i mapu „figurovou". V těch létech také častěji objevují se v pražských domech obrazy apoštolské. Treytlar měl „mappy na apoštoly"; kupcova Zymrmorová měla mimo „figuru Jahelis a sedmihradského knížete v rámci i dvanácte apoštolů malovaných v rámečkách nevelikých". Podle apoštolů teď i častěji než prve čteš o podobiznách panovníků habsburských. Rychtář Voves († 1606) měl v rámech arciknížata rakouská Ferdinanda, Maxmiliana a Matiáše. V jiných domech několikráte nalezli jsme císaře Rudolfa obraz.

Mimo rodinné podobizny, jež pořáde nad jinými obrazy předek drží, shledáš tu a tam obrázek z míry podivný. Ku příkladu rychtář Voves svrchu psaný měl „v škatulce sklo prohlídací a za ním člověka obnaženého zámezného"; soukeník Dyller měl „kupršťuk na mědi speculum justificationis, figuru hrabství Glacka, nové léto v rámcích"; Mariana Pelřimovská († 1609), materialistka ze sirkové (Konešovic) ulice měla „figurku o potopě světa." Nezdá se, že by všecky rodinné podobizny bývaly na plátně jen: Retl měšťan, jenž bydlel do r. 1507 proti „stodole" u sv. Mikuláše, měl svoji podobiznu i obrázek nebožky dcery „v škatulkách za sklem." Na zdi měl obrazy plátěné: manželku „prostřední" a „effigies manželky poslední." Manželku první vykontrfektovati nedal. Řezník Slepička († 1610)

měl „v krabičce malé okrouhlé malované effigies Adama Linharta“, stříbrný to obrázek. Taktéž u Doroty Radnické z Vysokého nalezen „obraz stříbrný nebožtíka pana Horského“ a jiný obraz cínový, jiný zlatý „císaře Maxmiliana s modrým safírem“. Převrhujíce dále listy popisných knih městských postřehujeme, že málo let před bitvou bělohorskou počet obrazů v mnohém pražském domě daleko přebíhá nad počty dosavadní.

V domě Kateřiny Sylvestrové r. 1608 bylo 12 figur v rámích; dejme tomu, to že není ještě nic na div. Ale téhož roku Altršperger, kupec, měl v rámech obrazy dvacet tři a císaře! Staropražský kancléř Humburk († 1612) měl figur třicet devět a ještě k tomu „obrazy voskové dva a jeden mosazný pozlacený.“ A což teprv u paní Radnické svrchu řečené! Tamtě obrazů šedesáte pět na plátně vše malovaných — svrchu pomněli jsme již obrázků kovových; toť jakoby nějaká obrazárna byla! V tom velikém počtu obrazů byly „tři kontrfekty, 15 figur a třicet osm figurek illuminovaných,“ zbytek nazvala komise popisující „obrazy“.

Doktor z Lobru († 1613) měl figur dvacet dvě v rámech a mapu „totius orbis“; u Jana Stehlíka († 1618) spočítány třicet tři obrazy, z nichž jeden „effigies Syna Božího“ a druhý „effigies Panny Marie“.

Bohužel také v této době předbělohorské řídko kdy dovídáš se toho, který předmět „figury“ hojným počtem dotčené a vyčítané zobrazovaly. Ovšem dovíš-li se někdy přec, pak je ta zpráva charakteristická. Jiří Šort, soukenník, příkladem má dvacet „kontrfektů císařů římských, z nichž jest jeden arcikníže Leopold“, mimo to kontrfekt mistra Jana z Husince, Lutera, Melanchtona a Žižky, vše v rámcích (r. 1613).

Také při smrti povědomého a bohatého alchymisty Ludvíka Korálka z Těšína (1599) skoupá kniha poněkud propouští pohleděti obrazům a figurám nebožtíkovým. Na velkém maz-

hauze totiž visely „figury tyto: Totius orbis descriptio, Europae descriptio, Americae descriptio, Hungariae cum circumjacentibus regionibus Hulsii, tabula, Germaniae descriptio, Bohemiae descriptio“. Z tohoto výpisu neomylně postřehujeme, že se tu i mapy zovou „figurami“; neboť co tu jsme vyčetli, jsou mapy. Než čtemež na knize dále. Tu stojí, že nebožtík Korálek měl „obrazy a to císaře Ferdinanda, cís. Maxe, Rudolfa, krále franského (nejmenovaného), knížete sedmihradského, sv. Jana, Žižky, Benátek, Jerusalema a tabule vymalovaného času“, kterýžto poslední obraz byl allegorie nějaká. Tu tedy vypsáno určitě šestnácte obrazů, ale Korálek jich měl ještě 15 nejmenovaných. Toť tedy také skoro malá obrazárna. Byltě Korálek vůbec muž zajímavý — v domě hřebenovském choval dvě stě čtyřicet knih v soukromé knihovně! Štěstí, že má české jméno.

Téhož roku 1599 zanechal svému dědici Janu Fridrichovi, sirotě v kolébce, pan Sixt Theodosius z Ottersdorfu mimo hojný statek domovitý též šedesát šest obrazů! Toť vůbec největší počet maleb v bytě měšťanském před vojnou třicetiletou spočítaných. A přeškoda zase, že nic bližšího se nedí o nich. Jedna jediná určena. Byla to tvář císaře Rudolfa. Z ostatních sedm zove „figury neb koltryny na plátně“, o pěti dí se, že byly figury na skle a jedna sluje v popise „tabule čili mapa“. Víc nevyčteš.

U Jana Goliáše, jenž dům měl nákladnický „u Horských slove od starodávna“, několik obrazů bylo r. 1611 světleji vytčeno. Měl „figur dřevěných malovaných, jenž pašije slove, sedm; figury na částky roční se vztahující; figury slove Fides.“ Ostatní obrazy se neudávají zevrubně.

Posléze zastavíme se u cukráře Mikuláše Zelendra (r. 1613), jenž asi mimo sladké konfekty i obrazy prodával. Soudím tak z nemalého počtu obrazů v jeho bytě nalezených, přes to, že byl v Praze se šesti dětmi na bytě cizím, „ložumentem“, tedy zajisté bytě jen skrovném. V pokoji shledáno „19 kontrfektů

na slepých rámcích natažených"; v sklepě, kde líhal, spočteno „27 kontrfektů, obrazů a landšoftů v rámích". V jedné almaře měl kuprštyky. Z inventáře Zelendrova na štěstí dovídáme se aspoň poněkud, kterakou měly obrazy cenu. Patnácte římských císařů mu ocenili po jedné kopě; kontrfekt tureckého císařství za dvě kopy; obraz Krista Pána u sloupu ceněn byl tolikéž dvěma kopama; kontrfekt Fridricha krále za 15 grošů; „kontrfekt starý Jeho Milosti Císařské paní matky" též pošacován 15 groši; „obraz Španěle" dvěma kopami; podobizny dvou malířů a „k nim ještě jeden podmalovaný kontrfekt" všecko všudy za dvě kopy; devět ženských obrazů na tabulkách ceněno po dvaceti groších bílých; pět „kontrfeků dětinských" za deset kop; menší po 20 groších bílých; obraz dvou dětí za 10 grošů; jeden landšaft za deset kop (!), perspektyv, což při zmatku tehdejších názvů nemusí býti právě optický nástroj, šacován tolikéž deseti kopami a „litý obraz z vosku v rámečku vsazený" ceněn kopama dvěma.

Na přirovnanou dotčených cen stůj tu, že touže dobou — r. 1600 — zjednali Slanští při Janovi malíři celou archu k oltáři velikému, aby ji barvami okrášlil a místo maňasů modlitbu páně, vyznání víry a desatero božích kázání na ní vymaloval a zlatem položil, všecko všudy zjednali z devadesáti kop a dvou strychů žita. (Slané Pamět. Lacina.)

Tu bychom vyčítajíce v jednotlivých domácnostech obrazy mohli skonati svoji obchůzku. Došli jsme časů bělohorských. Jestliže jsme však přes to ještě otevřeli následující inventární knihy pražské pobělohorské, to stalo se už jen k vůli Škretovi, slavnému malíři českému, jehož rod za Maxmiliana císaře nadán příslovím „Šotnovských ze Závořic" (r. 1570). Inventáře samého Karla nenalezneš, z inventáře dědova, jenž slul Jan a skonal život r. 1590, mnoho se nedovíš; ani z inventáře Kundráta, otce Karlova, nic sobě vděčného nepohledáš; za to domovitý popis syna Karlova mluví a učí. A proto jsme ty knihy pozdější

otevřeli. Všimneme si ze sta šedesáti čtyř obrazů, patrno i po slavném Karlovi zbylých, jen těch, které osvětlují naši předchozí práci. Neboť máme nepochybně za to, že látkou a myšlenkou aesthetickou byly obrazy předbělohorské — mimo Žižku a reformátory — právě takové jako r. 1691, z něhož inventář pochodí. Obšírné vypsání jeho podaly už Arch. Památky (VIII. 326), ale jen tak, jak písař páté přes deváté do knihy psal.

My uvedeme sobě zajímavé obrazy v lad a řád. Nejprve krajiny. Většina jich v černých rámech. Na jednom obraze „teče voda", na druhém „pusté stavení", na jiném moře malováno; a zase jiný obraz krajinářský osvěžen „pastýřkou". Poetické asi byly „maličké noční obrázky krajin, v nichž východ měsíce"; „krajiny mořské", jichž nalezneš v inventáři ještě několik, svědčí, že italské moře na Škrétu působilo tuze.

Po té všimněme sobě některých obrázků Škretových, jež zvířat se dotýkají a též onoho druhu maleb drobných „zátiším" zvaných. Tu postřehli jsme dva obrázky „s kvítím", velký kus — „štvaní divokého kance", jiný kus — „štvaní jelena" a neváháme čtoucímu i toto prapodivné „zátiší" oznámiti: „Dva obrazy stejné se sťatou hlavou a okolo všeliké žižaly". Od zátiší ke genrům. Tu pozorujeme nejprve „figuru, jak se poklad dobývá", což bylo na ty doby, v nichž si leckdo i od krále ouřední povolení brával k hledání pokladů, věru časový obrázek ze života. Dále jsou v pozůstalosti Škrétově „malovaní žebráci", „doktor s pacienty", „holandský dryáčník; divokých lidí způsob; jak osoby v lese spějí", a konečně „historia se starcem, jak na zemi sedí".

Ze „studií" tak zvaných, z obrazů mythologických a prací allegorických zajímavější zdají se býti jen tyto následující. „Hlava staré ženy v okrouhlém pozlaceném rámě, ženská osoba s hadem, figura pobožnosti, nahá osoba ženská malá; veliký kus, na něm šest ženských osob obnažených, jak muzicírují." Nahá osoba ženská a starec, takový obraz naskytuje se u Škrétů několi-

kráte — tedy to byla oblíbená látka. Dále toho spůsobu obrazy jsou ještě: „ženská osoba k prsům figurovaná, starý obraz ženské osoby s nápisy, pohanská vdova sedící, pět hlav mužských starců, Venuše s měsícem na hlavě, tři malé osoby, jeden jak beránka na hlavě nese; bohyně Pallas, ženská osoba s smrtí hlavou, uherská ženská osoba, Turek, čtyři obrazy ženských o rozličných krojích“ — a zajisté více nežli půl tuctu obrazů nahých žen.

Z podobizen, jichž suma po Škrétovi zbyla nemalá, zajímá nás „maličký kontrfekt jenerala Piccolomini, kontrfekt nebožtíka p. starého Škréty, kontrfekt téhož pána, když ještě mlád byl, kontrfekt císařovny Margarety, císaře Ferdinanda III., kardinala z Harrachu, kontrfekt císaře v mladém věku, hraběte Gallaše, Colloredy, hraběte Jana z Nostic.“ Mnoho „kontrfektů“ se uvádí v inventáři beze jména. O jednom dí se také jen, že „je s flintou“.

Obrazů svatých osob jest v popise Škretovského statku domovitého nejvíce. Tu je svatý Jan Křtitel, vzetí panny Marie na nebe dokonce na šesti obrazech, obraz svaté Lidmily, kterak ji rdousili, Madona s dítětem čtyřikráte, jednou Jezulátko kojí; na jiném obraze sv. Josef je chová, tu zase obrázek, jak sv. Josef spí, seslání sv. Ducha, poslední večeře Páně, obrázek to „starý na prkně přilepený“; dále anděl Gabriel, dva obrazy, na nichž bolestná matka Páně s Kristem na klíně, sv. Petr a Pavel, jednou Petr sám, jak spí; patriarcha Jakub, jak viděl anděle s nebe sestupující; sv. Máří, „starý obrázek korunování panny Marie v nebi“, dva obrazy, na nichž svatý Vácslav, „jak ho bratr morduje“, sv. Barbora; tu zase „patriarcha Isák, dávajíc požehnání Jakubovi“, Tobiáš, jak ho anděl vede, zvěstování Panny Marie, obětování její, sv. Jan „in insula Pathmos veliký kus“, sv. Anna, Karel Boromejský, velký obraz, na něm sv. Michal zlé anděly s nebe pudí, asi dvakráte krucifix s osobami pod křížem stojícími a posléze „velký obraz, na něm sv. Štěpán od nebožtíka pana starého (Karla) Škréty, který však porušen jest

a náležel do kláštera na Šopku pod Mělníkem; v té velikosti týž obraz kopírovaný".

I historické obrazy zapsány jsou v Škretovském inventáři několikráte, ale nesvětle. Ku příkladu: „model nějaké historie" nebo „veliký kus, nějaká historie, na něm pět osob a jedno dítě", jinde zase „starý obraz, nějaká historie s mnohými osobami". Tu člověk na písaře nedovtipného nechať se nezlobí. Jedinkráte napsal „velký obraz, šarvátka Němců s Turky".

V umělcové dílně pozorujeme „umělé figury voskové a gypsové, rytiny v mědi, tabule s gypsovými figurami v dřevě fasované, klidmužíky", kteréž panáky jsme nalezli u pražských malířů již sto let před tím.

Nahlédneš-li konečně v librář nebo v knihy, jakéž míval k ruce Škréta starý, tu hojnosť a výbor jich tě bezděky pudí, abys podivoval se vzdělanosti českého malíře.

Na konec stůj tu zmínka ještě o formě starodávných obrazů, jakož i o tom, co říkali souvěkovci některým ideám zobrazeným. V první příčině jest jistojisté, že na obraze všecko záleželo, rám byl věcí vedlejši, nepatrný přechod z obrazu v zeď. Protož byly rámy většinou černy, ouzky. Řídko kdy mluví se o rámech zlacených. R. 1564 na zámku v Hradci Jindřichově „fasoval" truhlář sedm obrazů po pěti groších! (Archiv tamnější.). Byly tedy i u pánů rámy prostičké. Teprva v době rokokové vymyslili sobě rámy obšírné, druhdy i větší nežli plátno pomalované.

Podobizny v prostých domech měšťanských bývaly rozměrů malých, jakož viděti na obrázcích v českém musei.

Že malíři dobře uměli malovati perspektivou, o tom bezděky v 16. století dává svědectví kněz Zámrský, an dí: „Malíři některé obrazy, města, zámky na tabulích tak malují, že se kdesi velmi daleko býti zdají".

Lékař Guarinus na str. 185 svého velikého díla kulturního líčí nejprve dojem, který působi obrazy krásné. Prý mysl bývá

jimi jata, chopena a nadšena tak, že člověk nejen svých trampot a prací zapomíná, než leckdy ani jísti ani píti nepomní; mnohý prý pohlédaje obrazu na domě nebo v chrámě ani sebe dobře mocen nebývá, tu nohama, tu vším tělem do zdi vráží nebo mimojdoucí převrhuje. Za takové obrazy prý sobě obzvláště páni nestěžují dávati po koliku stech zlatých. „Ba vím," dí lékař dotčený, „že mnozí i tisíc korun za obraz zaplatili".

Ale za to na straně nejedné tuze tepe Guarinus malíře obrazů necudných. K těm jemu přislušejí všecky antické bohyně a vůbec, kde která nahota. Kterak nadává ubohému maličkému Cupidovi, Amorovi, toho nelze ani vytisknouti.

Tím hůře pochodily dospělé bohyně. „Nahé Venuše, Pallady, Fortuny, obrazy bezbožné, pohanské, prokleté; pošetilí a necudní Satyrové, pohanské cizoložnice Latona, Leda a jiných nestydatých žen obrazy: ten brak se všelijakým kumpanům velmi líbí, to jsou jim obrázky pěkné, veselé i ctné! Ó té slepoty slepé! (str. 225). Takové obrazy beze strachu po domech a ulicích i na ryncích veřejně k trhu nosí. Jest také obyčejno, že v zahradách, letohradech a na všech kašnách obnažené bohyně na podiv postavují, ba pro kratochvil malují je na sklenice a jiná nádobí, jako druhdy bezbožný Heliogabalus na svých stříbrných a zlatých nádobách nejhanebnější obrazy sobě rýti dával. I na saních teď mají s předu osobu ženskou po pás řezanou a ostatek těla malovanou" (str. 228). Tak a podobně naříká dobrý doktor. Z jeho dalších nářků patrno, že obzvláště kacíři — tím slovem jmenuje každého, kdo nebyl katolíkem — ve svých bytech mívali figury a obrazy antických bohů, které s sebou přinesl humanismus. A tu ptá se učený lékař, mravokárce doby císaře Rudolfovy, proč ti kacíři svých dětí na křtu nezovou podle svých obrazů, které mají všude v pokojích, Venuší, Bacchusem, Cererou, Junonou, Plutonem, Neptunem? Na jiném místě zase tvrdí, že rozmlouval s malíři ctnými, zkušenými a moudrými,

kteří měli nejen totéž mínění jako on sám než i obrazy namalovali převýborné bez jediné nahoty. Z těch jmenuje „Tutiana a Tintoretusa“. Známe však Ticianovu Venuši! Na konec vzpomíná Guarinus, že viděl r. 1594 o říšském sněmě v Řezně, za svého mláda, tak hanebné obrazy veřejně prodávati, že se s některými mládenci nemohl než hanbiti a zlobiti. Při tom dí: „Takové obrazy prodávají se všude, ouřady to vědí, vidí a líbí se jim to, vždyť je konšelé, dávajíce poddaným v tom příklad, sami kupují před jinými! Ó těch zhovadilých malířů, kdybych já na ně mohl, naučil bych je malovati jináče!“ Slibuje, že by vzal na ně hůl.

Mimo obrazy mívali po zdích měšťané v obytech svých — druhdy skoro vůbec a někdy až z míry mnoho — *rohy* čili *parohy*. O těch tedy teď.

V patnáctém století v žádném bytě ještě nenalezl jsem rohů. Nedím, že jich nebylo. Ale málo je o bytech zpráv. Na odpor tomu hned z počátku století následujícího vyskytují se. Od polovice pak téhož století téměř není domácnosti bez rohů jeleních, danielových či daňkových, srních, kamzičích.

Počítajíce na knize nechybíme, řekneme-li, že v každé čtvrté ba třetí domácnosti mívali „rohy“. I řemeslníci zdobili jimi rádi své pokoje. Rohy přibíjeny bývaly na stěnu — a to ne jenom nade dvéře neb okno — jsouce vsazeny „do dřevěných hlav“ jeleních neb jiných hlav paroháčů tenkonožných. Ale byly také při zdi rohy „bez hlav“. Martin Lípař měl do r. 1564 v světnici troje rohy, v dolejší světnici jedny a v hořejší dvoje. Roku následujícího spočítali páni ouředníci v domě u zlaté podkovy sedmery rohy jelení u poctivého mistra soukenníka. O některých rozích jeleních praví se, že byly „hruby“. Rychtář Pavel Žipanský († 1575) měl v světnici patery rohy veliké, patery malé. Pavel Žlutický u zlatého kola († 1575) měl v světnici „rohy jelení visuté s pannou“; na mazhauze měl „rohy dany-

elovy a jelení několikeré" — tedy jich komise popisující ani nepočítala. Zikmund Freylich měl „růžky kamzíkové čtvery s obrazy řezanými", „srní růžky s hlavičkami" a v jedné komoře ještě rohů velikých jedenáctero!

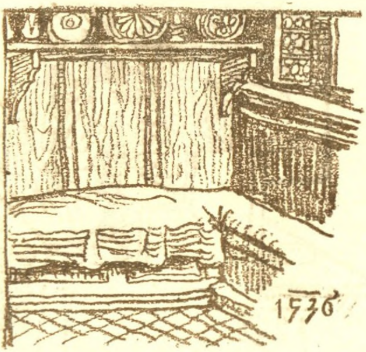
V jednom bytě té doby nalezli jsme „na rohách jeleních obruč železný, na druhých váček visí". Řečník Potůček († 1599) měl „nahoře na ponebí" sedmery rohy jelení, srnčí, danielovy a vše s hlavami. Staropražský kancléř Simeon Humburg († 1612) měl jen na předsíni dvanáctery parohy. Rohy bývaly druhdy též nepřirozeně ozdobovány. Leckdy čteš o „rozích jeleních s žaloudky pocínovanými". Hosté vstoupivše na sednici neřídko věšívali své biryty na rohy. Nebývaly tedy jen na parádu než i na službu.

Mimo rohy přibity ke zdi bývaly — ovšem už ne pro ozdobu — rohatiny, mříže, římsy, police, na něž na všecky stavěno hliněné, cínové i skelné nádobí

U soukenníka Šorta (koncem století 16.) byly na zdi „rohatiny žluté v světnici veliké a na nich misky, cejnové talíře". Jiný měšťan měl „rohatiny dřevěné za kamny a na nich džbány, konvice a mísy". „Dřevěné rohy", o nichž r. 1603 v knize (č. 1174) řeč několikráte, byly také asi „rohatiny", na nichž stálo nádobí i knihy. Příbuzny „rohatinám" zajisté bylo oněch šestnácte „šroubků cínových vokolo světnice", jež byly přibity r. 1585 v jednom bytě pražském (u Václ. Albrechta).

„Misníky s mřeží" přibité nalezl jsem od poly století 16. často; „římsy" častěji. Bývaly podél celé stěny. Kaplanovi v Týně pražském kupuje r. 1606 záduší římsu do pokoje šestiloketní. (Kn. záduš. lit. N.) Říms příbuzné „police" byly kratší a jak se z obrázků zdá, obyčejně hrubší. Bývaly konsolami podepřeny na dvou koncích. U zlatotepce pražského r. 1598 stálo na „římsách nade dveřmi" hojné nádobí cínové. Jinde čteš o římsách, že hostily „šálce hliněné malované, žbánky alabastrové", benátské fili-

granské s nádhernými reliefy, a tvrdší čistější české sklenice, německé zelené, „žbánky e terra sigillata“ (r. 1608), konve spůsobů a velikostí všelijakých: „rohaté s lvy, s erby rejsované, okované“, konve cínové „s růžemi“ (už r. 1524), „skleničky s pozlacenú patkú“ (1537) sklenice „stříbrem obložené“ (u faráře sv. Štěpána ve zdi r. 1526); „mísy hliněné malované benátské“ (u apatykáře Šmejsara r. 1580). Na římsách a policích stály ony povědomé džbánky „apoštolské“ z Němec k nám přibylé, z nichž jeden obšírný, majolikový o cínovém příklopě a relifech malovaných žlutě, modře i hnědě lze pohodlně ohledati v musei p. Náprstkově. Tu také stávaly ony džbánky podob věncovitých, sklenice s malovanými erby a scenami všelijakými,

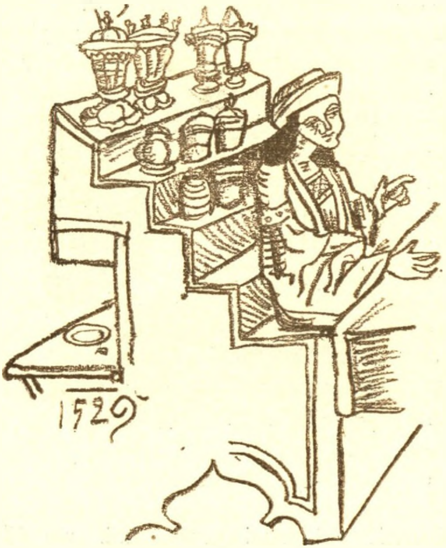

Obr. 36.

konvice s obruči, baňaté, s figurami povydanými, vše díla hrnčířského umělého, jemuž se podivujeme ve sbírce Českého Musea. Na sklenném jednom poháru musejním (z r. 1590) jsou namalovány erby říšské — toť pohár císařský; na jiném všecka dílna tkalcovská — toť pohár měšťanský.

A ty všecky věci drahocenné stávaly na policích a římsách na odiv. (Viz obr. 36. a samostatný kredenc, sklad několika polic obr. 37.) Zlaté a stříbrné nádoby, za dlouhý čas jsouce v truhlách složené, vystavovány o slavnosti ne na římsy než spíše na skříně, kredence, stoly a ozdobné stolečky. Leč o klénotech povíme

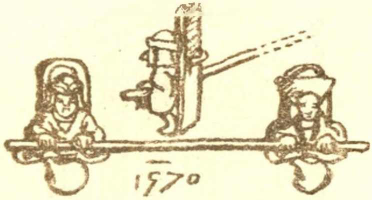
slovo doleji. Často zajisté nesly na sobě římsy i sprostší drůbež a ne jen elitu drahocennou. Pan Treytlar (r. 1600) z Krošvic měl „na římsách sklenice s vocty, cínové nádobí i nade dveřmi s ampulkami“ — tedy věci k denní potřebě. U Peldřimovských byla hrubá police na mazhauze „s hrnci hliněnými“. (r. 1590) A tak bývalo zajisté jinde, jenže páni popisujíce nezapisovali těch „střepů“; o takový „brambor“ (jak říkáno) dědicové se neškorpili. Také nezapisovali těch „obrtlíků“, na něž staročeské panímámy věšívaly ručníky. Do knihy zapsán „obrtlík“, jen když stál za to, jako na příklad u Kulíška r. 1577 „vorel černý na dřevě rytý k ručníku“ aneb r. 1589 měl kdosi „vobrtlík s obrazy pozlacenými k zavěšování ručníků“ a přidáme-li k tomu, že ručníky bývaly pěkně černě, modře a jinými „barvami“ vyšívány: tož uhodl již čtoucí, že obrtlík i s ručníkem a s erbem byly při zdi také jen pro chloubu a ne k službě nepoetické. Podoby obrtlíku, ručníku a umývadla viz v obrázku 38. a 39.

Obr. 37.

A když jsme se už dotekli služby nepoetné, nezamlčmež, že v světnicích svých mívali měšťané jako sedláci dlouhá bidla, na něž věšívali šaty, peřiny, duchny i polštáře.

Nejen v Kouřími r. 1602 mívala paní Kateřina Florianová „perny šaty na bidle v světnici“ (kn. svěd. kouřims.), ale i v Praze kněz Pavel Kamil, druhdy „arcipryšť Krymlovský“ († r. 1585) měl v pokoji svém „na bidle cejchy tři a tři oltářní ubrousky“. Též u bohatého sladovníka Jana Kuchynky nalezli jsme r. 1580 zprávu o bidle, na němž měl „polštář a plachtu“. Na těch příkladech přestaneme, poněvadž všecky ostatní jsou na jedno brdo. Skutek je ten, že mívali aspoň někteří i ve světnici, tedy v nejúhlednějším pokoji, u kamen bidlo; ba víc, několikráte četl jsem při konci 16. věku, že měli v světnici veliké i „šrák na sušení šatů“ (ku př. u primasa novoměstského Kulíška r. 1577).

Obr. 38.

Tať zpráva rázem napravuje bujnou fantasii, kteráž sobě snad všecky pěkné věci svrchu vylíčené snesla dobrotivě do jediného měšťanského pokoje. Tu je tedy ouraz. Vedle pěkných věcí u arciprvšta Kamila bylo bidlo — a to věc nepoetná.

Teď ohledáme *zrcadla.*

Sklenná zrcadla byla povědoma v střední Evropě již ve 14. století. Byla z křišťálového skla s podložkou kovovou. Koncem 15. století sklo obkládati se naučili rtutí a cínem spolu směchovaným; o málo před tím obkládali je cínem, olovem smíšeným se smolou. Zrcadla vůbec nebývala velika, vždyť teprve 1688 vynalezli Francouzové prý zrcadlové sklo zvýší nad 80 palců.

Obr. 39.

Do té doby tedy jen králové a bohatí páni mívali zrcadla na stopu, nejvýše dvě stopy dlouhá.

V pražských domácnostech před polovicí 16. věku o zrcadle neděje se zmínka. Mívali kus vyleštěného kovu aneb malé sklenné zrcadélko, jež nikomu nestálo za zmínku. Od půly století 16. trousí se ti v knize zpráva za zpravou. Zrcadel dost; ale jen v domech zámožnějších. Tu zřejmě jmenují se r. 1570

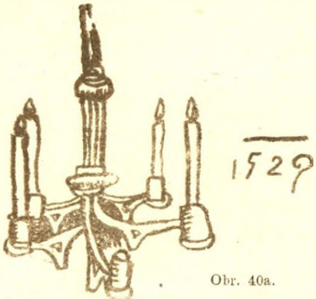
zrcadla „křišťálová“ a „prostá“ pospolu. Roku právě psaného stálo nějaké křišťálové zrcadlo čtyři kopy míšeňské. Nejčastěji čteš v rukopisech, že mívali naši parádníci „zrcadla ohnivá“; ba milý milé koupil zrcadlo ohnivé darem r. 1568 (kn. č. 1049). Jaká to byla zrcadla, lze jen hádati, na obrázku vypadají jako talíře. Primas Novoměstský Kulíšek († r. 1577) měl v pokoji „zrcadlo paní Doroty manželky“, to tedy bylo asi pěkné; v krámě svém šmejdířském pak prodával „zrcadla zavřitá malá“ po groši; „zrcadel velkých (!) na stěnu“ prodával tucen za ort, menší po 4 groších českých (40 kr. našich) i po třech. Jedno zrcadlo měl na prodej i za 10 grošů.

Malá zrcadla bývala ve „futrech“ kožených čili pouzdrech, velká (a přec malá!) visívala v rámech úzkých na zdi a bývala všelijak ozdobována Leckdy čteme v knize o „zrcadle visutém s firhanečky“. Někteří měšťané mívali i tři taková zrcadla s firhanečky ve světnici; čímž ovšem nebyl vinen měšťan, nýbrž měšťanky a vůbec ženské pohlaví, které vždy do nich rádo nahlédalo. A proč ne, když i kněz Václav Cykada, farář u sv. Jindřicha, rýmuje: „Studnice, zrcadlo, tráva — očím polehčení dává.“ (r. 1607).

Rámy k zrcadlům bývaly jako k obrazům úzké: zrcadlo bylo první věcí, rám nic. Ale r. 1590 přece nalezl jsem „zrcadlo perlovou matkou obkládané“, jiné „do fládru fasované“. Sprostá zrcadla při hřebenech v nějakém pouzdře prodával do r. 1614 šmejdíř Krok po patnácti až i třiceti krejcarech.

Kromě obrazů a malých zrcadel visívaly na stěně měšťanské světnice při samých dveřích tabulky, na nichž hospodář neb hospodyně psávali své drobné věřitele. Tabulky ty bývaly „kamenné“; Kulíšek na můstku (r. 1577) měl v světnici „tabulky kamenné pozlacené“; ale také čteš o tabulkách pergamenových; jednou i o „tabulce bílé pergamenové s rafičkou stříbrnou“. Nač rafička, kdo ví.

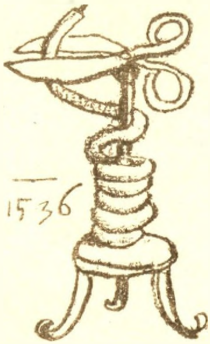
Tabulky bývaly v rámu. Čtemeť o jedné: „tabule křidlicová v rámu k poznamenání“. Tabulek na zdích nemívali jen v Praze. V Kouřími už r. 1511 psávali sobě sousedé dluhy „na tabulky“ a podle nich ovšem řezali je i na vruby. (Kniha kšaftů kouřim.)

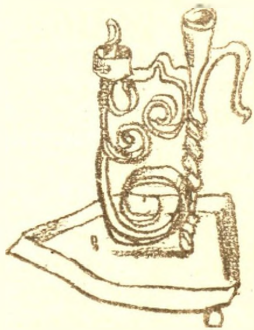
Obr. 40a.

Všimneme si *svícnů* visutých. (Obr. 40a.)

Od druhé polovice 16. věku mívali nejedni svícny na stěnách přibité i na stropě visuté, ač nelze nepověděti, že první „svícen visutý“, nám vědomý, již r. 1433 měl brnířř Mařík v Praze a r. 1515 mluví se v knize soudní (č. 1046) o svícnu „mosazném skladitém

Obr. 40b.

Obr. 40c.

velikém“, pak o „svícnu rozebíracím“. Ale od té doby neděje se zmínka o lustrech čili svícnech visutých.

Ovšem svícny mosazné všelijaké přijdou ti často do rány, i dovídáš se, že svítili v nich obyčejně lojovkami a jen o slavných příhodách voskovicemi a svěcmi parunkovými; kdežto sprostší, chudší lidé svítívali v lampách jen olejem; o tom všem čteš leckdy; rychtář berounský r. 1569 měl do konce svícnů mosazných deset. — Ale visuté svícny, svícny „skladité", svícny „z rohu jeleního železem okované", „mosazné svícny visuté s kozlovou hlavou", „visuté o pěti cívkách mosazných", posléz i svícny sklenné a všecko zavěšené uprostřed světnice nebo po stěnách nacházíš hustěji teprv v dotčené druhé půlce věku šestnáctého. A tu patrno zprávy množí se a s nimi i forma i látka svícnů. Tu čteš o svícnech alabastrových, tu zase o „svícnech do stěn k šroubování" (r. 1589), o svícnech „visutých o dvanácti cívkách", o svícnech visutých železných (u sladovníka Pavla Sedlčanského 1582), také poznáváš z knihy, že měšťan nepřestával na jediném svícnu visutém — Korálek svrchu často dotčený měl jich v bytě svém sedmnácte.

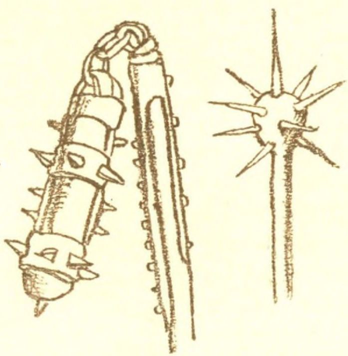
K svícnům těm bývala „umbracula". R. 1609 prodávali nějaké sklenné umbraculum po jednom rýnském zlatém, tedy stálo už zač. V inventáři Korálkově stojí, že měl svícny šroubované o dvou cívkách na stěnu „cum umbraculo vitreo".

K těm lojovkám a voskovicím bývaly kratiknoty na plátech zhusta prací sličnou, řemeslnou pořízené. Korálek měl „cínové dva pláty k puclychtům" a tři „puclychty". Ohromnému kratiknotu, slonu, podivuj se v Česk. Musei.

Řekneme-li ještě, že nade dveřmi shledali jsme několikráte viseti „krucifix" — a že r. 1610 byl u Maryany Pelhřimovské „tucen krucifixů dřevěných po deseti groších" — tož odbyli jsme všecky všudy věci, které v pokojích staročeských visívaly.

Přechod od visutých nádob a ozdob k věcem drobnějším, které jen ležely anebo stály, učiňtež *zbraně a hodiny,* jež naši předkové i zavěšovali i pokládali ve svých světnicích.

Zbraním jest věnovati malou kapitolku. Jejich dnešním u nás nebytem liší se z míry staročeský pokoj od našeho. Proč tak, výklad na snadě. V oněch dobách bývali měšťané povinni hájiti svého města. Na to mívali svou zbroj doma, také se zbrojí stále chodívali. Bohatším připadala povinnosť stavěti k obraně i svou čeleď mužskou, tovaryše, ba znám z archivních zpráv případ, kde i učedník dobře ozbrojený a nemálo zpitý bránu rakovnickou střežil. Tedy na ten svůj lid vojenský také míval měšťan doma zbroj. Která „brań“ byla z lepších a nákladnějších, tu si pověsili na stěnu, na postele — a prostší braně složili pro strýce příhodu do truhel; později míval ten onen při svém domě městském i „zbrojnou komoru“, jako páni na hradech.

Obr. 41. a 42.

Než otevřme již knihu z časů husitských (č. 992. v arch. praž.) a pozorujme, kterak se i v světnici jeví ona doba české síly, české slávy. Není těch zápisů z té doby právě mnoho, ale jest jich přece dosti, abys zachvěl se velikými vzpomínkami, vida i v tiché světnici odlesk povah tehda veřejných, obecných: bibli a zbraň!

Tomášek z Hlovic r. 1425 odkazuje svému bratrovi „diel bible na pergameně“ a Kateřina Hlašová svěřuje knězi Zbyňkovi, plebano de Costelec, k věrné ruce „kord stříbrný, okovaný, pozlatilý.“ Tať dvě hesla doby!

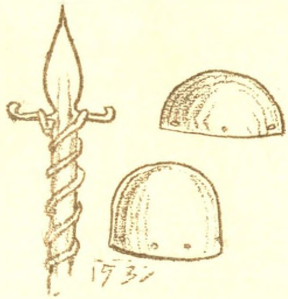
Výborný husita Simon od lva poroučí komus po smrti

r. 1433 „odění suté i kované"; a brníř Mařík prodával tehda pancíř ocelivý za 6 kop a 20 grošů; do Jindřichova Hradce poslal po Jakubovi na prodej pancíř a obojček za půl šesté kopy; v světnici měl jako cennou „braň" samostříl, dva meče, píšťalu a pavezu i tesáček se stříbrnými puklicemi. Píšťala byla střelná zbraň na prach zřízená.

Sigmund Jirconis de Poříč († 1455) všecek byl rytíř! Zůstalť po něm „prustplech střelcovský s kruštem, samostříl, toul s opásáním, zatulník, meč, kordy dva, jeden veliký a sedlo." (Kn. měst. v deskách, č. 26.)

Tou dobou leckdo odkazoval v knize kšaftovní svým přátelům „sudlici", zbraň opravdu husitskou. (Cep, palici z té doby viz obr. 41. a 42.)

Václav z Hrobky, měšťan novoměstský, odkazuje r. 1460 vnuku svému pancíř, a Janek Stříbrný, sladovník z rynku, jemuž byla královská velebnosť dlužna 160 kop, poroučí po sobě „kord s pošvú stříbrnú".

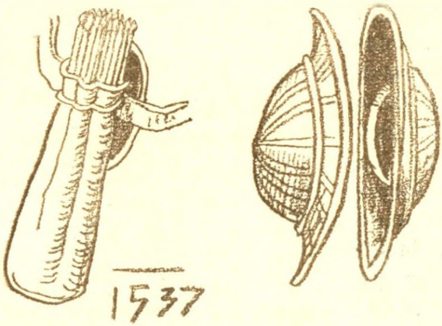
Obr. 43. a 46.

A mnozí jiní měšťané v době krále Jiřího pěkné pancíře odkazem poroučejí svým nástupcům. R. 1470 oceňuje se jeden pancíř třinácti kopami, což není malý peníz; důkaz to, že pancíře mívali díla drahého. Vojtěch, kuchař „slavné paměti krále Jiřího", r. 1473 zastavil u Pavla, koláře, „tylec" v půl třetí kopě. Což byl tedy také nějak pěkně kostmi prokládaný tylec či toulec. Prostší samostříl byl tehda za 50 grošů.

Hromadu zbraní měl v světnici Martin, kotlář († 1477). Měl pancíř, obojček, lebku, „prusplech", pavezu, šípy s toulem

a „klikú“. Ty zbraně byly as v pokoji rozvěšeny, poněvadž se v dědictví kotlářově o truhlách, v nichž by zbraň pokrývána byla, nemluví. (Lebka, tylec prostší, puklice a pika na kance jsou na obrázcích 43., 44., 45. a 46.)

Pekař Matěj z Poříče míval v pokoji „pavezu položenou stříbrem“. U kupce Kunce († 1478) nalezl jsem zbraně i cizí. Měl meč, pancíř, obojek, plechy přední, plechovičky a „pavézku litevskú“. Těch zbraní kupci mívali pilně zapotřebí proti lupičům na cestách.

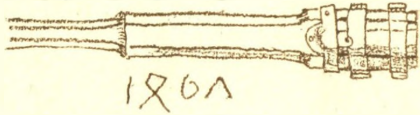

Obr. 44. a 45.

Václav Myslík († 1482) měl sic ve svém pivovaře piva starého při smrti své za sto kop, byl tedy sládek veliký, — ale vojny si také aspoň za mláda všimal. Dědic zdědil po něm „kuši, kapalin, lebku s hledí, plech černý, plech bílý, meč, hakovnici“. Oblecte si v duchu Václava Myslíka, poctivého „slada“ do těchto rytířských kusů, dejte mu lebku s hledím na hlavu — že jste sobě sladovníka nikda tak nepředstavovali. Tak asi vypadal, když bojoval za krále Jiřího.

V létech 1485 a následujících pořád v kšaftech naskytují se ti kuše s hevery (po půldruhé kopě ceněné) a samostřily, z nichž jeden nový prodán r. 1485 za čtyři kopy míšeňské.

R. 1516 ponejprv světle řeč v pražském domě o „ručnicí zapalovací“ (obr. 47.); v 16. věku vůbec zvolna hynou samostříly a kuše, jichž dědičkami stávají se pronikavější a hřmotnější ručnice o velikých zámcích a všelijakých ještě nemotorných strojích. Ve sbírce vídeňské radnice (z naší pražské radnice po bitvě bělohorské zbraň všecka pobrána na mnohých vozech!) viděl jsem ručnici, na níž u hlavně postaven jest i komín — trubka nemalá a stojící jako rafika. Není pochybnosti, že takové všelijaké ručnice i naši mívali. V Kouřími měl r. 1529 Pavel, lazebník, meč a ručnici; ale soused jeho, šenkýř, Jan, měl jen „kuši, hever, meč tříhranný“. (Kniha kšaftů kouř.)

Obr. 47.

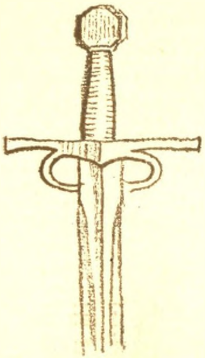
Od těch dob čteš v soudních knihách o „ručnicích s húbičkou“; o „ručnicích bez húbičky samozapalovacích“ (r. 1516 č. 1128 arch. pr.)

Když rychtář bral Dorotu ze Slovan do šatlavy — bezpochyby pro čáry — pobral jí v statečku chudém mimo masti, lékařské knihy, dva měšce peněz v posteli pod hlavou — i železnou ručnici. Měla-li chudá babka čarodějná v bytě ručnici, tím spíše měli ji lidé zámožnější.

Kněz Jan z Vratu odkazuje r. 1513 bibli a jiné věci Ludmilce, dceři Jakuba Fikara, a kuchařce svojí domek v růžené ulici a — meč. (Kv. trh. 3. Zem. Ds.) (Meč z té doby, obr. 48.*

Mandalena Bezdružická o něco později poroučí svým dcerám hromadu truhel a truhlic — v „jedné jsú šavle turecké“. Jakub

* Obrázky drobných zbraní vzaty jsou z bible Pavla Severýna z Kapí Hory.

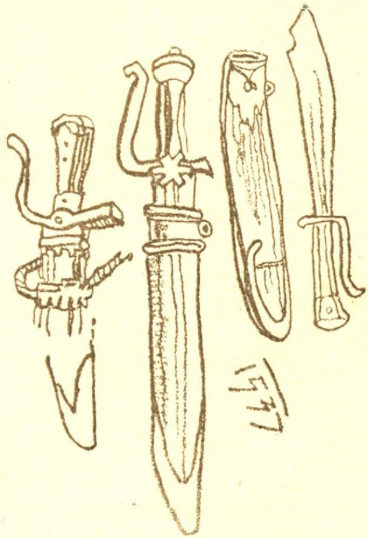
Obr. 48

od Vraního, měšťan pražský, bývalý školní mistr, měl u sebe „šavli mečířskou a tesák". (Kn. 92 v Zem. Dsk.) Rozmanité podoby tesáků jsou na obr. 49.

Hojnou zbraň míval jeho vrstevník, Jan Šud, jenž r. 1521 odkazuje „díl městu na potřeby", „zbroj kopeničí", tedy nějaký bodák šídlový, jako mívali kopinníci v první půli 16. věku nebo halapartnu o hladké sekerce (obr. 50., koněberka obr. 51.) Halapartny ozdobné o sekerách probitých pocházejí teprve z druhé půle století dotčeného. Dále odkazuje Sud „plechy, šorce, rukávy, pancíře, plechovce, hevery, kuše, ručnice."

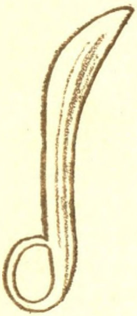
V té době odkazují měšťané jedni druhým také „zbroje s nákolníky"; „kabáty pancířové", „dřeva vojenská", což obojí měl Jan, starý vážný v Tejně († 1534); také vyskytují se „mečíky posečité", meče po jedné kopě míšeňské, meč „šaršoun" za 7 kop; ručnice za kopu a jiná za 6 zlatých rýnských.

Modest z Pokštejna, konšel staropražský, r. 1546 odkazuje

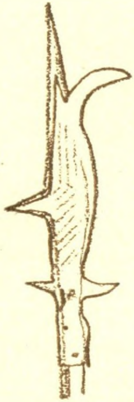

Obr. 49.

„šavli tureckou se stříbrem, zbroje celý kyrys, v kterémž jsem sám jezdíval, dýku stříbrnou“ svým synům a to „teprva aby jim vydáno bylo, kdyžby dvaceti šesti let došli a prve nic“ (č. 92, při dskách). (Obraz dýky z r. 1537 viz č. 52.) Kouřimský lazebník, Bílka, měl r. 1518 „kapalin, lebku, peklhubec, myšky, plechovice“ (lib. testam.). A podobně rytířsky ozbro-

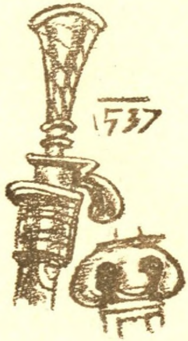
Obr. 50.

Obr. 51.

Obr. 52.

Obr. 53.

jena byla vdova v Bělé, Pizliková († 1512), jež zanechala svým potomkům „kuši rohovou, hever a sedm šípů“ (kn. kšaftů bělská). U jiných měšťanů malého města Bělského shledali jsme (až po rok 1530) z nových jmen „kuše jezdecké, kuši s bílou sochú, kuši s činklem“.

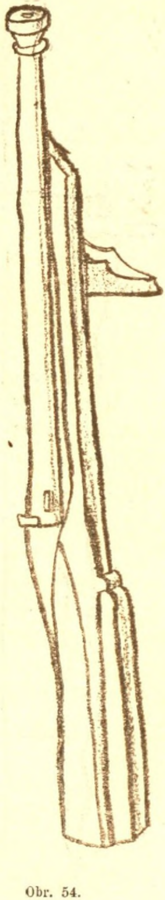
V polovici století šestnáctého byli přemnozí měšťané pro rebellii, r. 1547 nešťastně odbytou, zbraní pozbavováni. Dí kněz Rosa (vyd. Menčíkovo), že král jen v samém „Pražském rathúzu

plechů i zbroje více než na čtyřicet tisíc pacholků“ vzíti kázal. Větší zbraně odváženy do Němec a do Vídně. Touží dotčený kněz: „Čechove byli spustli a neměli ani děl, ani prachu, ani zbroje plechové. Za vše buď buoh pochválen. Čechové nazí.“ Jenže Čechové byli jako vrba. Opeřili se brzy zase.

Jest pak s podivem, že od polovice 16. věku, odkavad Čechům udatnosti ubývalo, přibývá v domech jejich zbraní čím dále to více; všaktě mnohý kus byl zbraň ozdobná, parádní. Hned při roce 1560 čteš v knihách městských „o dykách stříbrem obložených v prostředku aksamít černý“; tu zas o „dýce stříbrné s koflíkem, na němž jsou dvě litery vyryté zespod“: stříbrný tulich té doby cenili za 14 kop míšeňských. Skoro ob zápis čteš o „šavlích tureckých“, což věc za blízkosti Turkovy zřejmá, o „švejnšpisech“, „ručnicích jezdeckých“, ručnicích „k míře“, o „toulcích železných k ručnicím“; jednou také má kdosi „meč frydl“.

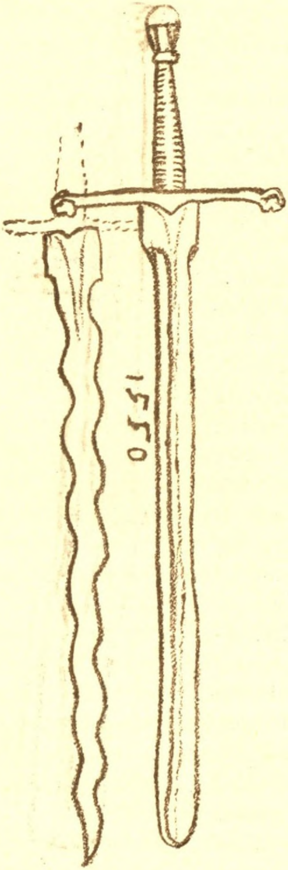
Venkovští měšťané mívali jako Pražané tutéž na sobě válečnou povinnosť a tytéž zbraně. V kšaftě čáslavského měšťana Jana Váchy píše se velmi podrobně, kterak bývalo (r. 1579) u čáslavských měšťanů stran zbraně i stran pokoje, v němž bývala umístěna. Čáslavan dí: „Předkem v jarmárce na stěně u veliké světnici jest přední a zadní kus zbroje jeden voboječek kovaný, myšky na ruce s plechovnicemi; též i druhá zbroje s šosy a myškami, pancíř veliký, brnění celé co košile; knechtový šorc s lancem, zárukáví, tři lebky, pět polouháků, hákovnice (obr. 54). dvě ručnice, kulek nemálo, též i prachu některá libra, (i Pražané mívali střelný prach v pokoji!); v světnici nad misníkem zbroje prutovaná (to byl pancíř s pruty a rýhami), nákolenky; jiná zbroje černá, sudlice v komnatě dvě, halapartna, burdýř, meč, tesáky, rapíry, šavle“. (Kn. kšaftů. — Arch. P. VI., kde leccos nesprávně čteno.)

Než vraťme se do Prahy ohledat z hojného zřídla zbraní až do časů bělohorských. Císařský rychtář Pavel Žipanský († 1573), měl většinu zbraní v komorách a sklepech. Tu jsme spočítali tři ručnice, kopí, čekan, tři staré meče, 6 tesáků, tři končíře, šavli u postele, tři „pavýzky, hemel a myšky, košile pancířové, šorc pancířový, zárukáví, loc, vobojčky“. V světnici viselo sedm kordů mezi čtyřmi figurami na stěně.

Obr. 54.

První velmi hojnou komoru zbrojnou nalezl jsem roku 1577 u primasa novoměstského, Kulíška, jenž prodával „šmejd“ na Mostku. Snad nepostyskne se čtoucímu vstoupiti se mnou do té komory. Postřehne tu sedm tesáků, rapíry nepočítané, 4 reytšverty, burdýře, turecké šavle, železné hlavně, piky na divoké vepře, polouháky, ručnice velké i malé, 10 ručnic v holstrách, klíče k ručnicím, formy (na koule), toulce, kladiva rejtharská, palcát železný, kuše, hevery, uzdy rejtharské, jednu červenou uherskou s „mosaznými puklami bez munštyku“, vohlav, nápravu červenou k sedlu, kyrysy, jeden bílý (!) a několik černých na pacholky, rukavice černé k zbroji, peklhauby a jiné drůbeže více. Z velikých mečů ponejprve naskytuje se čtoucímu tak řečený šlokšvert (obr. 55.) v komoře Kulíškově. Jsou to ohromné meče, jimiž sekalo se „z obou ručí“; Švýcaři si je vymyslili v 15. věku; ve Vídni ponejprv se o nich mluví (Schlachtschwert) teprve

Obr. 55.

r. 1558 (katalog zbrojové komory městské). U nás tedy nejprv o nich řeč při Kulíškově smrti.

Druhou obšírnou a plnou komoru „zbrojovou“ nalezl jsem u železníka Kyrchmajra († 1594); zbraní v ní netřeba vyčítati, nejsouť nám nepovědomy. Jen zmíněno buď o „košilích pancířových s rukávy“; o „rukávech brněných“ samotných bez košil; o „zbroji pulérované — na pacholky“, „zbroje k jízdě“; osm zbrojů měl železník na „pěší lid“.

Koncem století XVI. jména a ceny rozličných zbraní tehdejších naskytují se v knihách důležitější tyto. „Kuše vlaská“ (1592), „voštíp rožďalovský“, „kuše vlaská, z které hliněnými kulkami střílejí“ (1584 u Freylicha), „kladivo za pás dlouhé“, „banditka“ (1600), „mušket s vidličkami“, sekera „polská“, „ručnice v pouzdrech, jedna k míře, druhá rejtharská“; v Berounské knize kšaftovní touž dobou mluví se o „kuších železných na lišky, o toulcích plechových, o strojích k hákovnicím s húbicemi“ (1591); tu také řeč „o kordu na dvě ruce“, což o ždibec lépe řečeno

než obyčejněji říkali — „šlokšvert“, ač toto hrozné slovo německé ani správným venkovanům ku příkladu v Berounské knize není nepovědomo; v ní také řeč o „vidličkách k mušketu“, o kuších „s klikou“. A ty šlokšverty mívali skoro všude! I paní vdova u Veleslavínů mělá dva takové meče veliké nad posteli zavěšené.

Co do cen byla roku 1594 košile „brněná s stříbrnými hakly“ za patnácte kop českých grošů (skoro sto našich zlatých!); pár zárukáví a dva šorce za šest kop míšeňských (18 zl. našich); celá zbroj „nejlepší“ se šturmhauby (lebkami) po sedmi kopách; lehká zbroj za tři kopy; ručnice k míře ceněna i „s holstry“ půl druhou kopou; tesáček „s flučky“ za 15 grošů bílých (1 zl. 50 kr.); burdýř s postříbřenými jilci byl za kopu, šaršoun za tolikéž; mečík rejtharský za 40 gr. míš.; šavle uherská za 15 grošů bílých, kladivo rejtharské za 10 grošů a dva staré oštěpy a sudlice oceněny jsou toho roku 1594 pěti groši — tedy našimi padesáti krejcary. Na počátku 17. století tytéž zbraně po domech pražských nacházíš. Pan Hrobčicky má v světnici dvě dlouhé ručnice, šestnácte kordů — a v truhlíku „zárukáví pancířové zrzavé“ (!). Zdá se přes vši bouř oné doby pohnuté, že mnohý český muž měl zbraně — zrzavé a nechával jich rezavěti v truhlíku. Korálek, často dotčený, míval velikou truhlu se zbraněmi ve zvláštní „zbrojové komoře“. Tu čteme osm zbrojí na pěší a koně, „uherské zbroje pod kabát“, halapartny s vidlicemi (což bude asi „runka“ nebo „spetum“, bodáky to s ostrýma vidlema u kořene buď sem nebo tam ohnutýma); dále vyčítáme v zbrojové komoře Korálkově ručnic patnáctero, jedna mezi nimi „pulhák s dvaceti šesti ranami“. Některá ručnice byla „kostní“, totiž kostí vykládána. V truhlicích měl „zbroj muzírovanou“, „českou šavli prostou“, o jíž podobě — věčná škoda — nic nevíme, „luky se střelami“ a jiné pěkné hračky smrticí. Po roce 1611 zastavily nás při množství tehdejší zbroje jenom nové formy tyto. Tu má jakýs kupec

Gloz ručnici perlami vykládanou, „brunšvejskou ručnici, toulce s kličkami, toulce s patrony, postříbřený šlachtšvert, uherský čekan a pocínované ostruhy". Jiný měšťan má „patrontašl s toulcem, flašnledr též s toulcem". Cukrář Bognar († 1612) měl ručnici „těšinku, karabinku a matičku". Pěkná to zdrobnělá a něžná jména! U staropražského kancléře Humburka vyčetli jsme 36 (!) ručnic, zbroje na 16 pacholků, 11 rapírů, 4 šlokšverty — nových jmen zbraní byly tři buzykány a štechry. Paní Dorota Radnická (1612) měla „pavezy s erby, krátký palaš a rapír s tulichem a pasem". Soukeník Václav Borek († 1613) choval v obytě svém dvacet osm ručnic, dvě pistoly a ještě jiné povědomé kusy. I zbroj všecku na tři pacholky měl.

Poslední zbroj vypsána budiž ta, již četli jsme u cukráře Zelendra při r. 1613. Vypíšeme ji pro ceny, jež při ní jsou udány. Cukrář měl „pozlacenou halapartnu" za 15 kop (snad míšeňských), mušketu na díle kostmi vykládanou za 9 kop, ručnici vykládanou — bezpochyby malou — za kopu 15 grošů, pistoli s holstrem za sedm kop, „partasan" (bodák s dvěma „ušima"), tři toulce a „na láduňky tašku" za 4 kopy, dva prosté muškety za tři kopy, rapírky dětinské — a celou zbroj indianskou!

Souvěkovec Zelendrův, šmukýř Petr Krok, prodával na svém krámě „pozlacené toulce" po 50 krejcarech, černé po patnácti; tucen dlouhých pozlacených klíčů k ručnicem po 8 rýnských zlatých; „klíč s láduňky" po 20 krejc. a „pistole s holstry" po 3 kopách.

Jiný šmukýř prodával „klíčky s pouštadly, klíčky ecované s měrami, klíčky po třech děrách" — nejlacinější po groši. (Arch. pr. č. 1173. 308; č. 1174. 469). Dosti buď!

Zbraní vyčetli jsme na ukázku jen z několika domů, ale pociťujeme to sami, že čtoucímu již se s tím postyskuje. Péro samo již se zpečuje psáti dále. Zbraní mívali naši předkové v 16. století z míry mnoho. Měli ji v komorách i na stěnách

po světnici, ale mysl válečná tuchla. Sto let před tím byl všecek národ ozbrojen a kdo měl silnou páži, nestyděl se za cep a Žižkův kropáč, před nímž nepřátelé našeho národa chutně s Vaňkem se radívali. V bouři r. 1547 už páni Pražané dávali tuto zbrani právě českou „lidem sprostnějším“ — čtemeť v Letopisech:

R. 1547 sběhlo se mnoho selského lidu a těm Pražané všecky železné cepy a hákovnice — Žižkův kropáč — dali, „aby přišloliby k bitvě, oni jako sprostnější těmi také sprostnějšími braněmi nepřátelům odpírali.“ (Ruk. budišíns. 525). Tehdáž, když měšťan sprostnou zbraň dal lidem sprostnějším, zmořen a zlomen byl stav městský — a když prodlením doby zase zživěl, padla rána bělohorská a schromila všecky všudy.

V konfiskacích tehdejších světle se poznalo, že nebylo českého nikdež domu, aby v něm neměli hojnou zbraň. Máme před rukama knihu „Vyměření na obec Jindřichův Hradec“, složenou v Musei a obsahující konfiskace a těžké pokuty, které pan Slavata se svou paní (jež na všech ortelích i hrdelních spolu podepsána) vzkládali na buřiče Hradecké. A každý ten buřič, což měl v domě zbraní! Pavel Mautner k meči odsouzený dal pánovi v kořisť „18 mušketů, 19 pantalyrů, tuplhák mosazný, dva železné, 10 kordů, 1 kuši, 3 palestry, 4 toulce, 6 holster na pistoly, 10 zbrojů na tuplsoldnery, 9 šturmhaub, 6 dard, 2 halapartny a formy na lívání kulek do mušket“ (fol. 40.); měšťanu Pirchanovi sebral pán „dvě dlouhé ručnice, mušketu, voštip“; měšťanu Čechovi vzato „9 ručnic, dva toulce, 2 muškety, balaestra, šlochtšwert“; Tobiáš Klement, jejž chtěli oběsiti s kalichem na hrdle pověšeným, zanechal pánovi celou nějakou zbrojnou komoru: kordy 4, štechr, heleparty (5), pistol 6, toulce a muškety (7), 13 „mušketových vidlic“, dřevců 30, kyrys, helm, 17 zbrojí na tuplsoldnery!“ Z největších buřičů — vůdců všeho pohnutí — Bramhouzký a Jíra ze Kře

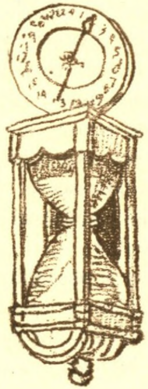
zanechali pánovi i „dělko na dvou kolích“ a kordů, halaparten sílu (fol. 107 a 150).

Nelze o zbrani, jaká bývala v staročeských domácnostech, lépe skonati nežli dvěma charakteristickými citaty. Bohuslav Lobkovic naříkal před třemi věky: „Předkové naši, jichžto mužnost všickni okolní národové chválili, nemohli jsou ani prací býti přemoženi, ani žízní, ani horkem, ani zimou. S králi svými ve francouzské a vlaské zemi vojensky bývali. Ale nyní my Čechové tak jsme rozkoší a leností zženili učiněni, že, když někdo z nás jde na vojnu do Rakous a do Uher, mní, že hory Kaukazu, vrchy největší, přetáhl.“

A což vážná jsou slova slavného Veleslavína, která napsal v předmluvě „dvou kronyk“ (Sylviovy a Kuthenovy): „Předpovídali staří, že v budoucích letech na pražském mostě tak vzácný bude pravý Čech, jako jelen se zlatými rohy. Dalekoli jsme nyní od pravdy toho proroctví, já toho na ten čas nechci vykládati. Ale však tak se skůro zdá, že praví Čechové bydlejí v své vlasti jako pohostinu a cizozemci; nebo kde jest nyní, prosím, při nás taková hrdinská mysl, statečnost, smělost a síla, jakáž se při našich předcích nacházela? Dobřeť jest napsal jeden z Čechů, že nás více velebí a hájí předešlá vítězství nežli naše vlastní udatnosť, protože zevnitřními rozkošemi zemdleni jsouce, netoliko zbroj ale i všední oděv (rozuměj svůj český) těžce snésti můžeme, pročež i potupují nás ti, kdož se nás prve strachovali a báli. Avšak on to snad před sto léty psal o tom spůsobu, kterýž byl za krále Vladislava. Od toho času dosti podobné jest, že jsme daleko mdlejší a nestatečnější učiněni, jakož na tom světě vždycky poslednější věk bývá horší prvního.“ Byl-li by s námi — po třech stech létech — Veleslavín spokojen?

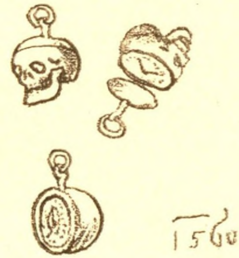
Došli jsme k *hodinám* v českých bytech měšťanských. Hodiny na zeď dostaly se sic už koncem čtrnáctého věku, ale

bývaly ještě v 15. století řídko kdy bez kyvadla. Ve Francii r. 1480 vymyslili sobě pero ocelivé a tím dán podnět a vznik hodinám menším, sličnějším, až konečně i nejdrobnějším, jimiž si paní obvěšovaly hrdla. Obrázek (56.) ukazuje takové hodiny z r. 1560. Ale ještě za celé století 16. byly hodiny vlastně kusy parádními, aniž div, že vzácného toho kousku ujali se umělci rozliční — řezbáři, stříbrníci, pasíři, malíři — a vystrojili ho

Obr. 57.

Obr. 56.

Obr. 58.

leckdy nádherně. Hodiny staly se okrasou pokoje, mívaly podoby věží, sloupů, pyramid a jiné všelijaké.

Starožitné hodiny sypací bývaly však v domech měšťanských častějšími; a také tyto hodiny, v nichž písek dobře naměřený sypal se, zdobívala ruka umělá a řemeslná. Bylytě o jednom kuse neb i o více částech a díly ty bývaly pěkně na podiv skládány. Než v 15. věku v našich pramenech o hodinách sypacích se nemluvívá. Bývaly tedy snad ještě prosty a tudy nestály za zmínku. (Obr. 57.) R. 1519 našel jsem první „vorlojíček

malý sutý"; ten tedy měl v kšaftě cenu. (Obr. 58.) Ale už r. 1516 farář svatoštěpánský měl „malý orlojík bicí". Toť osamělé zprávy o hodinách v bytech chovaných.

Na odpor tomu umělečtí zámečníci dávno před tím znamenité hodiny na radnicích a jinde umívali pořizovati. Překrásné a důmyslné české práci toho spůsobu podivují se cizinci i domácí dosavad na staroměstské radnici.* A dělávali hodináři veliké hodiny k veřejné službě za malý peníz a s velikým závazkem. Čtemeť ku příkladu r. 1553 v kouřimské knize rudé (fol. 31.), že konšelé smluvili s Pavlem z Litomyšle, že jim opraví orloj za 10 kop míšeňských a „on slíbil po tom opravení pevnosť a trvanlivosť neměnitedlnu beze zkázy do deseti let; pakli by kdykoli jaká zkáza při témž orloji se zběhla, tehdy že on beze všeho úplatku má orloj opravovati do těch desíti let." Chtěj dnes někdo na hodináři, aby za práci svou slíbil na deset let! Touto episodou chtěl jsem spolu pověděti, že díla hodinářská bývala druhdy jako všecky jiné věci, bytedlna a hodna.

Od polovice 16. věku zprávy o hodinách u měšťanů rostou. Také pozorujeme, že hodiny, jež za starší doby byly ležaty, nyní vstávají. Některé stanou na svých nohách, jiné dávají se na zeď věšeti. Čteme „o vorlojíku v pouzdře s budičem" (r. 1565); o hodinách „bicích, velikých" (r. 1567 u Martina Šípaře); o „hodinách bicích v truhlici"; Jiřík Bakalář r. 1566 měl „zavěšený orloj" v světnici; paní Anně Horské († 1570) stával v pokoji „šrejbtiš a v něm hodinky dvoje". R. 1564 mluví soudní kniha (č. 1048 v arch. pražs.) o „hodinkách v zlatě udělaných, pěkně zdobených" a „hodinkách zlatých maličkých s perlami místo skla", kteréž obojí byly dcer páně hofrychtéřových. V knihách

* Dr. Böhm Beschr. der Rathaus-Uhr 1866. Gust. Hertz v dějinách hodin klade naše hodiny pražské na přední místo v Evropských orlojích (po nich jsou hodiny v Jeně, Gothě, Štrasburku, Paříži, Dijonu atd.). Slovutný pražský historiograf Tomek ukázal světle, že to práce česká.

popisných r. 1570 vyskytují se „hodiny sypací troje v hromadě spojené“ podle hodinek sypacích prostých; také se dovídáš, že měl kdosi „hodinky malé pozlacené v měšečku“ a jiné hodiny jsou popsány slovem: „hodiny na prsech se nosí“. Pan Pavel Žipanský z Dražice († 1573) má v pokoji „hodiny sluneční“ a mimo ně i několikonásobné sypací. V Bělské knize kšaftovní v těch létech dosti často řeč o hodinách sypacích. Dychtivě padl jsem na zápis domovitého statku hodináře Jana, jenž umřel v domě svém v ulici platnéřské r. 1572. Nadál jsem se, že najdu popis hodin nějakých. Však chyba lávky. Měl cent cejnového nádobí, něco prádla, vlčí kožich a jiné šaty, dvě ručnice, halapartnu, lůže s nebesy — a dosti. Jen z řemeslnického nádobí tu některá zmínka: měltě „vocele s železem dvacet jeden prut, nákovadlí, měch, kladiva, rohatiny čtvery s nádobím, co k tomu náleží, šraubštyky“. Měl také dluhy — „zastavil páteříček (růženec) koralový i koflíček stříbrný“.

Nehojné zmínky o hodinách v bytech českých čtou se i v knihách z let následujících, ale nezvídáš ze zpráv těch mimo jméno nic více. Jednou (r. 1599) čteš také, že měl kdosi „hodinky sypací sklenné velké“. Tedy sypací hodiny jsou za celé století 16. a přečkaly století to ještě mnohými léty. Stále ještě v nich „pršel“ písek a s ním spolu čas; také za dlouhou dobu ještě žily hodiny sluneční na domech i na okenních zdech, poněvadž jimi napravoval se neomylně čas kolečky hodinovými zmýlený. Konečně při r. 1602, kdy umřel hodinář Adam Freylich, vedle zlaté husy v dlouhé třídě, nalezl jsem v knize poučný popis tehdejších hodin.

Na mazhauze měl nebožtík „troje hodiny na stěnu, hodiny větší na vížku (ty prý jsou nějakého kněze), hodiny slove mandl bicí pozlacený s cedulkou pana Pacovského prokuratora, dvoje hodiny k bití vokrouhly (jedny Galla z Moravy), jiné bicí, vokrouhly pozlaceny s cedulkou Vodolka z Benátek“. A tím spů-

sobem počítá inventář ještě šestnáctery hodiny cizí, patrno do správky hodináři poručené, z nichž zajímaly nás „staré bicí, mandl vokazující (Mart. Carchesiusa, povědomého kancléře pražského), čtverhranaté hodiny maloučké bicí na stůl, starý budič nevelký, štočky ukazující na stůl, štoček s budíčkem, štoček s pouzdrem nevelký, mandl bicí, špigl maličký, pozlacený, šlogwerk čtverhranný na stůl s pouzdrem, tabulové hodiny s bílým pouzdrem“. V krámě neměl hodinář dotčený nic víc nežli „hodiny staré hrubé visuté, veliké hodiny nedodělané do Litomyšle, ampusy 3, měch, pilníky, nákovadlí a 14 perlíků“ (č. 1174 fol. 138 arch. pražs.).

Jan Pavel Gloker byl hodinář, jenž měl v platnéřské ulici dům za 550 kop míš.; v dělnici měl nádobí na tři tovaryše — a v domě svém jen „hodinky okrouhly bijicí, troje hodinky na hrdle nosicí též bijicí (! !), dvoje hodiny vokrouhly budicí a jedny ukazující a konečně jedny vokrouhly na stěně“. Za to na paláce hradu Pražského měl pan mistr krám a v něm „hodin do handle summou za 1970 rýnských zlatých — naproti tomu dlužen byl do Augšpurku za hodiny 500 zlatých. Hodin v krámě popsáno není.

U soukromníka nejvíc hodin postřehli jsme u radního pána a nákladníka i sladovníka Severýna Rudnera z Rudenperku († 1610), jenž připadal mi asi tak horlivým milovníkem hodin jako kdysi císař Karel Pátý. Měltě v pokoji „hodiny okrouhlé bicí, vyrejvané, s budíčkem, pozlacené“, a rovně takové ještě dvoje; čtvrté hodiny byly „hladkého díla“, páté, „ukazující s křišťálem svrchu pozlacené“; šesté „stojící maličké pozlacené, okolo s křišťálem v pouzdru“, rovně takové ještě dvoje; devátý kus byly „stojicí hodiny veliké v pouzdře“ a „hodiny na stěně ukazující“.

Toho myslí čtoucí, že by bylo už dosti. Ne tak. Na mazhauze měl pan rada ještě hodiny „čtvrtní“ na stěně a v „pokojíčku novém po pavlači jdouc“ měl tento znamenitý sladovník

ještě „hodinky čtvrtní s almárkou, pozlacené, na stěně, druhé hodinky s planetami s almárkou u dveří". Teď teprve dosti. Řeknete snad, že to byl nějaký bláhový starý pán a tak protimyslný, jako kde kteří sběratelé jakýchkoli vzácností bývají — vari! Úctu mějte! Rudner měl pět set osmdesáte knih, i protož úctu mějte!

Na konec o hodinách stůj tu dějepis i vzácnosť hodin, kterak se čte o nich v knize Martina Carchesia, písaře radního v Starém městě pražském r. 1602. Dí: „O císaři Karlovi Pátém praví se, že to za jisté znamení dobré správy města držeti ráčil, v kterémž orloj a škola dobře spraveny byly. Podle toho také pánu Bohu děkovati povinni jsme, že nepochybně skrze vnuknutí jeho, takové umění orlojův nalezeno jest, bez něhož město Řím za tři sta let po vystavení zůstávalo; a předně den na rovný počet děliti musili, z toho také podle dlouhosti nebo krátkosti dne hodiny delší nebo kratší byly, až potom Egyptští a Řekové hodiny srovnali a ty z počátku v klepsydrách anebo v sklenicích, do nichž se vody nalilo a ta zespod cívkou, jako nyní v hodinách sypacích písek, zase vytékala, svá znamenání mívali. Proti čemuž těchto časů netoliko bicí hodiny neb orlojové ve všech místech, ale také tak skrovní mustrštukové, že se do skořepiny vlaského vořechu zavříti mohou, na cestu velmi pohodlní se nacházejí." Nebylo by snad ani zvláště potřebí dotknouti, že český hodinář robil orloj na dvacet čtyři hodiny, a které hodinky byly z Němec, že mívaly jen hodin dvanácte, tedy jen půli českého orloje.

Císař Rudolf shromáždil ve sbírkách svých nádherných právě uprostřed největšího sálu pěkné orloje. Jak vypadal drahocenný orloj — „mandl stojicí" — lze pohlédnouti v uměleckých sbírkách v Rudolfinum, z nichž v loňské „Zlaté Praze" astronomický stojící orloj, bohatě okrášlený figurami i ornamenty rytými a ciselovanými byl dle galvanoplastické kopie vyobrazen.

Je to dílo augšpurské, a dr. K. Chytil vysvětluje obrázek, dí, že podobné hodiny z roku 1563 prodány byly nedávno za 40.000 mark! Trváme, že mnohý kus „vyrejvaný“, „pozlacený“, „s křišťalem“ a „s planetami“, jakož svrchu se píše o hodinách v pražských domech, daleko za tou cenou by teď nepokulhával.

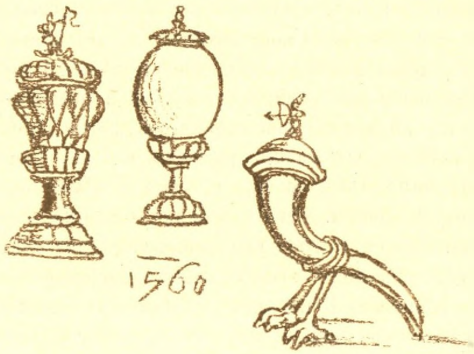
Od hodin krok jest k *drobnostem*, k nádobí *klenotnému*, jímž leckdy staročeský pokoj býval vyšňořen. Některá drobnosť — jako šachovnice, mísy, konvice přerozmanitého spůsobu a jména (r. 1462 říkali taky jedné Majdalena) — bývaly v pokoji vždy na odivu. Ale klénoty drahé skrývaly se v obyčejný čas v truhlách pod zámkem i řetězem někdy. Jen k případnostem vzácnějšího rázu vyprázdněny truhly a zlaté koflíky, řetězy, slánky, studny, tatrmánci, drahocenné pásy a páteře, knihy o skvostných deskách a cenných puklách a jiná všelikteraká zlatá, stříbrná i sklenná drůbež postavena byla na misníky, stoly, vlašské komíny, jarmarky; aby příchozí hosté poznali vzácnosť i zámožnosť hospodářovu. A měli těch věcí naši z míry hojně. Byla by kniha dosti obšírná, bychom vypsati měli všecku drobotinu v rukopisech jmény uvedenou. Přestaneme jen na počtě některých kusů na poznanou bohatstva i vkusu našich předků. Také nemínime vyčítati věcí těch, které dotýkají se oděvu a parády — jako příkladem růženců čili páteřů koralových, stříbrných, dlouhých, ověšených penězi a křížky; neb o těch věcech bude jindy kapitola zvláštní.

Už v knihách doby husitské patrna snaha, že předkové naši ukládali rádi svoje bohatstvo v zlaté a stříbrné nádobí. Kolik od r. 1426 zápisů statku domovitého v knize, tolik téměř zpráv o zlatě a stříbře, jež vzalo na sebe podobu nějakého uměleckého kousku. Tu čteš o koflíku dvénásob skladitém, tu o „kameníčku stříbrném“, tu zas „o páru pštrosích vajec stříbrem kovaných“, (1432) o pečetěch stříbrných a jiných klénotech.

První drobotinu z kovu nedrahého nalezli jsme r. 1425 u Klárky Helmové: byl to koník mosazný. A takových podobných hravých kousků budeme sobě nadále všímati nejvíce. R. 1441 čteme v knize (č. 992) o roztomilém takovém drobtu: byla to „kolébka s Ježiškem z perlových matek pozlacená"; o málo později zastaveny jsou v dluhu nějaké „jazyky hadové a některaké korale". (Manual novom. 1446.)

Na počátku 16. věku (1513) nalezli jsme v jedné pražské světnici mimo „koflík herkules" kříž zlatý „s kamayem a perlú". Mandalena Bezdružická mívala v světnici pro podiv i „kredenc (totiž koflík) jako pro jed jest v něm pavókový a žabí kámen". Marketa Hrdinova poroučí mezi leckterými klénoty dědicům svým též „jelínka malého perlového s růžky pozlatitými a nožičkami" (r. 1535); podobnou něžnou věc měl kupec u pěti korun Hybner (1535): „ptáka pelikána stříbrného, pozlaceného, má kámen v prsech, váží šest lotů". Od polovice 16. věku obzvláště množí se jména rozmanitých koflíků. První „broňky" (snad to, čemu říkali němci prunnen) jsou r. 1547 připomenuty, koflíky vyskytují se s přikrývadly, na nichž zlatník rukou umělou postavil andělíky, sedláky, jeleny a všelijaké nižší i vyšší tvory. Obraz 59. na oko staví nejobyčejnější nádoby picí. Je tu pohár stříbrný, pštrosí vejce a roh v pohár ustrojený. Přečasto čteš o „indickém ořechu obloženém stříbrem", z kterého asi píjeli; ještě častěji o „jablku stříbrném s pižmem" (první r. 1561); někdy jsou tři pižmová jablka pospolu spojena. V některé domácnosti měli i šestero stříbrných jablek, v nichž chována vůně pižmová neb skořicová; menší jablíčka nosily dámy na pasech. „Zoubky vlčí v stříbře", „pazoury rysové v stříbře" vyskytují se též od let 1560—1570 a udržují se v domácnostech českých nejméně za sto let. V Písku ještě r. 1661 měl radní pán Renc „pazour rysový v stříbře fasovaný". Ojediněle postřehneš v knize, že v těch létech (1570) ten onen bohatší měšťan měl „koral velký

křivolaký, při něm visí kámen bílý zasazený, slove filosofikus", nebo „tatrmana se dvěma dětmi z bílého alabastru", truhličku „cypřišovou a v ní skleničky nevelké"; „matku perlovou s obrázkem Fortitudo", „škořípku mořskou", jeden měšťan má na stole „štít stříbrný s helmem a na něm erb šmelcovaný se zlatem a s barvami", byl to tedy měšťan erbovný; jiný zase chlubí se na stole „svícnem s pannou morskou" neb „andělíčkem na stůl pro sůl"; měšťanka jedna vystavuje ráda závistivým sousedám na podiv sklenice křišťalové, jichž měla ku příkladu paní Zipanská roku 1570 dvacet — jiná zase hospodyňka měšťanská pyšní se „nožnicemi aksamitovými, v nichž lesknou se nože neb nůžky stříbrné; menší „nožnice" nosívala obojí pohlaví na pase.

Obraz 59.

V létech následujících čteme, že má jeden kupec „alabastrovou sklenici v pouzdře", u stříbrné růže paní Štrejtová že má „dva voly cínové, koží ve spůsob srsti telecí obtažené", a sošek „s křídly jako andělíčků osm s spodky barevnými stojatých" a šest jiných sošek, všecko alabastrových, z nichž jedna panny Marie (r. 1587); tuto zajímavou sbírku drobností ozdobných rozhojnil Mikuláš Štrejt po smrti ženině o „kytku z vlasů se zlatem a perličkami" a pak o „medvěda hliněného", kterýž, stával-li ve světnici pro okrasu, přec nějak

pěkně byl asi modelován a pořízen. Koncem století leckterá z věcí svrchu psaných opakuje se v pramenech zase, ale jest světleji vypsána. Čteme, že Sixt Theodosius z Ottersdorfu (1599) má „vořech indianský v stříbře, vysokým pěkným dílem fasovaný s přikrývadlem na spůsob zeleného trní; jablíčka na hrdlo, psíčka, agnus dei, kus rysu v zlatě fasovaný, koral samorostlý, konchy dvě strakaté mořské“ a nemálo knih „v nově svázaných a pozlacených“. I paní Kateřina, žena Sixtova, tu měla „knížku modlitební v stříbře aksamitem povlečenou“, aniž pochybnosť, že všecky ty věci krásné leckdy z truhel se vyrojily na ozdobu veliké světnice. Jiní měšťané mají v téže době „rysové pazourky v stříbře na řetízku“, což svědčilo by již tomu, že nestály pazourky s ostatní drobotinou v pokoji jen pro ozdobu, než-li že také dámy drápkem šelmičky dotčené se zdobívaly, a to docela bezpochybná věc, čteš-li též jedenkráte, že „pazour rysa byl s třemi maličkými připínadly“. Vlčí zuby stříbrem vroubené objevují se teď také „se zvonečky“ a o jablíčkách stříbrných některých dí se, že jsou na hrdlo, tedy také ženská strůj. Z nových drobotin zdobících sklennou jarmaru nalezli jsme (od r. 1600) ještě „šneka v stříbře a nedvídka pozlaceného, jestřába stříbrného pozlaceného, jenž vážil tři hřivny; mlejn větrný pozlacený, loubky stříbrné, granat český ve volově.“ Podobné věci mívali také měšťané venkovských měst. Z několika inventářů víme bezpečně o jablíčkách, rysových pazourech (v Berouně u Albina † 1606), stříbrných maňáscích, křišťalech v stříbře. I kusy drahých kovů mívali v truhlách hrubé! Dorota Hubičková, poctivá Berounčanka († 1567), zanechala po sobě i „kus stříbra jako šín široký“ a dokladů z pražských inventářů o hrubých kusech zlata byla by dobrá řádka nekrátká. Vůbec přesvědčují kšaftovní a popisné knihy předbělohorské čtoucího, že bylo u nás všude dosť co bráti. Pražané to praví r. 1625 Lichtenštejnovi sami řkouce: „Jeť vědomé, že po slavném J. M. Císařské

vítězství nad Prahou, že v Starém Městě nejbohatší a nejmožnější domové, v kterýchž se více našlo, nežli nyní v padesáti, i ve sto domích, vydrancováni a obloupeni jsou." (Arch. pr. č. 326. 223.) Kteraké bohatstvo bylo ku příkladu složeno u lichváře Arnolta od voslů r. 1547, o tom čteme (v rukop. budišínsk. fol. 548 dle Sixta) takto: „Mísy, talíře, konve, umyvadla kotlíky, lžíce, pásy na hřivny váženy. Řetězů zlatých osm, nejmenší z jednoho sta zlatých uherských, mezi těmi byl jeden velmi pěkných kroužků, kterýž tisíc zlatých vážil. Prstenův plná vrchovatá a velmi široká medenice, pásové velmi pěkní, mezi těmi byl jeden, váže 12 hřiven, tak mistrovsky a bystře udělaný, že jest se bylo čemu podiviti... samých lžic a talěřův stříbrných po dvanácti kusech s několika stolů bylo. Peníze na všelijaké minci nebyly čteny, než tři celé dni od tří osob spěšně přebírány aneb jakž někteří říkají, přebrakovány a ty toliko zváženy." Ovšem bohu dík nebyl každý měšťan lichvářem, aby tolik naloupil, jako tu ten Štěpán Arnolt od voslů, jenž prý „přijímal i lichvou židovskou": ale i neobvyklá tato hromada pokladů dosti jasně svědčí, že bohatsva v českých městech bývalo dosť a dosti.

Tím jsme skonali výpis měšťanského bytu starodávného kus po kuse.

Na konci vzniká dotazka, kolik a který z vylíčených kusů opravdu byl v tom nebo v onom pokoji měšťanském pospolu. Ta otázka připuzuje nás k tomu, že na rozloučenou vypíšeme některé světnice měšťanské z doby Rudolfovy tak, jak v popisné knize se jeví nic neuberouce, nic nepřidadouce.

R. 1573 měl svrchu již řečený Žipanský ve světnici velké v domě Sylvestrovském tři stoly, k nimž byla stolice u zdi a dvě židle. Stolice koží obtažená byla pánovi za pohovku. Také „za stolem byl polštář kožený" k službě. Stranou kdesi stála obšírná postel pod nebesy se zeleným „firhaňkem" a postel prostá. Na zdi visel koberec a nad ním stěna ozdobena byla

obrazem „Ecce homo", a ještě dvěma jinýma, z nichž jeden zove se „symbolum Apostolicum"; mimo to na stěně „byly zbroje na dva pacholky se sedmi ručnicemi rejtharskými, rohy jelení s hlavou, dva menší bez hlavy, rohy srncovy s hlavičkou a rohy kamzíkovy". Též na stěně míval pán „hodiny bicí visucí". U postele stála jarmárka dřevěná a v ní malé umyvadlo, na němž bylo čtrnácte baněk mosazných k pouštění krve. Tu také někde při zdi roztažena byla „oháňka pávová", kterou v přemnohých bytech za ozdobu i dámy za obranu od vedra i much mívaly.

V almárce „koutní" o několika přihrádkách byly sklenice a knihy. V jiné jarmaře, kterou zvali „kancelářkou", byla hromada kancelářských akt a v krabicích klénoty. Na kancelářce stál „kalamář" s truhličkou a hodinky sypací. Zeď nad kancelářkou byla též zdobena srními a kamzičími růžky a to pěti kusy. A víc v pokoji nebylo nic pamětihodného. Které věci by čtoucí pohřešoval, tyť míval dotčený pan rychtář v komorách a sklepech.

Navštěvme velkou světnici Zikmunda Freylicha u zlatého půl kola r. 1582. Výpis bude krátek.

Je to síň patrno parádní. Postele tu není. Jsou v ní dva stoly, třetí černý kamenný. Stoliček k nim není, tedy byla ve zdi lavice. Zdi ozdobeny jsou: „čtverými růžky kamzíkovými s obrazy řezanými", „srními růžky s hlavičkami a danielovými s hlavou"; mezi rohy visí „veliké zrcadlo"; při stěně kdes almárka „k umyvadlu" stojí a na římse rozloženy jsou: alabastrových koflíků s přikryvadly patero, džbánků hliněných s cínovými víčky čtvero a některá kniha „in folio". Na stropě byl mosazný svícen visutý. Tenť pokoj — řekněme salon — bohatého měšťana, majitele čtyř domů. Obrazy měl venku na mazhauze a ostatní všecky potřeby v komorách. V komoře, kde na „loži pod nebesy" spával, měl stolici koženou, zbraně a knihy. Opět jinačí povahu má veliká světnice písaře Floriana Pretlíka

r. 1583. Stojí v ní dva stoly a „nad nimi při stropu jsou dvá veliká zrcadla visutá". Těm stolům sluší dvě stolice červené. Stoleček černý stojí opodál. U „kancelářky" posluhuje ještě jeden malý „stoleček bílý" s truhličkou; konečně pátý stůl, jejž inventář zove „stokem", ten zřejmo stojí u kamen. Kamna veliká. V sobě mají hrnec a kolem sebe mříži železnou. V jarmaře koutní je mnoho věcí všelikterých; také patnácté sklenic s vodami pálenými. Se stropu visí „svícen veliký mosazný", jejž cenili páni devíti kopami míšeňskými (18 našich tolarů). Ozdobou stěn jest „šest párů jeleních rohů". K stěně jest „přišroubován dřevěný misník, v němž leskne se osm mis velikých, tři k omáčkám, hromada konvic a dvanácté talířů. Při druhé stěně jest „zrcadlo okrouhlé zavěšeno" a pod ním stojí „almarka k umyvadlu vnitř procínovaná, a v ní cínové umyvadlo". Podle jarmarky té jsou „dvě přípravy"(!) k ručíkům zavěšené. Nedaleko kamen stojí „šrák" k sušení šatů. Z tohoto velikého pokoje šlo se do menšího, jenž slul jménem „kancelářka", též povědomým již svrchu. Tam byl stůl, poličky přibité nad ním; na stole mnoho knih právnických, náboženských a některé noty a loutna. Po stěnách a truhlách zbroj a „tabulky dřevěné k spisování piva". V almaře „při stěně" zase knihy a zrcadlo „velké"; nad almarou váhy mosazné a sekera. „K zastření okna" měl plátno zelené. Postele, několik truhel i okovaných se znamenitým bohatstvem, dvě jarmary s mnohým šatstvem byly chovány u „velikém sklepě." Tu stál u prostřed stůl a na něm „herbář český Mathiologa a biblí česká veliká".

Toť příklady a výklady bytů nádherných. V bytě chudém bývali páni od ouřadu k popisu vydaní brzo hotovi. Čtvrť, půlstránky popsáno v knize — dosť. Všude zmínka obšírnější a podrobnější jen o posteli a šatech ložních, které patrno mívaly cenu; pak o stole a truhle se šaty „vinutými", dále o cínovém nádobí, kteréž bývalo všude i u lidí nejchudších — o jarmaře

se šaty „chodicími“ a posléz o hrnci měděném, „medenici“ v kamnech. U řemeslníka vyčetli páni obyčejně i nástroje v „dělnici“ a „forkaf“ — čili material k řemeslu a tu i tam nějakou kolébku. Naposled ptá-li se kdo, měli-li předkové v bytech svých čisto, tož v nerovnou odvetu měj dvě zprávy: jednu, že několikráte i sněm království českého za doby morní horlivě přikazoval, aby dbáno bylo čistoty — i v postelích, a slovutný doktor Křišťan r. 1544 upřímně radí: „V listopadu měsíci světnici kuř vonnými věcmi a — pomyjí v ní nechovej“.

Druhá zpráva budiž ta, že už v 16. století mužské pohlaví duchem zlostným — jedni tiše, jiní láteříce — z domů svých utíkávali, když ženské čistotnější pohlaví strojívalo se obzvláště před svátky po domě, v pokojích — strouhati a drbati špínu. Bývali tedy muži nepřátelé čistoty. Že mívali měšťané v pokojích a komorách myši, o tom dokladů dost. U Veleslavínů ku př. zhryzly velikou hromadu knih, jakož inventář pražský stručně a bez bolesti připomíná. Ale myši nebývaly jen u sedláka a měšťana: neumělyť vůbec tehdejších stavů dobře rozdělovati. Bývaly všudež, i na hradech urozených pánů. Z počtů panských, v archivě Jindřichohradeckém pilně a vzorně chovaných, víme, že r. 1564 koupeno bylo do „fraucimoru“ — do pokoje damského — kadidlo — a masť na myši.

REJSTŘÍK.